

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Εγκληματολογίας» Τμήμα Κοινωνιολογίας**

**Θέμα: «Ο ρόλος της αστυνομίας στην πρόληψη
και αντιμετώπιση της νεανικής παραβατικότητας
στο διαδίκτυο»**

Επιβλέπων Καθηγητής: Μαγγανάς Αντώνιος

Μέλη Επιτροπής: Βλάχου Βασιλική

Λάζος Γρηγόριος

Φοιτήτρια: Λαδικού Αδαμαντία

Αθήνα 2017

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	2
Περίληψη	4
Ευχαριστίες	5
Εισαγωγή	6

Κεφάλαιο 1

Η νεανική Παραβατικότητα

1.1 Εννοιολογική οριοθέτηση του φαινομένου	9
1.2 Το νομικό πλαίσιο για τη νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα	12
1.2.1 Ο νέος Νόμος 3189/2003	13
1.2.2 Ηλικιακός διαχωρισμός	15
1.3 Θεωρητικές προσεγγίσεις	20
1.3.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις	20
1.3.2 Οι ατομικοί παράγοντες	23
1.3.3 Οι κοινωνικοί παράγοντες	33

Κεφάλαιο 2

Η παραβατικότητα στο διαδίκτυο

2.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις	54
2.2 Η δημιουργία και η εξέλιξη του διαδικτύου	56
2.2.1 Οι απαρχές του διαδικτύου	58
2.2.2 Ανάπτυξη της δικτύωσης και των εφαρμογών	60
2.3 Πληροφορική και έγκλημα	62
2.3.1 Ορισμοί	62
2.3.2 Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο	64
2.3.3 Μέσα τέλεσης του ηλεκτρονικού εγκλήματος	66
2.4 Γνήσια διαδικτυακά εγκλήματα	67

2.5 Προφίλ ηλεκτρονικού εγκληματία	87
--	----

Κεφάλαιο 3

Ο ρόλος της Αστυνομίας

3.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις	89
------------------------------------	----

3.2 Δίωξη ηλεκτρονικού εγκλήματος	90
---	----

3.3 Δυσχέρειες	96
----------------------	----

Συμπεράσματα	98
---------------------------	----

Παράρτημα	99
------------------------	----

Βιβλιογραφία	123
---------------------------	-----

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία μελετά το φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας στο διαδίκτυο, αλλά και το ρόλο της ελληνικής αστυνομίας τόσο στην πρόληψη όσο και στην αντιμετώπιση του φαινομένου αυτού, μέσω της μεθόδου της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Στόχος είναι να ανακαλυφθεί η συσχέτιση της εμπλοκής των νέων με το διαδικτυακό έγκλημα, αλλά και οι παράγοντες οι οποίοι τους οδηγούν στην παραβατική συμπεριφορά.

Το φαινόμενο αυτό έχει απασχολήσει αρκετά την επιστημονική κοινότητα, καθώς με την ανάπτυξη του διαδικτύου τις τελευταίες δεκαετίες η πρόσβαση σε αυτό αποτελεί πλέον μια απλή διαδικασία για κάθε χρήστη, άρα και οι ευκαιρίες του εγκλήματος ποικίλουν με αποτέλεσμα την αύξηση της ηλεκτρονικής εγκληματικότητας.

Γίνεται προσέγγιση της νεανικής παραβατικότητας μέσα από τις θεωρητικές αλλά και εμπειρικές προσεγγίσεις για την εγκληματικότητα όπου αναλύονται οι παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν ένα νεαρό άτομο στην παράνομη συμπεριφορά ή και η συγκράτησή του από αυτό. Μέσα από την ανασκόπηση αυτή συμπεράναμε πως ένας παράγοντας δεν είναι αρκετός για να φέρει μια τέτοια συμπεριφορά, αλλά τις περισσότερες φορές σημαντικό ρόλο παίζει τόσο το άτομο όσο και το περιβάλλον του, αλλά και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες διαπράττει μια παράνομη ενέργεια.

Στη συνέχεια αναλύεται με τεχνικούς όρους το διαδίκτυο και το διαδικτυακό έγκλημα στα βασικά του σημεία, καθώς επίσης και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του στα οποία εντοπίζονται οι διαφορές με το παραδοσιακό έγκλημα. Η τεχνολογική πρόοδος ευνοεί την ηλεκτρονική εγκληματικότητα, καθώς οι γρήγορες αλλαγές, βελτιώσεις και νέες τεχνικές δεν είναι εύκολο να γίνουν άμεσα αντιληπτές από τις αρμόδιες αρχές αλλά και το νομοθέτη, με αποτέλεσμα το μεγάλο σκοτεινό αριθμό ως προς την εξιχνίαση των εγκλημάτων αυτών.

Τέλος, γίνεται αναφορά στο πλούσιο έργο της αστυνομίας για την καταπολέμηση του φαινομένου, με τις ποικίλες δράσεις που σκοπό έχουν να ευαισθητοποιήσουν τους πολίτες ως προς τις συνέπειες του εγκλήματος και τους κινδύνους που προκύπτουν από τη χρήση του διαδικτύου. Η συνεργασία με τους πολίτες, με άλλους φορείς πρόληψης αλλά και η διακρατική συνεργασία μέσω της Interpol και της Europol καταστούν το έργο της ελληνικής αστυνομίας πιο αποτελεσματικό.

Λέξεις-κλειδιά: παραβατικότητα, διαδίκτυο, αστυνομία

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Αντώνη Μαγγανά για την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε, τόσο σε επιστημονικό όσο και σε ανθρώπινο επίπεδο, αλλά και για την υπομονή την οποία επέδειξε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας. Η συμβολή του είναι πραγματικά ανεκτίμητη. Θα ήθελα επίσης, να ευχαριστήσω τα μέλη της τριμελούς επιτροπής, κυρία Βασιλική Βλάχου και κύριο Γρηγόριο Λάζο για τις συμβουλές και τη σημαντική βοήθεια που μου προσέφεραν. Ευχαριστώ πολύ τους αξιωματικούς του τμήματος δίωξης ηλεκτρονικού εγκλήματος της ελληνικής αστυνομίας για την τόσο θερμή αντιμετώπιση και τη διάθεση να μου προσφέρουν πληροφορίες της υπηρεσίας. Να ευχαριστήσω τη διευθύντρια του μεταπτυχιακού μας κυρία Χριστίνα Ζαραφωνίτου για την κατανόηση και τη συμβουλευτική της διάθεση σε κάθε ευκαιρία. Τις φίλες μου και συναδέλφους, Ευτυχία Μπασδέκη και Παυλίνα Μωραΐτη για τη βοήθεια τους στο όμορφο αυτό ταξίδι του μεταπτυχιακού μας. Και τέλος, να ευχαριστήσω και να αφιερώσω την εργασία αυτή, μέσα από την ψυχή μου, στην οικογένειά μου η οποία με στηρίζει ψυχολογικά και οικονομικά όλα αυτά τα χρόνια και κάνει υπομονή στους δύσκολους αυτούς καιρούς ώστε να καταφέρω να κάνω τα όνειρά μου πραγματικότητα.

Εισαγωγή

Αδιαμφισβήτητο γεγονός αποτελεί το ότι η πληροφορική, οι υπολογιστές, το διαδίκτυο και γενικότερα η σύγχρονη τεχνολογία έχουν εισβάλει σε πολύ μεγάλο βαθμό στην καθημερινότητα του ανθρώπου στις μέρες μας, καθώς του παρέχουν μια σειρά δυνατοτήτων που βελτιώνουν την ποιότητα της ζωής του. Η ποιότητα ζωής η οποία έχει περιοριστεί και αλλοιωθεί κατά πολύ σε σχέση με το παρελθόν, λόγω των σημαντικών κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών που έχουν επέλθει τα τελευταία χρόνια. Το διαδίκτυο σήμερα αποτελεί το μεγαλύτερο υπολογιστικό σύστημα στον κόσμο και είναι ευρέως διαδεδομένο εξαιτίας της φιλοσοφίας στην οποία βασίστηκε η δημιουργία του, δηλαδή την ελευθερία που παρέχει στους χρήστες του. Παρόλα αυτά όμως, μπορεί εύκολα να γίνει αντιληπτό το γεγονός πως λόγω της πληθώρας των χρηστών, κρίνεται πλέον αναγκαία η οργάνωση καθώς και ο έλεγχος του, ώστε να εξασφαλίζεται η σωστή λειτουργία του. Μπορούμε να φανταστούμε το διαδίκτυο ως ένα τεράστιο πλέγμα ψηφιακών γραμμών, που διασύνδεει εκατομμύρια υπολογιστών σε χιλιάδες δίκτυα διασκορπισμένα ανά τον κόσμο, παρέχοντας στους χρήστες του μια τεράστια ποικιλία εργαλείων και υπηρεσιών.

Ωστόσο, η λειτουργία του διαδικτύου μπορεί να αποτελέσει και ένα από τα πλέον αρνητικά στοιχεία της πληροφορικής τεχνολογίας, διότι παρέχει πρόσφορο έδαφος συνθηκών για την ανάπτυξη και διάδοση νέων μορφών εγκλημάτων. Το ηλεκτρονικό έγκλημα είναι ένα φαινόμενο εξελισσόμενο με ταχύτατους ρυθμούς, καθώς συμβαδίζει με αυτούς της ανάπτυξης της τεχνολογίας. Η οικονομική κρίση, οι γρήγοροι ρυθμοί ζωής -των δυτικών κοινωνιών κυρίως- και άλλοι παράγοντες οι οποίοι θα αναλυθούν στην εν λόγω εργασία, συντελούν στην αύξηση της εγκληματικότητας. Καθώς το διαδίκτυο έχει εισβάλει πλέον σε όλες σχεδόν τις

κοινωνικές δομές, οικογένεια, σχολείο, παρέες κλπ, είναι εύκολα προσβάσιμο από έναν ανήλικο με όποιες συνέπειες και αν συνεπάγεται αυτό, θετικές ή αρνητικές. Έτσι βλέπουμε το εύκολο πέρασμα στην εγκληματική πράξη, μην αναγνωρίζοντας πολλές φορές (από τους ανήλικους κυρίως) το παράνομο της πράξης, χωρίς βέβαια να υποτιμάται στο σημείο αυτό τη φύση του εγκλήματος. Το διαδίκτυο αποτελεί το εργαλείο για εγκληματικές και παραβατικές ενέργειες, αφού δίνει περισσότερες ευκαιρίες δράσης και εκμηδενίζει την απόσταση, το χρόνο και τη φυσική παρουσία του δράστη.

Στην εργασία αυτή θα γίνει μια προσπάθεια προσέγγισης αυτού του ιδιόμορφου είδους εγκλήματος σε συσχέτιση με τους νέους, καθώς το εύρος των πληροφοριών και η έκταση του φαινομένου είναι τεράστια. Ο βασικός στόχος της επιλογής του θέματος ήταν η διερεύνηση της παραβατικότητας του διαδικτύου και ο βαθμός εμπλοκής των νέων σε αυτήν, αλλά και ο ρόλος της αστυνομίας τόσο στην πρόληψη της παραβατικότητας όσο και στην αντιμετώπισή της. Η μεθοδολογία της έρευνας ήταν η ανασκόπηση της πρωτογενούς βιβλιογραφίας καθώς και η εμπειρική προσέγγιση μέσω του τμήματος δίωξης ηλεκτρονικού εγκλήματος της ελληνικής αστυνομίας.

Το πρώτο κεφάλαιο μας εισάγει στο φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας, με την εννοιολογική και νομική του οριοθέτηση. Στη συνέχεια γίνεται προσπάθεια ερμηνείας και αποσαφήνισης του φαινομένου μέσω θεωρητικών προσεγγίσεων, οι οποίες εντοπίζονται τόσο σε ατομικούς όσο και σε κοινωνικούς παράγοντες.

Εν συνεχεία, στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια του διαδικτύου αλλά και οι μορφές των εγκλημάτων τα οποία εμφανίζονται σε αυτό. Γίνεται μια σύντομη

ιστορική αναδρομή για την δημιουργία και την εξέλιξη του διαδικτύου και έπειτα δίνεται έμφαση σε χαρακτηριστικά και τεχνικές λεπτομέρειες των εγκλημάτων της πληροφορικής.

Τέλος, το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στις δράσεις τις οποίες έχει αναλάβει η Ελληνική αστυνομία με βασικό στόχο την πρόληψη της παραβατικότητας στο διαδίκτυο.

Κεφάλαιο I

Η νεανική παραβατικότητα

1.1 Εννοιολογική οριοθέτηση του φαινομένου

Η νεανική παραβατικότητα είναι ένα σύνθετο ζήτημα, η εκδήλωση του οποίου είναι συνάρτηση ενός συνόλου παραγόντων που απαιτούν εκτενή διερεύνηση, προσεκτική ερμηνεία και αντιμετώπιση. Αποτελεί λοιπόν, μία διαχρονική προβληματική, την οποία όλο και περισσότεροι επιστημονικοί κλάδοι έχουν επιχειρήσει να εξετάσουν τις τελευταίες κυρίως δεκαετίες. Βέβαια, η μελέτη του φαινομένου αυτού παραμένει ένα λεπτό και ευαίσθητο ζήτημα, αφού μελετάται η συμπεριφορά και η προσωπικότητα ατόμων, τα οποία βρίσκονται στην τρυφερή παιδική και εφηβική ηλικία. Παρόλο που είναι ένα ζήτημα με πλούσια βιβλιογραφία και αξιοσημείωτο διεπιστημονικό ενδιαφέρον, παρατηρείται πως οι τακτικές που ακολουθούνται από την πολιτεία και τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο για την πρόληψη και την αντιμετώπισή του, δεν έχουν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Ο όρος «νεανική παραβατικότητα» («Juvenile Delinquency») εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην Αγγλία το 1815 με την ίδρυση του P. Bedford¹, μιας εταιρείας για την πρόληψη της νεανικής παραβατικότητας. Ο όρος αυτός προσφέρεται διότι δεν περιέχει κατ' ανάγκη καταλογισμό και επιπροσθέτως δεν είναι αρνητικά φορτισμένος, σε σχέση με τον όρο «εγκληματίας». Ωστόσο, οι όροι «ανήλικος παραβάτης» και «ανήλικος εγκληματίας» χρησιμοποιούνται στον Ποινικό Νόμο ως

¹ Σπινέλλη, Κ. Ανήλικοι Εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες; Το πρόβλημα υπό το πρίσμα της «Θεωρίας της ετικέτας». ΠοινΧρ ΚΣΤ', (1976) σ. 785

ισοδύναμες έννοιες. Σύμφωνα με το άρθρο 14 Ποινικού Κώδικα (στο εξής Π.Κ.), για να θεωρηθεί το έγκλημα τετελεσμένο απαραίτητη προϋπόθεση είναι ο καταλογισμός της πράξης στο δράστη-παραβάτη. Ωστόσο, οι περισσότερες πράξεις² των ανηλίκων δεν είναι καταλογιστέες, εφόσον απουσιάζει από αυτούς το στοιχείο της πλήρους ικανότητας προς καταλογισμό (άρθρο 126 Π.Κ. όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 § 7 του Ν. 3189/2003)³. Σήμερα ο όρος χρησιμοποιείται σχεδόν παγκοσμίως, αλλά διαφοροποιείται ως προς το περιεχόμενο. Στις διάφορες νομοθεσίες των ΗΠΑ, ο όρος περιλαμβάνει όχι μόνο ποινικές παραβάσεις, αλλά και κάθε είδους συμπεριφορά που μπορεί να θεωρηθεί αντικοινωνική ή που θέτει σε κίνδυνο την ψυχική και σωματική υγεία των ανηλίκων. Σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη ο όρος έχει αρκετά πιο στενή έννοια, καθώς ένας ανήλικος θεωρείται παραβάτης μόνο όταν η παράβαση του Ποινικού Κώδικα αποτελεί αξιόποινη πράξη. Στην Ελλάδα για τις περιπτώσεις ανήλικων δραστών γίνεται χρήση του όρου “παραβάτης” αντί του όρου εγκληματίας⁴, ώστε να αποφευχθεί ο στιγματισμός εις βάρος τους. Στο σημείο αυτό επισημαίνεται πως ο όρος παραβατικότητα αποτελεί κατά βάση κοινωνικό-οικονομικό όρο που χαρακτηρίζει μία μορφή αποκλίνουσας συμπεριφοράς μεταξύ άλλων, η οποία όμως συνιστά παράβαση νομικού κανόνα⁵. Άρα, για να θεωρηθεί μια πράξη «παραβατική» προϋποθέτει την τέλεση μιας αξιόποινης πράξης από τον ανήλικο. Στην περίπτωση όμως, που ο ανήλικος εμφανίζει παρεκκλίνουσα

² Οι αξιόποινες πράξεις των ανηλίκων θεωρούνται ως σύμπτωμα ηθικής εγκατάλειψης του παιδιού και έλλειψη της απαραίτητης επίβλεψης και αγωγής. βλ. Γαρδίκας, Κ. Ποιν. Χρ Α. (1951). σ. 217.

³ Φαρσεδάκης, Ι. Δίκαιο Ανηλίκων, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, (2005). σ. 18-19

⁴ Ο όρος παραβατικότητα ανηλίκων έχει αντικαταστήσει τον όρο εγκληματικότητα ανηλίκων, αφού όροι όπως εγκληματικότητα και εγκληματίας είναι αρνητικά φορτισμένοι. Βλ. σχετικά Φαρσεδάκης Ι., Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, (1985) σ. 12

⁵ Νόβα-Καλτσούνη, Χ., Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία, ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου Αθήνα, (2001) εκδόσεις Gutenberg. , Η Σπινέλλη πρότεινε πολύ ορθά την αντικατάσταση του όρου «ανήλικοι εγκληματίες» του Κεφ. Θ΄ του Π.Κ. με τον όρο «ανήλικοι παραβάτες» Σπινέλλη, Κ. ΠοινΧρ ΚΣΤ΄, (1976),σ. 799

συμπεριφορά με στοιχεία γονικής εγκατάλειψης ή μεγαλώνει σε περιβάλλον που μπορεί να τον οδηγήσει στην παραβατικότητα, αλλά χωρίς την διάπραξη κάποιας αξιόποινης πράξης, τότε πρόκειται για ανήλικο σε προ-παραβατική κατάσταση⁶. Η προσωπικότητα του παιδιού είναι υπό συνεχή διαμόρφωση, εξέλιξη και μεταλλαγή⁷ και επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τις επιδράσεις του περιβάλλοντος. Ο ανήλικος αποτελεί ιδιαίτερη ανθρώπινη ύπαρξη και η εγκληματική συμπεριφορά που εκδηλώνει οφείλεται στις περισσότερες των περιπτώσεων σε κοινωνικούς συντελεστές. Επιπροσθέτως, η προσωπικότητά του δεν είναι πλήρως ολοκληρωμένη και πιστεύεται πως με την κατάλληλη αντιμετώπιση δύναται να οδηγήσει σε θετικό αποτέλεσμα. Ο έφηβος δεν είναι ούτε παιδί, ούτε ώριμος άνθρωπος, και η ψυχολογία του διαφέρει κατά πολύ από εκείνη του ενηλίκου. Από την άλλη το γεγονός ότι οι έφηβοι συγκρούονται με την έννομη τάξη, μπορεί να υποδηλώνει πολλά αίτια, κοινωνικά και μη, τα οποία θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε στη συνέχεια.

Μέχρι και πριν το 18^ο αιώνα τα άτομα νεαρής ηλικίας αντιμετωπίζονταν ως μικρές εκδοχές των μεγάλων⁸ με αποτέλεσμα να υποτιμούνται οι ιδιαιτερότητες και οι ανάγκες τους. Αυτή η αντίληψη είχε αντίκτυπο και στον τομέα της δικαιοσύνης με αποτέλεσμα τα παιδιά που διέπρατταν κάποιο αδίκημα να αντιμετωπίζονται όπως οι ενήλικοι, ακόμα και με θανατική καταδίκη όπως αναφέρεται στο έργο του Dickens, Gordon Riots⁹. Στη σύγχρονη πραγματικότητα όμως, η αντίληψη αυτή έδωσε τη θέση της στο ότι ο ανήλικος παραβάτης των ποινικών νόμων δεν είναι μικρογραφία του

⁶ Υπάρχει η άποψη ότι η έννοια της παραβατικότητας είναι πιο ευρεία σε σχέση με το έγκλημα και ότι εκφράζει τόσο εγκληματικές πράξεις που διαπράττονται από ανήλικους αλλά και πράξεις που ενώ δεν παραβαίνουν τις νομικές διατάξεις, θεωρείται ότι συμβάλλουν στην διάπραξη εγκληματικών πράξεων (Βλ. Roucek Joseph S.: Juvenile Delinquency, Philosophical Library USA, 1958, σ. 5)

⁷ Τρωϊάννου-Λουλά, Α. Ο ανήλικος παραβάτης και η δίκη του (1982) σ. 379

⁸ Shoemaker D.: Juvenile Delinquency, Rowman & Littlefield Publishers, U.K (2009), σ. 11

⁹ Gullotta Th, Adams Gerald R and Montemayor R: Delinquent Violent Youth :Theory and Interventions, Sage Publications, USA (1998), σ. 4

ενήλικου εγκληματία¹⁰, κι επομένως κάθε εξομοίωση ή και εξίσωση με αυτόν- άρα και ο χαρακτηρισμός του ως εγκληματία- αποβαίνει σε βάρος του ανηλίκου. Έτσι λοιπόν, στα πλαίσια των Διατάξεων του Συντάγματος η παιδική ηλικία, τελεί υπό την προστασία του Κράτους, το οποίο λαμβάνει μέτρα, ειδικά για την προστασία της νεότητας (αρ. 21 § 1, 3 του Συντάγματος).

1.2 Το νομικό πλαίσιο για τη νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα

Έπειτα από την εννοιολογική εξέταση της νεανικής παραβατικότητας, θα επιχειρήσουμε στο σημείο αυτό να την προσεγγίσουμε από την πλευρά του νομοθετικού θεσμικού πλαισίου το οποίο ισχύει στη χώρα μας και αφορά την επίσημη αντίδραση της πολιτείας απέναντι στις παραβατικές συμπεριφορές που εκδηλώνουν οι ανήλικοι παραβάτες.

Η ηλικία είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που προκαθορίζει την ποινική ευθύνη του ανηλίκου, την αντίδραση της πολιτείας, το αρμόδιο Δικαστήριο αλλά και τα πλαίσια μέσα στα οποία θα κινηθεί ο Δικαστής ανηλίκων. Ποια ομάδα ηλικίας είναι οι «ανήλικοι» σε σχέση με τη ποινική ευθύνη, δεν έχει προσδιοριστεί με ακρίβεια ούτε από τις θετικές επιστήμες, ούτε από την ψυχολογία. Η Ποινική ανηλικότητα καθορίζεται από τους κανόνες του «Ποινικού Δικαίου Ανηλίκων». Διαφέρει από χώρα σε χώρα και δεν υφίσταται ενιαία ρύθμιση ως προς τα όρια ηλικίας των ανηλίκων, που κατηγορούνται για αξιόποινες πράξεις ούτε σε διεθνές, ούτε σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τα όρια του ποινικά ανεύθυνου όσον και του ποινικά υπεύθυνου ανηλίκου ποικίλουν εφόσον διαφέρουν η ηλικία έναρξης και λήξης της

¹⁰ Χωραφάς, Ν. (1978). Ποινικόν Δίκαιον. (Τ.Α.). (9η Έκδοση). Επιμέλεια: Κ. Ε., Σταμάτης. Αθήνα: Αφοί Σάκκουλα. σ. 98 και Γαρδίκας, Κ. Οι ανήλικοι Εγκληματίαι. ΠοινΧρ Α΄. (1951). σ. 212

ποινικής ευθύνης. Στο σύγχρονο Ελληνικό Κράτος ίσχυσαν μέχρι σήμερα δύο ποινικές Κωδικοποιήσεις: α) Ο Ποινικός Νόμος του 1834 «Περί αμαρτημάτων και ποινών», β) Ο Ποινικός Κώδικας (Ν. 1429/50).

1.2.1 Ο νέος Νόμος 3189 /17/21-10-2003

Με το Ν. 3189/2003 «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις» (Α. 243), επήλθαν σημαντικές καινοτομίες στο Δίκαιο Ανηλίκων. Η μεταρρυθμιστική προσπάθεια που είχε ξεκινήσει προ πολλών ετών στην επιστήμη, πραγματοποιήθηκε με το Ν. 3189/2003.

Οι καινοτόμες ρυθμίσεις τόσο για την ελληνική όσο και για την Ευρωπαϊκή έννομη τάξη, οι οποίες υιοθετήθηκαν από το Ν. 3189/2003 και οι οποίες σέβονται τη δομή και την εσωτερική συνέπεια του Κ.Π.Δ. και του Π.Κ., είναι οι ακόλουθες:

- α)** Η κατάργηση της διάκρισης σε παιδιά και εφήβους και αντί αυτής καθορίζονται τα ηλικιακά όρια των ατόμων.
- β)** Ο εμπλουτισμός των αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων, τα οποία τίθενται στη διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου, για την καλύτερη μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών.
- γ)** Ο περιορισμός των περιπτώσεων κατά τις οποίες είναι δυνατή η στέρηση της ελευθερίας του ανηλίκου, είτε με τη μορφή των Μέτρων είτε με τη μορφή ιδιότυπης ποινής περιορισμού σε ειδικό Κατάστημα νέων.

δ) Η κατάργηση της αοριστίας της ποινής του περιορισμού σε Ειδικό Κατάστημα Κράτησης νέων.

ε) Η δυνατότητα συνδυασμού περισσότερων μη στερητικών της ελευθερίας Μέτρων.

στ) Η θεσμοθέτηση νέων μέτρων, όπως της αποζημιώσεως του θύματος, της προσφοράς Κοινωνικού υπηρεσίας, της φοίτησης σε σχολές επαγγελματικής κατάρτισης.

Από πλευράς Δικονομικών διατάξεων επήλθαν οι εξής καινοτομίες:

α) Η αναβάθμιση του ρόλου του Εισαγγελέα με τη δυνατότητα να αναστείλει την ποινική Δίωξη για ευκαιριακούς δράστες και ορισμένες ήσσονος σημασίας αξιόποινες πράξεις, οπότε και ο ίδιος διατάσσει Αναμορφωτικά Μέτρα, εκτός από μέτρα κατά της Ελευθερίας, η ποινή περιορισμού ειδικό Κατάστημα.

β) Ο επαναπροσδιορισμός της καθ' ύλην αρμοδιότητας του Τριμελούς Δικαστηρίου Ανηλίκων.

γ) Η διερεύνηση της δυνατότητας άσκησης έφεσης (άρθρο 489 Π.Κ.).

δ) Η ανάθεση στον Εισαγγελέα Ανηλίκων της εφαρμογής των αποφάσεων του Δικαστηρίου Ανηλίκων.

Εξίσου σημαντική καινοτομία είναι αυτή η οποία καθορίζει τα όρια της Ποινικής ανηλικότητας. Ειδικότερα ως «ανήλικοι» σύμφωνα με το Ν. 3189/2003, θεωρούνται αυτοί που κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης, έχουν ηλικία μεταξύ 8^{ου} και 18^{ου} έτους, συμπληρωμένων. Η καινοτομία συνίσταται στην αύξηση του κατώτατου ορίου, δηλαδή αυξάνεται από το 7^ο έτος στο 8^ο έτος συμπληρωμένο. Αυτό

κρίθηκε αναγκαίο επειδή στα περισσότερα Ευρωπαϊκά Κράτη, το κατώτατο όριο ανηλικότητας βρίσκεται περίπου στο 14^ο έτος. Από την άλλη, το ανώτατο όριο, αυξάνεται στο 18^ο έτος, έτσι με αυτή την τροποποίηση επέρχεται πλέον εναρμόνιση με το άρθρο 1 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του παιδιού (Σ.Π.Δ.) Ν. 2101/1992, αλλά και με την αστική ανηλικότητα.

1.2.2 Ηλικιακός διαχωρισμός

Νήπια. Με το Ν. 3189/2003 καθορίζεται ότι νήπια είναι τα άτομα που βρίσκονται σε ηλικία κάτω των 8 ετών και πολύ ορθά προβλέπεται ότι δεν υποβάλλονται σε ποινική μεταχείριση, ούτε και σε μεταχείριση Πρόνοιας. Για τη μεταχείριση των νηπίων υπεύθυνοι είναι οι γονείς τους.

Παιδιά ηλικίας 8 έως 13 ετών - Ποινικά ανεύθυνοι ανήλικοι. Με το Ν. 3189/2003, σε σχέση με τη μεταχείριση των ανηλίκων, ηλικίας 8 έως 13 ετών, επήλθαν οι ακόλουθες μεταβολές: Τα αναμορφωτικά μέτρα, όπως παρατίθενται παρακάτω, ανέρχονται σε 12, απαλείφθηκε ο όρος «παιδιά» και άλλαξαν τα ηλικιακά όρια από (7 έως 12) σε (8 έως 13 ετών).

α) Τα αναμορφωτικά μέτρα

Σύμφωνα με το άρθρο 122 Π.Κ., τα αναμορφωτικά μέτρα στα οποία υποβάλλονται οι ανήλικοι είναι:

- η επίπληξη του ανηλίκου.
- η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς ή στους επιτρόπους του.
- η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου σε ανάδοχη οικογένεια.

- η ανάθεση της επιμέλειας του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε ιδρύματα ανηλίκων ή σε επιμελητές ανηλίκων.
- η συνδιαλλαγή μεταξύ ανήλικου δράστη και θύματος για έκφραση συγγνώμης και εν γένει για εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης.
- η αποζημίωση του θύματος ή κατ' άλλον τρόπο άρση ή μείωση των συνεπειών της πράξης από τον ανήλικο.
- η παροχή κοινωφελούς εργασίας από τον ανήλικο.
- η παρακολούθηση από τον ανήλικο κοινωνικών και ψυχολογικών προγραμμάτων σε κρατικούς, δημοτικούς, κοινοτικούς ή ιδιωτικούς φορείς.
- η φοίτηση του ανηλίκου σε σχολές επαγγελματικής ή άλλης εκπαίδευσης ή κατάρτισης.
- η παρακολούθηση από τον ανήλικο ειδικών προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής.
- η ανάθεση της εντατικής επιμέλειας και επιτήρησης του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε επιμελητές ανηλίκων και
- η τοποθέτηση του ανηλίκου σε κατάλληλο κρατικό, δημοτικό, κοινοτικό ή ιδιωτικό ίδρυμα αγωγής.

β) Θεραπευτικά μέτρα

Εφόσον ο ανήλικος πάσχει από ψυχική ασθένεια ή τελεί σε νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή από οργανική νόσο η κατάσταση που του δημιουργεί σωματική δυσλειτουργία ή του έχει γίνει έξη η χρήση οιοπνευματωδών ποτών ή Ναρκωτικών ουσιών και δεν μπορεί να την αποβάλει με τις δικές του δυνάμεις ή εμφανίζει ανώμαλη καθυστέρηση στην πνευματική και ηθική ανάπτυξη το δικαστήριο διατάσσει:

- την ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς, στους επιτρόπους ή στην ανάδοχη οικογένεια.
- την ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρίες ή σε επιμελητές Ανηλίκων.
- την παρακολούθηση συμβουλευτικού θεραπευτικού προγράμματος από τον ανήλικο και
- την παραπομπή του ανηλίκου σε Θεραπευτικό ή άλλο κατάλληλο κατάστημα.

Τα θεραπευτικά μέτρα διατάσσονται ύστερα από προηγούμενη διάγνωση και γνωμοδότηση από εξειδικευμένη μονάδα, ιατρών, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών.

Ανήλικοι 13 έως 18 ετών. Ανάμεσα στα απολύτως ποινικά υπεύθυνα παιδιά και στα πλήρως ποινικά υπεύθυνα άτομα μετεφηβικής ηλικίας, παρεμβάλλονται τα άτομα εφηβικής ηλικίας, τα οποία είναι ποινικώς ανεύθυνα (αρ. 126 § 3 Π.Κ.), ενώ άλλοτε είναι ποινικώς υπεύθυνα (αρ. 127 § 1 Π.Κ.).

Η ποινική ευθύνη του ανηλίκου παραβάτη εφηβικής ηλικίας εξετάζεται και κρίνεται κάθε φορά για τη συγκεκριμένη πράξη και μόνο η κατάφασή της από το Δικαστήριο μπορεί να επιφέρει την επιβολή ποινικού Σωφρονισμού. Το τεκμήριο Ευθύνης είναι μαχητό.

Προϋπόθεση για την επιβολή ποινής σε βάρος ανηλίκων εφηβικής ηλικίας, είναι η εμφάνιση μιας τέτοιας προσωπικότητας σε συνδυασμό με τις περιστάσεις τέλεσης της πράξης (αρ. 79 Π.Κ.), ώστε η επιβολή ποινής να καθίσταται αναγκαία προκειμένου να συγκρατηθεί ο ανήλικος από την τέλεση νέων πράξεων (άρθρο 127 § 1 Π.Κ.). Κριτήριο επιβολής της ποινής σε ανήλικο εφηβικής ηλικίας είναι η αρνητική

πρόγνωση, η οποία ανταποκρίνεται στην πιθανολογούμενη από μέρους του ανηλίκου εμφάνιση υποτροπής.

Αλλαγές στη μεταχείριση ανηλίκων (13-18 ετών) με τον Ν. 3189/2003

Με την εφαρμογή των διατάξεων του Ν. 3189/2003 επήλθαν σημαντικές αλλαγές στη μεταχείριση των ανηλίκων εφηβικής ηλικίας 13 έως 18 ετών: διευρύνθηκαν τα αναμορφωτικά μέτρα, δεν γίνεται χρήση του όρου «έφηβοι», διευρύνθηκαν τα ηλικιακά όρια και επεκτείνονται πλέον από το 13ο έτος έως το 18ο έτος συμπληρωμένο.

Η αύξηση του ορίου ηλικίας, ως προς το καταληκτικό όριο των 18 ετών στοχεύει στην εναρμόνιση με το όριο της ποινικής ανηλικότητας και της Αστικής ανηλικότητας (αρ. 127 Α.Κ.). Η ηλικία αυτή (18^ο έτος) συμπίπτει με το δικαίωμα του εκλέγειν (αρ. 51 § 3 Συντάγματος), και με το δικαίωμα κατοχής αδειάς ικανότητας οδήγησης αυτοκινήτου (αρ. 94 Ν. 2696/1999 Κ.Ο.Κ.). Ενώ ευθυγραμμίζεται και με το άρθρο 1 της Δ.Σ.Δ.Π.. Καθιερώνεται η υποχρέωση στην απόφαση του Δικαστηρίου να ορίζονται με ακρίβεια η διάρκεια της ποινής του Σωφρονισμού (αρ. 127 Π.Κ.). Η μεταχείριση του έφηβου παραβάτη ασκείται με αναμορφωτικά μέτρα (αρ. 122 Π.Κ.) και θεραπευτικά μέτρα (αρ. 123 Π.Κ.), εφόσον η κατάσταση του απαιτεί ιδιαίτερη μεταχείριση.

Ποινικά υπεύθυνοι ανήλικοι

Στα πλαίσια της μεταχείρισης των ανηλίκων, οι οποίοι συμπλήρωσαν το 13ο έτος της ηλικίας τους, έχουν διαπράξει αξιόποινη πράξη και η εισαγωγή τους σε δίκη πραγματοποιείται μετά τη συμπλήρωση του 18ου έτους, το Δικαστήριο μπορεί να επιβάλλει αντί για περιορισμό σε Ειδικό Κατάστημα Κράτησης νέων, την ποινή που

προβλέπεται για την πράξη, ελαττωμένη σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 83 του Π.Κ. Τούτο γίνεται εφόσον το δικαστήριο κρίνει ότι εάν και ο Ποινικός Σωφρονισμός του ανηλίκου είναι αναγκαίος, δεν είναι όμως σκόπιμος ο περιορισμός του σε ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων (αρ. 130 § 1 του Π.Κ.).

Εφόσον ο καταδικασμένος σε περιορισμό σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, συμπλήρωσε το 18^ο έτος της ηλικίας του, πριν αρχίσει η εκτέλεση της απόφασης, το δικαστήριο που δίκασε, αν κρίνει ότι ο περιορισμός αυτός δεν είναι σκόπιμος, μπορεί να τον αντικαταστήσει με την ποινή που προβλέπεται στο άρθρο 130 Π.Κ. (αρ. 131 § 1 Π.Κ.).

Εφόσον ο καταδικασμένος συμπλήρωσε το 21^ο έτος της ηλικίας του, η αντικατάσταση του περιορισμού, με την ποινή που προβλέπεται για την πράξη που τελέστηκε, ελαττωμένη, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 83 Π.Κ., είναι υποχρεωτική.

Ο ποινικός σωφρονισμός επιβάλλεται εφόσον ο ανήλικος είναι ποινικά υπεύθυνος. Η ποινική ευθύνη του ανηλίκου εξετάζεται και διαπιστώνεται σε κάθε παραβατική πράξη. Αν απουσιάζει η ευθύνη, ο ανήλικος δεν μπορεί να υποβληθεί σε ποινικό σωφρονισμό. Σε περίπτωση αμφιβολίας για την ύπαρξη ποινικής ευθύνης πρέπει να εφαρμόζεται η αρχή «in dubio pro reo» (σε περίπτωση αμφιβολίας υπέρ του κατηγορουμένου) και κατ' ακολουθία ο ανήλικος υποβάλλεται σε αναμορφωτικά μέτρα και σε θεραπευτικά μέτρα, εφόσον η κατάσταση του απαιτεί ειδική μεταχείριση.

Νεαροί ενήλικες

Νεαροί ενήλικες είναι τα άτομα που έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους όχι όμως το 21^ο έτος. Ονομάζονται μετέφηβοι ή άτομα μετεφηβικής ηλικίας. Στις αξιόποινες πράξεις των μεταφήβων εφαρμόζεται το Γενικό Ποινικό Δίκαιο και υποβάλλονται στις κύριες ποινές του Γενικού Ποινικού Δικαίου.

Σύμφωνα με το άρθρο 133 Π.Κ. το δικαστήριο μπορεί να επιβάλει ποινή ελαττωμένη (αρ. 83 Π.Κ.) σε όποιον, κατά το χρόνο που τέλεσε αξιόποινη πράξη, είχε συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος, όχι όμως το εικοστό πρώτο έτος της ηλικίας του. Επαφίεται στην κρίση του δικαστηρίου της ουσίας, η επιβολή μειωμένης ποινής σύμφωνα με το άρθρο 83 Π.Κ., εφόσον το ελαφρυντικό της μετεφηβικής ηλικίας.

1.3 Θεωρητικές προσεγγίσεις της νεανικής παραβατικότητας

1.3.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Οι επιστημονικές μελέτες οι οποίες θεωρούσαν πως η εγκληματικότητα αποτελεί ένα εγγενές χαρακτηριστικό των ατόμων, με την έννοια της μεταβίβασης ορισμένων αταβιστικών εγκληματογόνων -βιολογικών, ψυχικών και χαρακτηρολογικών- ιδιοτήτων, ανήκουν στο παρελθόν. Η εποχή όπου η εγκληματολογία απέδιδε την ιδιότητα του εγκληματία ανάλογα με τα φυσιογνωμικά του χαρακτηριστικά είναι μάλλον ξεπερασμένη, αφού μέχρι και σήμερα οι επιστημονικές έρευνες που διεξάγονται δεν έχουν καταφέρει να επισημάνουν με επιστημονικά τεκμήρια κάποια ειδικά χαρακτηριστικά που να μπορούν να εξηγήσουν

και να ερμηνεύσουν από μόνα τους την εγκληματική συμπεριφορά¹¹. Μία τέτοια αντίληψη ωστόσο, απηχούσε τις αντιλήψεις του Cesare Lombroso¹² (1835- 1909). Φυσικά υπήρχαν ακόμα πιο ξεπερασμένες αντιλήψεις, οι οποίες απηχούσαν το πνεύμα της εποχής που επικράτησε κατά τον μεσαίωνα, όταν η διάπραξη εγκλημάτων όπως η μαύρη μαγεία και η ιεροσυλία, αποδίδονταν στην επιρροή του δαιμονίου. Η εγκληματική συμπεριφορά έβρισκε την εξήγηση της σε μεταφυσικά αίτια και δεν εξετάζονταν παράγοντες όπως η προσωπικότητα του δράστη, η επίδραση κοινωνικών παραγόντων κ.α.

Καινές ιδέες και θεωρίες άνθισαν στην περίοδο του Διαφωτισμού υπό την σημαντική επιρροή του Cesare Beccaria. Ο Beccaria¹³ εξέφρασε τα ουμανιστικά προστάγματα του Διαφωτισμού, κάνοντας εμφανή την αποστασιοποίησή του από τις ιδεολογίες του μεσαίωνα περί δαιμονικής προέλευσης της εγκληματικότητας όπως προαναφέρθηκε. Διατύπωσε λοιπόν, την άποψη πως η εγκληματική πράξη συσχετίζεται με την ανθρώπινη ελεύθερη βούληση, καθώς ο κάθε άνθρωπος χρησιμοποιώντας την λογική έχει τη δυνατότητα να επιλέξει τις πράξεις του, αποφεύγοντας την τέλεση αξιοποιώνων πράξεων. Περνώντας στις πιο σύγχρονες εποχές διατυπώθηκαν διάφορες θεωρίες για την εξήγηση της νεανικής παραβατικότητας, χαρακτηριστικό γνώρισμα των οποίων είναι ότι προσπαθούν να εντοπίσουν τα ακριβή αίτια της παραβατικής συμπεριφοράς των νέων. Η προσπάθεια να κατατάξουμε σε κατηγορίες τις διάφορες θεωρίες που

¹¹ Φραντζεσκάκη Ι., Αντικοινωνική Συμπεριφορά των νέων, Χουλιγκανισμός, Αναρχισμός, Τρομοκρατία, Ναρκωτικά και λοιπές σύγχρονες μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1987, σ. 34.

¹² Σύμφωνα με τον Cesare Lombroso ο εγκληματίας χαρακτηρίζεται από έναν ανισόρροπο ψυχικό κόσμο, δίχως αυτό να σημαίνει ότι πάσχει από κάποια ψυχική ασθένεια. Απλά ο τρόπος συμπεριφοράς του ανταποκρίνεται σε εκείνο του πρωτόγονου ανθρώπου. Βλέπε αναλυτικότερα, Lino Rossi, Angelo Zapalla, Personalita e Crimine, Elementi di psicologia criminale, Εκδόσεις Carocci, Ρώμη, 2005 σ. 16.

¹³ Cesare Beccaria, Περί εγκλημάτων και ποινών, Μετάφραση Χριστίνας Ακριβοπούλου, Αθηνάς Σιμόγλου, Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα (2009)

αναπτύχθηκαν για την εξήγηση της νεανικής παραβατικότητας είναι ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς η ομαδοποίησή τους, δεν φαίνεται ικανή να αποδώσει επαρκώς την πολυποίκιλη κατασκευή των θεωρητικών υποθέσεων που διατυπώθηκαν σε αυτές. Οι πρώτες θεωρίες που διατυπώθηκαν προσεγγίζουν ατομοκεντρικούς, βιολογικούς παράγοντες εγκληματογένεσης, καθώς η επιστήμη της εγκληματολογίας αρχικά είχε επηρεαστεί από τις θετικές επιστήμες που κυριαρχούσαν στην εποχή της γέννησής της, ενώ αργότερα άλλες θεωρίες επικεντρώθηκαν στους διάφορους κοινωνικούς παράγοντες. Η συσχέτιση ανάμεσα στο βιολογικό και το κοινωνικό στοιχείο ανέκαθεν απασχολούσε πολύ τους επιστήμονες και αποτέλεσε αντικείμενο ιδεολογικής και φιλοσοφικής διαμάχης¹⁴. Η νεανική παραβατικότητα αποτελεί ένα πολυσύνθετο φαινόμενο, με αποτέλεσμα οι περισσότεροι σύγχρονοι μελετητές να περιορίζονται στην αναφορά για παράγοντες που είναι πιθανό να συμβάλουν στην εμφάνιση της παραβατικότητας και που γίνονται πράγματι γενεσιουργά αίτια της μόνο στην περίπτωση που συνδυαστούν περισσότερα από ένα αίτια και μάλιστα διαφόρων ειδών: βιολογικά, κοινωνικά και ψυχικά. Η πολλαπλότητα των παραγόντων αυτών καθιστά αναγκαία την διεπιστημονική μελέτη του φαινομένου της παραβατικότητας¹⁵. Κατόπιν αυτών, θα αναφερθούμε στις θεωρίες που διατυπώθηκαν σχετικά με την εγκληματικότητα γενικότερα και την νεανική παραβατικότητα ειδικότερα, με την πεποίθηση ότι καμία δεν είναι αυτοτελής, απόλυτα διαφωτιστική και μεμονωμένα αποτελεσματική. Συγκεκριμένα οι βασικές θεωρίες που διατυπώθηκαν σχετικά με την εγκληματικότητα- παραβατικότητα είναι οι θεωρίες ατομικών παραγόντων στις οποίες αναλύονται τα βιολογικά χαρακτηριστικά του ατόμου και οι θεωρίες ψυχολογικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραγόντων.

¹⁴ Φραντζεσκάκη Ι., ό.π (1987)

¹⁵ Τρωϊάνου-Λουλά Α., Θρησκεία και εγκληματικότητα, Εκκλησιαστικό Επιστημονικό και Μορφωτικό ίδρυμα Ιωάννου και Εριέττας Γρηγοριάδου, Αθήνα, (1985) σ. 29

1.3.2 Οι ατομικοί παράγοντες

Παρακάτω θα γίνει μια συνοπτική παρουσίαση των επικρατέστερων θεωριών και ερευνών που επιχειρούν να προσεγγίσουν την παραβατική συμπεριφορά μέσα από τη δική της σκοπιά η καθεμία. Σύμφωνα με τις ατομοκεντρικές προσεγγίσεις, τα αίτια της παραβατικής συμπεριφοράς θα πρέπει να αναζητηθούν στα ιδιότυπα χαρακτηριστικά του εκάστοτε δράστη. Ειδικότερα, μελετούν την επίδραση των βιολογικών και ψυχολογικών/ ψυχοπαθολογικών παραγόντων, καθώς και των ατομικών γνωρισμάτων του φύλου και της ηλικίας στην εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς.

ι. Οι βιολογικοί παράγοντες

Στις αρχές του 19^{ου} αι. έκανε την εμφάνισή της η Ιταλική θετική σχολή, οι θεωρίες της οποίας επιχείρησαν να συνδέσουν την παραβατική συμπεριφορά με βιολογικούς παράγοντες και να ερμηνεύσουν το εγκληματικό φαινόμενο ως αποτέλεσμα των ιδιαίτερων βιολογικών χαρακτηριστικών του εγκληματία. Σε αντίθεση με την κλασσική σχολή η οποία εντόπιζε το έγκλημα κυρίως σε σχέση με την ποινή, η Ιταλική θετική σχολή –που γέννησε στην ουσία τον κλάδο της θετικιστικής εγκληματολογίας- μεταθέτει την έμφαση στον παραβάτη των κανόνων, στον εγκληματία και στα αίτια που τον οδήγησαν στην εγκληματική δραστηριότητα. Υπογραμμίζεται δε, η καθορισμένη φύση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, η οποία δεν εξαρτάται πλέον από την ελεύθερη βούληση του δρώντος υποκειμένου, αλλά από μια σειρά παράγοντες οι οποίοι (συν)λειτουργούν έξω από τον έλεγχό του. Οι κύριοι εκπρόσωποί της ήταν ο Cesare Lombroso, ο Enrico Ferri και ο Raffaele Garofalo.

Επίσης, ο Γερμανός γιατρός F. J. Gall¹⁶ (1758-1828) προγενέστερος των ιταλών θετικιστών, ήταν από τους πρώτους που επιχείρησε μέσα από ανατομικές έρευνες να συνδέσει περιοχές του εγκεφάλου με στοιχεία του χαρακτήρα και την ανθρώπινη συμπεριφορά τα οποία μπορούν να οδηγήσουν σε εγκληματική συμπεριφορά.

Οι έρευνες που ερμηνεύουν τη νεανική παραβατικότητα μέσα από βιολογικές προσεγγίσεις αφορούν, συνήθως, παράγοντες που δε συνδέονται με περιβαλλοντικούς παράγοντες, αλλά με ιδιοσυστασιακούς, συγγενείς, εγγενείς και κληρονομικούς¹⁷.

Ο G. Mendel ήταν αυτός που πρώτος συσχέτισε τον 19^ο αιώνα την επιθετικότητα με εσφαλμένο ζεύγος χρωμοσωμάτων¹⁸. Επιπλέον, η αγγλίδα ιατρός Patricia Jacobs σε έρευνες που διεξήγαγε σε κρατούμενους φυλακών διαπίστωσε ασυνήθεις συνδυασμούς χρωμοσωμάτων.¹⁹

Άλλες έρευνες κάνουν συγκρίσεις μεταξύ μονοζυγωτικών και διζυγωτικών διδύμων προκειμένου να μελετήσουν την επίδραση των βιολογικών παραγόντων στην παραβατική συμπεριφορά. Τις πρώτες μελέτες αυτού του τύπου πραγματοποίησαν οι J. Lange (1929), F. Stumpfl (1936) και H. Kranz (1936). Συγκεκριμένα ο Lange κατέληξε στην άποψη πως παίζει ρόλο η κληρονομικότητα (η προδιάθεση) στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς καθώς, τα ευρήματα των ερευνών του έδειξαν πως οι μονοζυγωτικοί έχουν την ίδια συμπεριφορά σε αντίθεση με τους διζυγωτικούς διδύμους.²⁰

¹⁶ Βλ. Χάιδου, Α. (1996), Θετικιστική Εγκληματολογία: Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ. 23

¹⁷ Για την ερμηνεία των όρων Βλ. Φαρσεδάκη, Ι. (2005), Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ. 37.

¹⁸ Βλ. Ζαραφονίτου, Χ. (1995), Εμπειρική Εγκληματολογία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ. 71.

¹⁹ Βλ. Στο ίδιο, σελ 71. Βλ. επίσης Χάιδου, Α. (1996), ό.π, σ. 55

²⁰ Βλ. Χάιδου, Α. (1996), ό.π, σ. 39

Τέλος, οι έρευνες που μελετούν την κληρονομικότητα της παραβατικής συμπεριφοράς γίνονται σε υιοθετημένα παιδιά και εξετάζουν τη σχέση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων οι οποίοι υιοθετήθηκαν σε αρκετά μικρή ηλικία από μη συγγενείς, με εκείνη των φυσικών τους γονέων. Οι Hutchings και Mednick²¹ μελέτησαν τα αρχεία των υιοθεσιών της Κοπεγχάγης των ετών 1924-1947. Διαπίστωσαν πως υπήρχε παραβατικότητα των παιδιών σε ποσοστό •13,5% στην περίπτωση που ούτε ο φυσικός ούτε ο θετός τους πατέρας είχαν εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά, σε ποσοστό •20%, αν μόνο ο φυσικός πατέρας υπήρξε παραβάτης και σε ποσοστό •24,5% αν και οι δύο πατέρες ήταν δράστες κάποιας αξιόποινης πράξης στο παρελθόν. Επίσης, ένα ακόμα εύρημα ήταν πως το 4% του συνόλου του δείγματος ήταν υπεύθυνο για το 70% του συνόλου των καταδικών τους. Τα παιδιά αυτά ήταν χρόνιοι πολύ-υπότροποι δράστες, οι οποίοι είχαν φυσικούς πατέρες που είχαν κι εκείνοι 3 με 4 καταδίκες.

Ο συσχετισμός της εγκληματικής συμπεριφοράς με γενετικούς παράγοντες δεν έχει θεμελιωθεί επιστημονικά και καμία θεωρία έως και σήμερα δεν έχει καταφέρει να αποδείξει πως οι βιολογικοί παράγοντες υπερισχύουν σε σχέση με τους περιβαλλοντικούς ως αίτια εγκληματογένεσης. Ωστόσο, οι ατομικές προσεγγίσεις τυγχάνουν υποστήριξης μέχρι και στις μέρες μας, ιδίως από τους κατέχοντες την εξουσία, καθώς απαλλάσσουν την κοινωνία από την ευθύνη και αποδίδουν στην ιδιαίτερη βιολογική σύσταση του ατόμου την αποκλειστική ευθύνη για τις πράξεις του. Επιπλέον, οι βιολογικοί παράγοντες βασίζονται σε μια θετικιστική εννοιολόγηση του εγκλήματος, πράγμα το οποίο δε συνάδει με το δυναμικό χαρακτήρα του εγκλήματος ως κοινωνικού και κατ' επέκταση δυναμικού φαινομένου προσδιοριζόμενου από το συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο στο οποίο

²¹ Βλ. Φαρσεδάκη, Ι. (2005), ό.π , σελ. 40

εκδηλώνεται. Συνεπώς, δε νοείται προσέγγιση του εγκληματικού φαινομένου χωρίς τον προσδιορισμό του περιβαλλοντικού πλαισίου στο οποίο λαμβάνει χώρα.

ii. Οι ψυχολογικοί- ψυχαναλυτικοί παράγοντες

Οι ψυχολογικές προσεγγίσεις της παραβατικότητας έκαναν την εμφάνισή του αρχές του 19^{ου} αιώνα, αλλά κυρίως τον 20^ο αιώνα. Στόχος τους είναι η διερεύνηση της συμπεριφοράς και τα βιώματα των ανθρώπων και των κοινωνικών τους ομάδων²². Οι θεωρίες αυτές υποστηρίζουν πως η γέννηση της παραβατικής συμπεριφορά οφείλεται σε εσωτερικές ψυχολογικές διεργασίες και καταστάσεις του ατόμου, δυσπροσαρμοστικές ή παθολογικές²³. Σαφώς, τα γεγονότα που βιώνει το άτομο στη ζωή του, επιδρούν με συγκεκριμένο τρόπο στην ψυχολογία του και επηρεάζουν τη συμπεριφορά του. Ωστόσο, μέχρι σήμερα δεν υπάρχει μία ασφαλής γνώση και καταγραφή των συσχετισμών και της συνάφειας των επιδράσεων αυτών μεταξύ τους, τόσο από ποιοτική όσο και από ποσοτική πλευρά²⁴.

Η βασική ιδέα όσον αφορά την παραβατική συμπεριφορά, είναι πως τα άτομα που φέρουν ψυχολογικές «ανωμαλίες», δεν είναι σε θέση να ελέγξουν τον εαυτό τους ή να τον συγκρατήσουν και δεν έχουν την ικανότητα να διακρίνουν μεταξύ αξιόποινης και μη αξιόποινης πράξης. Η κύρια κριτική που ασκήθηκε στις ψυχολογικές προσεγγίσεις, ήταν πως το υψηλό ποσοστό παραβατικότητας που εμφανίζεται στις σχετικές έρευνες των ψυχικά ασθενών, δεν σημαίνει πως παραβατούν πιο συχνά αυτά τα άτομα σε σχέση με τα ψυχικά υγιή, αλλά σημαίνει πως υπάρχουν περισσότερες πιθανότητες να γίνουν αντιληπτοί και να συλληφθούν,

²² Χαϊδου Α., ό.π., 1996, σ. 95 - 96

²³ Φαρσεδάκης Ι., ό.π., 2005, σ. 104.

²⁴ Βλ. Χαϊδου Α., ό.π., 1996, σ. 96.

λόγω της διανοητικής κατάστασής τους²⁵. Επομένως δε μπορούν να υποστηρίξουν πως υπάρχει αιτιώδης σχέση μεταξύ παραβατικότητας και ψυχικής ασθένειας.

Επίσης, οι ψυχικά ασθενείς, στις περισσότερες περιπτώσεις δεν έχουν την ικανότητα να διακρίνουν και να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες διάπραξης ενός αδικήματος, κι έτσι αίρεται και η σκοπιμότητα και ο καταλογισμός στην πράξη τους.

Στην κοινωνική ψυχολογία, η παραβατική δράση καταδεικνύει την έλλειψη εσωτερίκευσης των κοινωνικών κανόνων από τον δράστη, ενώ όσον αφορά την ατομική ψυχολογία, η παραβατική συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα προσαρμοστικής ανωμαλίας του ατόμου, η οποία μπορεί να οφείλεται είτε σε εσωτερικές διαταραχές που έχουν να κάνουν με την «πραγμάτωση του εαυτού του» ή σε διαταραχές στις «διαπροσωπικές του σχέσεις»²⁶.

Από την άλλη, οι κλασσικές θεωρίες της ψυχολογίας²⁷, οι οποίες προσεγγίζουν την επιθετικότητα του ανηλίκου προς την οικογένεια, το σχολείο και την κοινωνία γενικότερα (και δεν έχουν να κάνουν με ψυχικές ασθένειες ή βιολογικές μειονεξίες που μπορεί να προκαλέσουν κάποια ψυχική νόσο), χωρίζονται σε τρεις βασικές κατηγορίες:

(α) εκείνες ο οποίες θεωρούν πως η επιθετική συμπεριφορά αποτελεί κάτι το έμφυτο στο παιδί ως τάση, είναι δηλαδή ορμή²⁸,

(β) εκείνες που θεωρούν ότι η επιθετικότητα του ανηλίκου αποτελεί αντίδραση σε κάποια αποστέρηση, που του προκάλεσαν συνθήκες του περιβάλλοντός

²⁵ Ζαραφώνιτου Χ., Εμπειρική Εγκληματολογία, β' έκδοση, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, (2004), σ. 75.

²⁶ Ζαραφώνιτου Χ., ό.π., (2004) σ. 75.

²⁷ Παπαδόπουλος Ν., «Επιθετικότητα: κλασσικές θεωρίες και πειραματικές διαπιστώσεις», στο: Νέστορος Ν. (επιμ.), Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία, δ' έκδοση, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, (1999), σ. 23 – 36.

²⁸ κατά τις οποίες, ο κάθε άνθρωπος γεννιέται κι έχει μέσα του την «ορμή για τη ζωή» και την «ορμή του θανάτου». Η τελευταία είναι δυνατό να εκδηλωθεί ως επιθετικότητα. (S. Freud, Thorndike, Mc Dugall, K. Lorenz κ.ά.)

του και (γ) εκείνες που θεωρούν ότι η επιθετικότητα είναι αποτέλεσμα μάθησης μέσω μίμησης.

Οι παραπάνω θεωρίες, έπειτα από ερευνητικά πειράματα κατέληξαν στο ότι η επιθετική συμπεριφορά δεν είναι δυνατό να προκαλείται από μία και μόνο αιτία. Διαπιστώθηκε ότι μη επιθετικά άτομα υπό φυσιολογικές συνθήκες, μετατρέπονταν σε πολύ επιθετικά ύστερα από την αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών στις οποίες βρίσκονταν. Έπρεπε να ληφθεί υπόψη το κοινωνικό πεδίο του ατόμου, το οποίο μπορεί να περικλείει πολλούς παράγοντες επίδρασης στην συμπεριφορά του. Επίσης, μπορεί ταυτόχρονα να επιδρούν και άλλοι ατομικοί ψυχολογικοί παράγοντες στην ετοιμότητά του για επιθετικότητα, όπως είναι η ηλικία, η σωματική δύναμη κ.ά. Η κριτική σε αυτές τις θεωρίες και οι περεταίρω έρευνες, ανέδειξαν την επιθετικότητα ως παρατηρημένη και εκμαθημένη συμπεριφορά, η οποία όμως εκδηλώνεται ως αντίδραση σε αντίξοες για τον ανήλικο συνθήκες του περιβάλλοντός του. Αυτή η θεώρηση, συνέβαλε ουσιαστικά στην έμφαση που πρέπει να δίνεται στην ουσιώδη παιδεία και μόρφωση στα σχολεία, καθώς και την κοινωνική δικαιοσύνη γενικώς, ώστε να προληφθεί και να μειωθεί η επιθετική συμπεριφορά.

Οι ψυχαναλυτικές ερμηνείες σχετικά με το φαινόμενο που εξετάζουμε, αποδίδουν την παραβατική συμπεριφορά κυρίως στην ψυχική εξέλιξη του ατόμου από τη στιγμή που βρισκόταν στον αμνιακό σάκο ως έμβρυο, μέχρι τη στιγμή που το άτομο αποφάσισε να προβεί σε κάποια παραβατική ενέργεια. Θεωρούν πως μόνο ο ψυχολογικός παράγοντας μπορεί να εξηγήσει την αντικοινωνική συμπεριφορά κάποιου και το πέρασμα στην εγκληματική πράξη, χωρίς να υπολογίσει το άτομο αυτό τις ανασχετικές δυνάμεις που θα τον συγκρατούσαν²⁹.

Ο S. Freud, ο οποίος ήταν και αυτός που έθεσε τις βάσεις της ψυχανάλυσης,

²⁹ Βλ. Χαΐδου Α., ό.π., 1996, σ. 96

αιτιολογεί την παραβατική πράξη με το φαινόμενο της *απώθησης* (κατά το οποίο, διάφορα ψυχολογικά φορτισμένα περιστατικά και συναισθήματα απωθούνται στο ασυνείδητο από το άτομο και όταν υπάρχει αντιπαλότητα ασυνείδητου-συνειδητού, ήδη από την περίοδο της παιδικής ηλικίας και δεν υπάρχει ισορροπία μεταξύ του «εγώ», «υπερεγώ» και «αυτό», δημιουργούνται συγκρούσεις στον ψυχικό κόσμο του που επιζητούν έξοδο. Αυτή η διέξοδος μπορεί να πάρει την μορφή αντικοινωνικής ή παραβατικής συμπεριφοράς³⁰) και θεωρεί πως η παραβατικότητα οφείλεται στην αντικοινωνική δομή της προσωπικότητας του ατόμου. Οι διάδοχοί του Adler A. και Jung C., συμπεριέλαβαν στη βάση της θεωρίας του Freud περί αντικοινωνικής προσωπικότητας, μαζί με τα σεξουαλικά συμπλέγματα της παιδικής ηλικίας, τα αισθήματα μειονεκτικότητας (Adler A., ο οποίος ίδρυσε και την Σχολή της Ατομικής Ψυχολογίας) και τις σύγχρονες συγκρούσεις οι οποίες οδηγούν στην επαναστροφή (Jung C.)³¹.

Κατά τον Adler A., ένα παιδί ενδέχεται να αισθάνεται μειονεκτικά είτε λόγω κάποιας φυσικής ή οργανικής αναπηρίας, είτε λόγω ανικανοποίητων επιθυμιών, ή λόγω αποτυχημένων σχέσεων με τους γύρω του (γονείς, φιλικό περιβάλλον). Προκειμένου να αποβάλλει το συναίσθημα αυτό, αναπτύσσεται μέσα του μία ισχυρή τάση για απόκτηση δύναμης και κύρους, με αποτέλεσμα την προσπάθειά του να επιβληθεί στους γύρω του, με ενδεχόμενη επίδειξη βίας. Κατά τον Jung C. (ο οποίος διατύπωσε την αναλυτική ψυχολογία), υπάρχουν δύο τύποι ανθρώπων, ο ενδοστρεφής και ο εξωστρεφής. Το άτομο κατ' αυτόν είναι ένας «κόσμος με θετικές και αρνητικές προδιαθέσεις», όπου ισορροπία υπάρχει όταν επικρατούν οι πρώτες.

³⁰ Για διευκρίνιση των όρων και αναλυτική εξήγηση της θεωρίας του S.Freud, βλ. Καλογερόπουλος, Δ., Επιστημολογία στην Εγκληματολογία και Κοινωνικός Δεσμός, πακέτο πανεπιστημιακών σημειώσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο, (2006), σ. 58-60 και Χαϊδου Α., ό.π., (1996), σ. 97 – 101.

³¹ Βλ. πιο αναλυτικά το έργο των Alfred Adler και Carl Jung στη Χαϊδου Α., ό.π., (1996), σ. 101 – 104.

Όταν όμως τείνουν να επικρατήσουν οι δεύτερες, το άτομο ωθείται σε αντικοινωνική συμπεριφορά και παραβατικές πράξεις. Ο «ενδοστρεφής τύπος» είναι αυτός που εμφανίζει συμπεριφορά επιβλητική, στην προσπάθειά του να είναι ο μοναδικός και ο κυρίαρχος, αποξενωμένος από τον πραγματικό κόσμο, σε αντίθεση με τον εξωστρεφή, ο οποίος δεν παρουσιάζει κάποιο εγκληματολογικό ενδιαφέρον.

Οι ψυχολογικές και ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις περιλάμβαναν έναν μεγάλο όγκο ερευνών, που είχαν να κάνουν με ψυχώσεις εξωγενείς, οργανικές ή συμπτωματικές, όπως οι εγκεφαλικές βλάβες της νηπιακής ηλικίας, η προϊούσα παράλυση και η γεροντική άνοια, με ψυχώσεις ενδογενείς, όπως η σχιζοφρένεια, οι μανιοκαταθλιπτικές ή κυκλοθυμικές ψυχώσεις και η επιληψία, οι олиγοφρενίες (για όλες τις οποίες δεν έχει επαληθευθεί μέχρι σήμερα αιτιολογική σχέση με την εμφάνιση παραβατικότητας), οι ψυχοπάθειες και οι νευρώσεις³².

Ωστόσο, σε αυτές τις προσεγγίσεις κρίνεται σημαντικό να αναφερθούν δύο ψυχολόγοι-ψυχαναλυτές που ασχολήθηκαν ειδικά με το ζήτημα της νεανικής παραβατικότητας. Ο A. Aichhorn³³, ο οποίος ήταν ψυχολόγος-ψυχαναλυτής, εξέτασε το ζήτημα της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με την θεωρία του, η αντικοινωνική συμπεριφορά των ανηλίκων, οφείλεται στην αποτυχημένη διαδικασία «συμψηφισμού» μεταξύ αποστερήσεων και στοργής των γονιών και στην αποτυχία ταύτισης του παιδιού με αυτούς. Ειδικότερα, αναφέρει πως το παιδί έρχεται στον κόσμο ως ένα α-κοινωνικό ον και μιμείται αυτόματα τις πράξεις των γονέων του. Οι γονείς μέσω προτροπών ή απαγορεύσεων, του υποδεικνύουν την σωστή ή την λάθος συμπεριφορά και με αυτό τον τρόπο τις σχηματίζει το παιδί στο μυαλό του. Η επιδοκιμασία φέρνει ασφάλεια στον ψυχικό

³² Αναλυτικότερα γι' αυτές τις έρευνες και τα πορίσματά τους βλέπε Χαϊδου Α., ό.π., (1996), σ. 65 – 93.

³³ Στο ίδιο σ.108-110.

κόσμο του παιδιού, ενώ η αποδοκιμασία φέρνει την αποστέρηση και έντονα αρνητικά συναισθήματα, που πρέπει να αντισταθμιστούν από την αγάπη των γονιών προς το παιδί. Με αυτό τον τρόπο το παιδί μαθαίνει να φέρεται κοινωνικά, κοινωνικοποιείται και υπακούει στους γονείς του, οι οποίοι ως οικογένεια αποτελούν μικρογραφία της ευρύτερης κοινωνίας, στην οποία όταν μεγαλώσει το παιδί αργότερα, θα μπορέσει να φέρεται ανάλογα, ώστε να μην διαταράσσεται η σχέση του με τα υπόλοιπα μέλη.

Στην περίπτωση όμως που οι γονείς είναι καταπιεστικοί προς το παιδί, ή το παραμελούν, ή υιοθετούν μια άστατη προς αυτό συμπεριφορά, το παιδί λαμβάνει λανθασμένα μηνύματα, με συνέπειες στον ψυχικό του κόσμο και στον σχηματισμό της προσωπικότητάς του (αντικοινωνική προσωπικότητα). Όταν αποτυγχάνει η ταύτιση με τους γονείς (διότι, σύμφωνα με τις ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις το παιδί θεωρεί ως πρότυπο τους γονείς του και έως την ηλικία των πέντε ετών, ταυτίζεται συνήθως το αγόρι με τον πατέρα και το κορίτσι με την μητέρα του), τότε αποτυγχάνει και η διασφάλιση της ψυχικής ισορροπίας του παιδιού. Θα πρέπει να επιτευχθούν καλές σχέσεις με την οικογένεια και οι γονείς να πείσουν τα παιδιά για την στοργή τους. Στην περίπτωση που δε συμβεί αυτό, τα παιδιά δημιουργούν αισθήματα αντιπάθειας και μίσους για τους γονείς (ή και για τον εαυτό τους ή γίνονται εγωκεντρικά και χωρίς το αίσθημα της ευθύνης), οπότε κάθε προσπάθεια ταύτισης μαζί τους ή απορρόφησης της ηθικής τους μένει άκαρπη, με αποτέλεσμα τον σχηματισμό αντικοινωνικής προσωπικότητας στο παιδί και την πιθανότητα να προβεί σε παραβατικές ενέργειες στο μέλλον, καθώς η έννοια του καλού και του κακού όπως και οι ηθικοί κανόνες, δεν έχουν αφομοιωθεί από το ίδιο.

Από την δεκαετία του '30 το ενδιαφέρον των ψυχαναλυτών προεκτάθηκε και στην εφηβική ηλικία του ατόμου³⁴. Συγκεκριμένα, ο E. Erikson μελέτησε το άτομο

³⁴ Χαϊδου Α., ό.π., (1996), σ. 112-113.

στην εφηβεία, κατά την οποία γίνεται προσπάθεια από το ίδιο, να διαμορφώσει μια προσωπικότητα και μια ταυτότητα³⁵. Σε αυτό το συγκεκριμένο στάδιο λοιπόν, ο Erikson υποστηρίζει, ότι το άτομο βιώνει έντονες κρίσεις και δημιουργείται άμεση ανάγκη να στραφεί προς το περιβάλλον του, για συμπαράσταση, ώστε να τις ξεπεράσει. Στην περίπτωση που δεν λάβει βοήθεια από το περιβάλλον του, ενδέχεται ο έφηβος να κάνει κάποιες επιλογές, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως παραβατικές από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Η αντίδραση του κοινωνικού του περιγύρου και της κοινωνίας, είναι αυτή που παίζει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του εφήβου, καθώς οι πράξεις του δεν αποτελούν παρά εκδηλώσεις μια κρίσης που βρίσκεται σε εξέλιξη, είναι όμως παροδική. Ο νέος παρουσιάζεται ως θύμα ή ως «επαναστάτης χωρίς αιτία», αμφισβητώντας κάθε αυθεντία, επηρεασμένος από τις ψυχοβιολογικές μεταβολές που περνάει στη μεταβατική αυτή φάση που βρίσκεται. Εάν σε αυτό το σημείο αποδοθεί στον έφηβο το στίγμα του παραβατικού ανηλίκου, οι συνέπειες μπορεί να αποβούν ολέθριες για τον ίδιο, καθώς υπάρχει κίνδυνος στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης με τους γύρω του, να υιοθετήσει τελικά τον χαρακτηρισμό που του αποδόθηκε και μαζί με αυτόν και την συμπεριφορά.

Λόγω των πολλών διαφορετικών ψυχαναλυτικών σχολών, δεν ήταν δυνατό να γίνει μία συνολική θεώρηση για την εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων. Δηλαδή, χρειάζεται σε κάθε συγκεκριμένη ανάλυση παραβατικής συμπεριφοράς, να γνωρίζει κανείς τη σχολή από την οποία προέρχεται ο ερευνητής, καθώς μία συγκεκριμένη κατάσταση μπορεί να αποδίδεται με διαφορετική ορολογία αναλόγως την σχολή του ερευνητή. Επίσης, πρέπει κανείς να γνωρίζει το κατά πόσο ο ερευνητής έκανε χρήση αξιόπιστων μεθόδων της σύγχρονης Ψυχολογίας για να κάνει οποιαδήποτε διάγνωση.

Η κριτική προς αυτές τις προσεγγίσεις, έχει να κάνει κυρίως με τη δυσκολία

³⁵ Γεωργούλας Σ., Ανήλικοι Παραβάτες στην Ελλάδα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, (2000), σ. 77-82.

προσδιορισμού των κινήτρων που εδράζουν στον ψυχικό κόσμο του εκάστοτε ανηλίκου-δράστη και με το γεγονός ότι δεν κατόρθωσαν να επαληθεύσουν τις υποθέσεις τους με εμπειρικές έρευνες³⁶.

1.3.3 Οι κοινωνικοί παράγοντες

Οι Σχολές οι οποίες ασχολήθηκαν με την κοινωνιολογική προσέγγιση της νεανικής παραβατικότητας ανέπτυξαν θεωρίες οι οποίες υποστήριζαν ότι η παραβατική-εγκληματική συμπεριφορά προέρχεται από την αλληλεπίδραση του ανθρώπου με το περιβάλλον του. Η Σχολή του Σικάγου³⁷ ιδρύθηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με ιδρυτές της τους R. Park, Cl. Shaw και H. McKay. Η έρευνά τους η οποία βασίστηκε στο μοντέλο του E. Burgess (συνεργάτη του R. Park) είχε σαν βασικό άξονα την κατανόηση των κοινωνικών θεμελίων του εγκλήματος στο Σικάγο και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εγκληματολογική σκέψη και συνέχιση της επιστήμης.

Ήταν η πρώτη σχολή που διατύπωσε πως ο εγκληματίας δεν οφείλει τη συμπεριφορά του σε ατομικά προβληματικά χαρακτηριστικά και δυσλειτουργίες, αλλά αντιθέτως, είναι ένας άνθρωπος όπως όλοι οι άλλοι. Η σχολή του Σικάγου ήταν εκείνη η οποία άνοιξε ουσιαστικά το δρόμο για την κοινωνιολογική ανάλυση στην Εγκληματολογία και έθεσε τις βάσεις για όλες σχεδόν τις κοινωνιολογικές θεωρίες που ακολούθησαν³⁸. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις ερμηνείας του φαινομένου που αναπτύχθηκαν έπειτα, βασίστηκαν είτε στην κοινωνική αποδιοργάνωση (με την

³⁶ Χαϊδου Α., ό.π., 1996, σ. 113.

³⁷ Τσαούση, «Η Κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου: Τα Μεταπολεμικά Χρόνια». Στο: Ν. Τάτσης & Μ. Θανοπούλου (Επιμ.), *Η Κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου: Οι Απαρχές Μιας Ερευνητικής Παράδοσης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2008 και Ε. Λαμπροπούλου, «Η Σχολή του Σικάγου και η νεανική παραβατικότητα». Στο: Ν. Τάτσης & Μ. Θανοπούλου (Επιμ.), *Η Κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009, σ. 259-285

³⁸ Βλ. Χαϊδου Α., ό.π., 1996, σελ.132 – 145 και Γεωργούλας Σ., ό.π., 2000, σελ. 108-110

οποία εννοούμε είτε την έλλειψη διάρθρωσης αξιακού συστήματος σε μία πολιτισμική ομάδα είτε την απουσία της διάρθρωσης αυτής μεταξύ πολιτισμικής ομάδας και κοινωνικής δομής) είτε στην πολιτισμική παρέκκλιση (όπου νοείται η κοινωνικοποίηση σε αξίες και κανόνες υποπολιτισμικής ομάδας, οι οποίες έρχονται σε σύγκρουση με αυτές της επικρατούσας κοινωνικής ομάδας ή με τον ποινικό νόμο) ή στον συνδυασμό και των δύο. Επίσης, κοινωνιολογική σχολή του Σικάγου³⁹ συνδέει το φαινόμενο της παραβατικότητας με την κοινωνική αποδιοργάνωση που προκαλείται από την άναρχη και ανεξέλεγκτη μετανάστευση των ανθρώπων κυρίως στις μεγαλουπόλεις (αστυφιλία και αστικοποίηση της κοινωνίας). Συγκεκριμένα, στην πολυτάραχη ζωή των μεγάλων αστικών κέντρων, όπου ατονεί ο κοινωνικός έλεγχος και η κοινωνική συνοχή, παρατηρούνται φαινόμενα περιθωριακότητας και αποξένωσης, που αναδεικνύονται γόνιμο και ευνοϊκό κοινωνικό περιβάλλον για την ανάπτυξη παραβατικών συμπεριφορών. Η θεωρητική οπτική της λεγόμενης κοινωνιολογικής σχολής της «αστικής κοινωνιολογίας» η «κοινωνιολογίας των πόλεων» συνδέει συνεπώς την εμφάνιση του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας με ένα εξίσου σημαντικό κοινωνικό φαινόμενο, την «περιθωριακότητα». Η τελευταία παρατηρείται κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα και είναι προϊόν της διαφορικής κοινωνικοποίησης των μελών μιας κοινωνίας. Σύμφωνα με τον Αμερικανό κοινωνιολόγο Robert Park, θεμελιωτή της κοινωνιολογικής σχολής του Σικάγου, μετά από σχετικές έρευνες για το φαινόμενο αυτό, «περιθωριακός» θεωρείται ο άνθρωπος που ανήκει ταυτόχρονα σε δύο ή περισσότερους κοινωνικούς και πολιτισμικούς κόσμους, χωρίς όμως να αισθάνεται ότι πραγματικά ανήκει σε κάποιον απ' αυτούς. Στην κατηγορία αυτή εντάσσει τους μετανάστες και τους

³⁹ Βλ. σχετικά Ν. Ιντζεσίλογλου, «Κοινωνικοποίηση των νέων και παραβατικότητα». Στα Πρακτικά Ημερίδας: Σ. Βαϊραμίδου (Επιμ.), Παραβατικότητα και Σχολείο, Αδελφοί Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη, 2007, σ. 92

μιγάδες, τους οποίους χαρακτηρίζει ως «κοινωνικά υβρίδια». Διευρυνόμενη περαιτέρω η έννοια του «περιθωρίου» περιλαμβάνει επιπλέον τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, όπως και τους επαρχιώτες που εγκαθίστανται στις πόλεις. Ωστόσο, η περίοδος της εφηβείας αποτελεί ένα ιδιαίτερα ευνοϊκό ηλικιακό στάδιο για την ανάπτυξη του φαινομένου της περιθωριακότητας, όπως και της παραβατικότητας, καθώς το άτομο βρίσκεται στο μεταίχμιο της μετάβασης από την παιδική στην ώριμη νεανική ηλικία.

Οι Θεωρίες ώθησης

Σύμφωνα με τις θεωρίες ώθησης, ο άνθρωπος είναι από την φύση του ηθικό ον και έχει την τάση να συμμορφώνεται στους κανόνες που θέτει η εκάστοτε κοινωνία. Ωστόσο, στην περίπτωση που το άτομο αποτύχει να συμμορφωθεί, αυτό θα οφείλεται σε κάποια πίεση ή ώθηση που του ασκήθηκε, η οποία όμως θεωρείται νόμιμη⁴⁰.

Η Ανομία του R. Merton

Η θεωρία ανομίας του R.Merton, είναι μία από τις βασικότερες θεωρίες ώθησης και βασική επιρροή αποτέλεσε η θεωρία περί ανομίας του E.Durkheim⁴¹.

Σύμφωνα με τον R. Merton, ερμηνεύει την εγκληματικότητα μέσα από την κοινωνική δομή και όχι από τη φύση του ατόμου. Υπάρχουν δύο κοινά χαρακτηριστικά σε όλες τις κοινωνικές δομές⁴²: Η εδραίωση στόχων, για τους οποίους οφείλει να αγωνίζεται κάθε κοινωνικό μέλος και η πρόβλεψη μέσων,

⁴⁰ Χαϊδου Α., ό.π., (1996), σ. 146.

⁴¹ Αναλυτικότερα για την θεωρία περί ανομίας του E.Durkheim βλ. Φαρσεδάκης Ι., Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, τεύχος Α', Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, (1990), σ.226-228.

⁴² Χαϊδου Α., ό.π., (1996) σ. 146 – 160.

απαραίτητων προκειμένου να επιτευχθούν οι εν λόγω στόχοι. Θεωρεί λοιπόν, πως η παραβατική συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα της «ανομικής» κατάστασης που επικρατεί στην εκάστοτε κοινωνία, όπου ως επιθυμητοί στόχοι ορίζονται η απόκτηση υλικού πλούτου και η ανώτερη εκπαίδευση, ενώ τα νόμιμα μέσα επίτευξης των στόχων αυτών δεν είναι κατανεμημένα ομοιόμορφα σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Τα άτομα της κατώτερης κοινωνικής και οικονομικής τάξης, είναι συνήθως τα αποκλεισμένα από τα νόμιμα διαθέσιμα μέσα ⁴³. Το αποτέλεσμα αυτής της ανομοιομορφίας ανάμεσα στους θεσμικούς στόχους και τα διαθέσιμα νόμιμα μέσα για την επίτευξη αυτών, είναι η δημιουργία μιας κατάστασης ανομίας, κατά την οποία τα αποκλεισμένα άτομα, αναγκάζονται να καταφύγουν σε παράνομα μέσα προκειμένου να επιτύχουν (ή και όχι) τους επιθυμητούς θεσμικούς στόχους. Ο R. Merton μελέτησε την αμερικανική κοινωνία και διέκρινε πέντε τρόπους με τους οποίους αντιδρούσαν τα μέλη της κοινωνίας ώστε να επιτύχουν (ή όχι) τους στόχους, ανάλογα με το αν δέχονταν τους θεσμικούς στόχους ή ανάλογα με τα μέσα που χρησιμοποιούσαν για να του πετύχουν. Ο πρώτος⁴⁴ και πιο συνηθισμένος τρόπος συμπεριφοράς σύμφωνα με αυτόν, είναι ο κομφορμισμός. Εδώ, το άτομο προσπαθεί να επιτύχει τους επιθυμητούς πολιτισμικούς στόχους, με νόμιμα θεσμικά μέσα, στα οποία έχει και πρόσβαση. Ο δεύτερος τύπος προσαρμογής, είναι η καινοτομία. Σύμφωνα με αυτό τον τύπο, το άτομο αποδέχεται τους πολιτισμικούς στόχους αλλά επιδιώκει να τους επιτύχει με παράνομα μέσα, διότι δεν έχει πρόσβαση στα νόμιμα θεσμικά μέσα. Ο τρίτος τύπος προσαρμογής, είναι αυτός που υιοθετείται κυρίως από άτομα της κατώτερης μεσαίας τάξης όπου, το άτομο απορρίπτει ή αγνοεί τους πολιτισμικούς στόχους, αλλά παραμένει προσκολλημένο στη χρήση νόμιμων μέσων. Αποδέχεται δηλαδή την διαδικασία προς έναν στόχο, ο οποίος όμως του είναι

⁴³ Γεωργούλας Σ., ό.π., (2000), σ. 128 – 129.

⁴⁴ Φαρσεδάκης, Ι. (1990), ό.π, σ. 460 και Χάιδου, Α. (1995), ό.π, σ. 151

αδιάφορος. Το άτομο μπορεί να μην γνωρίζει για ποιο λόγο κάνει κάτι, αλλά να το κάνει παρόλα αυτά γιατί ο τρόπος συμπεριφοράς του είναι κοινωνικά αποδεκτός.

Ο τέταρτος τύπος προσαρμογής, είναι η απόσυρση. Σε αυτή την περίπτωση το άτομο απορρίπτει τους πολιτισμικούς στόχους και τα μέσα προς την επίτευξή τους, γιατί δεν είχε πρόσβαση σε νόμιμα διαθέσιμα μέσα και δεν θέλησε να κάνει χρήση παράνομων. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να θεωρήσει τον εαυτό του ως αποτυχημένο και να καταφύγει «αποσυρόμενος» σε αυτοκαταστροφικές τάσεις, όπως για παράδειγμα χρήση τοξικών ουσιών, αλκοόλ κλπ. Αυτός ο τύπος προσαρμογής, είναι δυνατό να υιοθετηθεί και από άτομα που ανήκουν στο κομοφορμιστικό τύπο, τα οποία όμως δεν κατάφεραν να επιτύχουν τους πολιτισμικούς στόχους με τα νόμιμα μέσα και απογοητευμένοι υιοθέτησαν την στάση της «απόσυρσης».

Και τέλος, ο πέμπτος τύπος προσαρμογής είναι η εξέγερση. Σε αυτό τον τύπο, το άτομο απορρίπτει τους πολιτισμικούς στόχους και αποζητά έναν εναλλακτικό τρόπο ύπαρξης και ζωής. Με την εξέγερση, επιδιώκει τη δημιουργία μιας νέας κοινωνικής δομής, με διαφορετικές αξίες και στόχους προς επίτευξη. Επίσης, απορρίπτει και τα μέσα επίτευξής τους, εφόσον δεν τον ενδιαφέρουν αυτοί οι στόχοι.

Η θεωρία του R. Merton, δέχθηκε δριμύτατη κριτική, διότι δεν είναι εύκολο να επαληθευτεί εμπειρικά, δεν ασχολείται διεξοδικά με τα αίτια της εγκληματογένεσης και ερμηνεύει μόνο ένα μέρος των μορφών αντικοινωνικής συμπεριφοράς, αφού δεν μπορεί να ερμηνεύσει τη μη ωφελμιστική ή την καταστροφική φύση ορισμένων μορφών παραβατικότητας. Επιπλέον, το κοινωνικό μέλος είναι πιθανό να υιοθετήσει ταυτόχρονα περισσότερους από έναν τύπο προσαρμογής στην κοινωνική πραγματικότητα. Τέλος, η θεωρία του επικρίθηκε και για τον ταξικό χαρακτήρα, αφού εξέτασε την παραβατικότητα που εκδηλώνουν άτομα κατώτερων ή μεσαίων κοινωνικών και οικονομικών στρωμάτων.

Υποπολιτισμικές θεωρίες

Η θεωρία του Merton ήταν ενέπνευσε τη δημιουργία των υποπολιτισμικών θεωριών, οι οποίες διατυπώθηκαν μετά από έρευνες που διενεργήθηκαν σε συμμορίες ανηλίκων. Σύμφωνα με αυτές, η παραβατικότητα είναι αποτέλεσμα κοινωνικοποίησης που αποκλίνει από τους κοινωνικούς κανόνες και τις αξίες που δέχεται η κοινωνία ως ορθούς⁴⁵. Η βασική θεώρηση των θεωριών αυτών είναι πως η παραβατική συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα συμμετοχής του ανηλίκου σε μία υποπολιτισμική ομάδα⁴⁶.

Η θεωρία του A. Cohen

Σύμφωνα με την θεωρία του A. Cohen⁴⁷, στις σύγχρονες κοινωνίες υπάρχει έντονη κοινωνική διαστρωμάτωση και αυτό ειδικά ανάμεσα σε μεσαία και κοινωνικά στρώματα, λόγω των οικονομικών συνθηκών. Οι νέοι της κατώτερης κοινωνικής τάξης ωθούνται κατά την κοινωνικοποίησή τους, στην εσωτερίκευση κανόνων της μεσαίας κοινωνικής τάξης, με αποτέλεσμα να απογοητεύονται όταν συνειδητοποιούν την κοινωνική τους θέση και έτσι αντιδρούν στους κανόνες της μεσαίας τάξης. Έπειτα δημιουργούν εξ' αρχής ή συμμετέχουν σε ομάδες νέων, που έχουν υιοθετήσει ένα δικό τους αξιακό σύστημα, το οποίο μπορεί να περιλαμβάνει και την αποδοχή παραβατικών κανόνων.

Σε έναν ανήλικο λοιπόν, που δέχεται σχεδόν υποχρεωτικά τις αξίες της μεσαίας τάξης, δημιουργείται μία σύγχυση μέσα του διότι, εφόσον δεν έχει κοινωνικοποιηθεί επαρκώς και δεν είναι σε θέση να κατανοήσει πλήρως την ηθική

⁴⁵ Φαρσεδάκης Ι., ό.π., (2005), σ.112 – 113

⁴⁶ Για τον προσδιορισμό της λέξης «υπο-κουλτούρα» και της έννοιάς της βλ. Χαΐδου Α., ό.π., σ. 160 – 162

⁴⁷ Στο ίδιο σελ.162 – 168.

της μεσαίας τάξης, δεν καταφέρνει να προσαρμοστεί σε αυτές τις ιδέες με την κατάλληλη συμπεριφορά και φτάνει στο σημείο να αισθάνεται ότι μειονεκτεί. Το αίσθημα γίνεται πιο έντονο στο σχολείο, όπου η επιβράβευση και η αναγνώριση της επιτυχίας γίνονται με κριτήρια που διέπονται από αξίες της μεσαίας κοινωνικής τάξης (όπως, οι σχέσεις με την οικογένεια, η ύπαρξη εποικοδομητικού χρόνου, η δυνατότητα μάθησης ελέγχου της επιθετικότητας κ.ά.) και ο νέος νιώθει να συναγωνίζεται τους συμμαθητές του ανεπιτυχώς. Έχοντας ο νέος επίγνωση της κοινωνικής του θέσης και των μειονεκτημάτων που αυτή φέρει και παράλληλα έχοντας εσωτερικεύσει τα πρότυπα της μεσαίας τάξης, αναπτύσσει αντιφατικές συμπεριφορές. Οι τρόποι με τους οποίους μπορεί τότε να αναπροσαρμοστεί στην κοινωνική του πραγματικότητα, είναι τρεις σύμφωνα με τον Cohen:

- Ο πρώτος, είναι να ακολουθήσει τα πρότυπα της μεσαίας τάξης και να εγκαταλείψει τον αρχικό τρόπο ζωής του.
- Ο δεύτερος, είναι να συμβιβαστεί με την κοινωνική του ταυτότητα και την παρούσα ζωή του, μη επιδιώκοντας στόχους που γνωρίζει ότι έχει λίγες πιθανότητες να επιτύχει.
- Ο τρίτος, είναι να δημιουργήσει μια υποκουλτούρα με άλλους ανήλικους (υπο-πολιτισμική συμμορία⁴⁸), με τους οποίους θα αντιμετωπίζει κοινά προβλήματα,

σε μία προσπάθειά του να βρει λύση και συμπαράσταση. Έτσι, μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι ανήλικοι αναπτύσσουν δικό τους σύστημα αξιών (όντας σε σύγκρουση με την κυρίαρχη κοινωνικά κουλτούρα, απορρίπτοντας τις αξίες και τον τρόπο ζωής τους) και επιχειρούν να ανεβάσουν μαζί με την αυτοπεποίθησή τους και το κοινωνικό

⁴⁸ Γεωργούλας Σ., (2000) ό.π., σ. 129. Επίσης, Καλογερόπουλος Δ.,(2006) ό.π., σ. 95-97.

τους status. Γι' αυτό τον λόγο και η παραβατική τους συνήθως δραστηριότητα, είναι «μη ωφελιμιστική, μοχθηρή και αρνητική»⁴⁹.

Η θεωρία του Cohen δέχθηκε κριτική, κυρίως για τους ίδιους λόγους με τη θεωρία του Merton, βασίστηκε σε ελάχιστα εμπειρικά δεδομένα με αποτέλεσμα να καταστεί δύσκολη η επαλήθευση και ο έλεγχός της. Ακόμα, ήταν ταξικά προσανατολισμένη, ερμηνεύοντας μόνο ένα μέρος της παραβατικότητας ανηλίκων.

Θεωρία των «συστημάτων διαφορετικών ευκαιριών»⁵⁰

Οι R.Cloward και L.Ohlin ανέπτυξαν τη θεωρία αυτή στην οποία, η παραβατικότητα ανηλίκων προκύπτει από την ανισότητα ανάμεσα σε αυτό που κλήθηκαν οι νέοι της κατώτερης κοινωνικής τάξης να επιτύχουν και σε αυτό που είναι πραγματικά διαθέσιμο σε αυτούς (όπως και στις παραπάνω θεωρίες).

Επιθυμώντας λοιπόν στόχους, όπως η ανώτερη εκπαίδευση ή ο υλικός πλούτος, και έχοντας περιορισμένη πρόσβαση σε νόμιμους τρόπους επίτευξης των στόχων αυτών, οι νέοι στρέφονται προς την παραβατικότητα εάν οι κανόνες και οι ευκαιρίες είναι διαθέσιμοι σε αυτούς. Έτσι, δημιουργούνται τέσσερις διαφορετικές κατηγορίες νέων:

Πρώτον, εκείνοι που επιθυμούν να ανέλθουν οικονομικά και να γίνουν μέλη της μεσαίας κοινωνικής τάξης, απολαμβάνοντας την αναγνώριση που φέρει αυτό το κοινωνικό status. Δεύτερον, εκείνοι που επιθυμούν να γίνουν μέλη της μεσαίας κοινωνικής τάξης, αλλά τους είναι αδιάφορος ο πλουτισμός. Τρίτον, εκείνοι που ενδιαφέρονται να πλουτίσουν, χωρίς όμως να ανέλθουν κοινωνικά στην μεσαία τάξη

⁴⁹ Cohen A., *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, Free Press, New York, (1955), σ. 25

⁵⁰ Χαϊδου Α., (1996), ό.π., σ.169 – 176.

από την κατώτερη. Τέταρτον, εκείνοι που αντιστοιχούν στην κατηγορία της «απόσυρσης» του R.Merton.

Ουσιαστικά, κατά τους R.Cloward και L.Ohlin, οι νέοι που ανήκουν στην τρίτη κατηγορία είναι και εκείνοι που παρουσιάζουν μεγαλύτερο εγκληματολογικό ενδιαφέρον, καθώς είναι και εκείνοι που δεν τους απασχολεί τίποτε άλλο εκτός από τον υλικό πλουτισμό, απορρίπτοντας τον συμβατικό τρόπο ζωής εκείνων της μεσαίας κοινωνικής τάξης. Οι ανήλικοι της κατώτερης τάξης, μη έχοντας νόμιμες ευκαιρίες, όταν τους παρουσιαστούν παράνομες ευκαιρίες επίτευξης του στόχου που επιθυμούν, σχηματίζουν συμμορίες «παραβατικές» (υποκουλτούρα «εγκληματική») προκειμένου να επιτύχουν. Ωστόσο, στην περίπτωση που δεν τους παρουσιαστούν ούτε παράνομες ευκαιρίες, τότε δημιουργούν συμμορίες «σύγκρουσης» (υποκουλτούρα «σύγκρουσης») σε μία προσπάθεια εκτόνωσης του αισθήματος απογοήτευσής τους που δε μπορούν να επιτύχουν το στόχο τους.

Εκείνοι όμως που δεν θα καταφέρουν να βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση ούτε με νόμιμους, ούτε με παράνομους τρόπους και δεν διαφύγουν σε βία ή σύγκρουση, καταλήγουν σε μια πιο παθητική μορφή υποπολιτισμικής ομάδας, η οποία θεωρεί διπλά αποτυχημένο τον εαυτό της και καταφεύγει σε κατανάλωση αλκοόλ, χρήση ναρκωτικών ουσιών κ. ά. (υποκουλτούρα «απόσυρσης»).

Αυτή η θεωρία, όπως και οι υπόλοιπες θεωρίες ώθησης και οι υποπολιτισμικές θεωρίες, δέχτηκε κριτική για τον ταξικό χαρακτήρα της, καθώς επίσης για το γεγονός ότι στηρίζεται στην πεποίθηση πως οι νέοι της κατώτερης τάξης έχουν τις ίδιες επιθυμίες με εκείνες της ανώτερής τους.

Θεωρίες της εκμάθησης

Ο κυριότερος εκπρόσωπος αυτών των προσεγγίσεων, είναι ο E.Sutherland⁵¹, με την θεωρία του περί «διαφορικού συγχρωτισμού». Σύμφωνα με αυτή, η παραβατικότητα, είναι μια συμπεριφορά που μαθαίνεται όπως όλες οι άλλες και δεν επαφίεται στη νοητική ικανότητα του ανηλίκου, ή την κοινωνικο-οικονομική κατάστασή του για να την υιοθετήσει. Αντιθέτως, μαθαίνεται όπως και η κομφορμιστική συμπεριφορά ή η μάθηση κάθε άλλης δραστηριότητας και δεν αποτελεί απλή μίμηση ενός προτύπου. Η μάθησή της γίνεται μέσω συγχρωτισμού, δηλαδή σε αλληλεπίδραση με εγκληματικά πρότυπα, προφορικά και με χειρονομίες, ώστε να αναπτυχθεί η δεξιότητα στον ανήλικο. Γίνεται στα πλαίσια μιας ομάδας όπου τα άτομα συνδέονται στενά μεταξύ τους με προσωπικούς δεσμούς. Στην εκπαίδευση περιλαμβάνονται οι τεχνικές συμπεριφοράς, όπως και ο προσανατολισμός που έχουν τα κίνητρά τους, οι ορμές, οι τάσεις και η οργάνωσή τους προς την ευμενή ή δυσμενή ερμηνεία των νομικών κανόνων. Αν η ερμηνεία είναι δυσμενής, ο ανήλικος προβαίνει σε παραβατική συμπεριφορά. Διδάσκεται ότι εάν υπερτερούν ευνοϊκοί λόγοι για την παραβίαση ενός κανόνα, τότε να το κάνει (πολιτιστική σύγκρουση, εφόσον οι αξίες και κανόνες της ομάδας διαφέρουν και έρχονται σε σύγκρουση με τους ποινικούς κανόνες της κοινωνίας). Σημαντικό ρόλο στην παραβατικότητα του ανηλίκου, παίζουν η διάρκεια της επαφής του με παραβατικά άτομα, η συχνότητα που έρχονται σε επαφή, η προτεραιότητα χρονικά με την οποία εμφανίστηκαν στη ζωή του αυτά τα άτομα και η ένταση της επαφής, δηλαδή το κύρος των ατόμων αυτών. Ο διαφορικός συγχρωτισμός αποτελεί και την ειδική αιτιώδη διαδικασία που οδηγεί στην παραβατικότητα.

⁵¹ Βλ. Χαϊδου Α., (1996), ό.π., σ. 190 – 202. Επίσης, Κατσιγαράκη Ε., *Οικογένεια και Παραβατικότητα*, Αθήνα – Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλα, (2004), σ. 128 – 132 και Φαρσεδάκης Ι., ό.π., 2005, σελ. 114 – 115.

Αυτή η θεωρία αν και άσκησε μεγάλη επιρροή στην εγκληματολογική σκέψη και βρήκε πεδίο εφαρμογής τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνιολογικό επίπεδο, ωστόσο έχει κάποιες αδυναμίες. Επικρίθηκε ως ένα αιτιοκρατικό και κλειστό σύστημα σκέψης, το οποίο δε λαμβάνει υπόψη του την ελεύθερη βούληση του ανηλίκου που διδάσκεται μέσω αυτής της γνωστικής διαδικασίας την εγκληματική συμπεριφορά. Επίσης, προβάλλει υπεραπλουστευμένη την διαδικασία της μάθησης και παραβλέπει τους βιολογικούς ή ψυχολογικούς παράγοντες που ενδέχεται να διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο. Αργότερα ο D.Glaser⁵², προσπάθησε να καλύψει κενά της θεωρίας του Sutherland και διατύπωσε την θεωρία της «διαφορικής πρόβλεψης», η οποία ήταν παρόμοια με του δεύτερου. Σύμφωνα με αυτήν, ο ανήλικος εκδηλώνει παραβατική ή μη συμπεριφορά, επειδή ταυτίζεται με ένα άτομο το οποίο αποτελεί εγκληματικό πρότυπο. Προβαίνει σε παραβατική πράξη, ανάλογα με τις συνέπειες που θα έχει αυτή στο πλαίσιο των κοινωνικών δεσμών του. Αυτό σημαίνει, ότι θα προβεί σε κάποια παραβατική πράξη, όταν οι προσδοκίες οφέλους του από αυτή, υπερβαίνουν τις πιθανότητες ζημίας. Υπολογίζει τις ανάγκες, τις ευκαιρίες και τους κινδύνους, ερμηνεύοντας τις περιστάσεις της στιγμής κι αναλόγως πράττει. Οι θέσεις των θεωριών αυτών και κυρίως του πρώτου, επιβεβαιώνονται από μεταγενέστερες μελέτες⁵³, όπου γονείς αποτελούσαν το παραβατικό πρότυπο για τον ανήλικο και οδήγησαν σε νεανική παραβατικότητα.

Μία επίσης πολύ σημαντική προσέγγιση της νεανικής επιθετικότητας, αναπτύχθηκε από τους R.Patterson & R.Dishion⁵⁴, οι οποίοι μελέτησαν την ανάπτυξη της επιθετικής συμπεριφοράς στα παιδιά και ιδιαίτερα στα αγόρια. Η υπόθεσή τους

⁵² Βλ. Φαρσεδάκης Ι., ό.π., 2005, σ. 115 και Χαϊδου Α., ό.π., (1996), σ. 197 – 198.

⁵³ Βλ. Ζαραφωνίτου Χ., ό.π., (2004), σ. 125 – 127 και Γεωργούλας Σ., ό.π., (2000), σ.88-98. Επίσης, Φαρσεδάκης Ι., ό.π., (2005), σ.54-68.

⁵⁴ Βλ. Patterson G.R., Dishion R., *Antisocial Boys: A Social Approach*, Eugene OR: Castalia, vol. 5, σ. 2-4. Επίσης, Κατσιγαράκη Ε., *Οικογένεια και Παραβατικότητα*, Αθήνα –Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλα, (2004), σ. 133 – 134.

ήταν πως η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά και η παιδική επιθετικότητα, προκαλείται από την ακατάλληλη γονική συμπεριφορά απέναντι στα παιδιά. Για τη διερεύνηση της υπόθεσης λοιπόν, συγκρίθηκε η συμπεριφορά γονέων με παιδιά που εκδήλωναν επιθετική συμπεριφορά και η συμπεριφορά γονέων με παιδιά που δεν εκδήλωναν κάποια επιθετικότητα. Από την έρευνα, διαπιστώθηκε ότι, εκτός από την ύπαρξη αμοιβαίων πειθαναγκαστικών συμπεριφορών, οι γονείς των επιθετικών παιδιών χρησιμοποιούσαν συχνότερα τιμωρητικές μεθόδους, οι οποίες αποδείχθηκαν αναποτελεσματικές και είχαν ως συνέπεια την εδραίωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών μακροχρόνια. Αυτές οι διαπιστώσεις επιβεβαίωσαν την υπόθεσή τους.

Θεωρίες κοινωνικού ελέγχου

Οι ιδρυτές της Σχολής του κοινωνικού ελέγχου είναι οι I.Nye, W.Reckless και T.Hirschi. Σύμφωνα με τις θεωρίες κοινωνικού ελέγχου, όλοι οι άνθρωποι είναι ικανοί να προβούν σε παραβατικές πράξεις και αναζητούν τους λόγους για τους οποίους σε μερικά άτομα ασθενούν οι ανασχετικές δυνάμεις που συγκρατούν το άτομο από το να εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά. Οι θεωρίες τους, δίνουν έμφαση στη σημασία του άτυπου (εσωτερικευμένο: με ένα ισχυρό «Εγώ», με την ικανότητα αυτοελέγχου, με το αίσθημα της υπευθυνότητας και με την θωράκιση και ενδυνάμωση του ατόμου από απογοητεύσεις, ή εξωτερικό: από την οικογένεια, το σχολείο, τους φίλους και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης⁵⁵) και επίσημου κοινωνικού ελέγχου (ποινική δικαιοσύνη, αστυνομία, σωφρονιστικά καταστήματα) για την εκμάθηση της μη παραβατικής συμπεριφοράς και τον έλεγχο.

⁵⁵ Λαμπροπούλου Ε., Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, (1994), σ. 76.

Σύμφωνα με την θεωρία του I.Nye⁵⁶, υπάρχει ο άμεσος έλεγχος, ο έμμεσος έλεγχος, ο εσωτερικός έλεγχος και η ύπαρξη περιορισμένων νόμιμων μέσων επίτευξης στόχων στην κοινωνία. Τον άμεσο έλεγχο αποτελεί η οικογένεια με τους περιορισμούς και τις πιέσεις όταν πρέπει, τον έμμεσο, οι στοργικές και φιλικές σχέσεις με τους γονείς και με μη παραβατικά πρότυπα, ενώ τον εσωτερικό έλεγχο αποτελεί η συνείδηση του ανήλικου. Ως κυριότερη πηγή άσκησης του κοινωνικού ελέγχου, θεωρείται η οικογένεια που είναι και υπεύθυνη της κοινωνικοποίησης του ανήλικου μέλους. Σε έρευνά του σε νέους «υψηλής» και «χαμηλής» παραβατικότητας, διαπίστωσε ότι η πρώτη κατηγορία νέων δεν είχε αναπτύξει υγιείς σχέσεις με τους γονείς, η μητέρα ήταν εργαζόμενη με αποτέλεσμα την απουσία της από το σπίτι για σημαντικό χρονικό διάστημα και η συμβίωση είτε ήταν γεμάτη εντάσεις, με διαρκείς περιορισμούς και απαγορεύσεις, είτε είχε δοθεί στους ανήλικους απόλυτη ελευθερία και όσα χρήματα ζητούσαν. Στην δεύτερη κατηγορία νέων, οι σχέσεις με τους γονείς ήταν υγιείς κι αρμονικές, η καταγωγή των οποίων ήταν κυρίως από αγροτική περιοχή, με έντονο το αίσθημα της θρησκείας και οι ανήλικοι δέχονταν πλήρως κάθε οδηγία των γονιών τους, ακόμη και την τιμωρία. Σύμφωνα με τον W.Reckless⁵⁷, σημαντικό ρόλο στην παραβατική συμπεριφορά ενός ατόμου (ανήλικου), παίζουν ψυχολογικοί και βιολογικοί παράγοντες, αλλά και ωθητικές και απωθητικές δυνάμεις. Οι ωθητικές δυνάμεις αποτελούν «κοινωνικές έλξεις» (αποτρέπουν το άτομο από τη σύννομη συμπεριφορά) και «κοινωνικές πιέσεις» (κοινωνικά προβλήματα). Οι απωθητικές δυνάμεις αποτελούν προσωπικά στοιχεία τα οποία λειτουργούν ως ανασταλτικός παράγοντας του εγκλήματος. Αυτά τα στοιχεία εσωτερικεύονται από το άτομο κατά την διαδικασία κοινωνικοποίησης μαζί με τους κανόνες, τις αξίες, τα ήθη και τα έθιμα και οδηγούν στην

⁵⁶ Χαϊδου Α., (1996)ό.π., σ. 205.

⁵⁷ Στο ίδιο σ. 206 – 210.

«αυτοσυγκράτησή» του. Η αυτοσυγκράτηση διακρίνεται σε «εσωτερική» και «εξωτερική». Για την δεύτερη, παίζει ρόλο η συνοχή της ομάδας του ανηλίκου, η αίσθηση της ομοιογένειας και η ταύτιση με άτομα από την ομάδα του. Για την πρώτη, η οποία είναι και η πιο σημαντική και ισχυρή, παίζει ρόλο η θετική εικόνα του ανηλίκου για τον εαυτό του και ο αυτοέλεγχος.

Η θεωρία του W.Reckless επαληθεύθηκε εμπειρικά από μία ομάδα ερευνητών με επικεφαλή τον ίδιο, επικρίθηκε ωστόσο ως προς τη μεθοδολογία της και ως προς το αν η αρνητική εικόνα του εαυτού του ανηλίκου τον οδήγησε στην παραβατικότητα ή αν αυτό ήταν αποτέλεσμα της πράξης. Σε κάθε περίπτωση, η θεωρία του αποτέλεσε μεγάλη συμβολή στην παραβατικότητα των ανηλίκων, καθώς σύμφωνα με αυτή, όταν ο ανήλικος έχει αρνητική εικόνα για τον εαυτό του (έλλειψη εσωτερικευμένων κανόνων) και όταν η απειλή ποινής σε περίπτωση παραβατικότητας δεν έχει επαρκή ισχύ (απουσία εξωτερικών κανόνων) για να αντικατασταθεί η απύσχα εσωτερική εγκράτεια, τότε ο ανήλικος παραβατεί. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η θεωρία των G.Sykes και D.Matza⁵⁸, περί «παράσυρσης» του ανηλίκου σε μια παραβατική πράξη, επειδή θεωρεί πως δεν ευθύνεται για την πράξη και πως είναι αδικημένος ή θύμα των περιστάσεων. Γνωρίζει πριν περάσει στην διάπραξη, πως αυτό που θα κάνει είναι παράνομο και δημιουργεί διάφορες τεχνικές «εξουδετέρωσης» του κοινωνικού ελέγχου ηθικά, ώστε να εκλογικεύσει την συμπεριφορά του και να απελευθερωθεί από ηθικούς καταναγκασμούς, εξουδετερώνοντας την ισχύ του νόμου. Αυτές οι τεχνικές κατατάσσονται σε πέντε βασικές κατηγορίες και είναι οι εξής:

⁵⁸ Βλ. Φαρσεδάκης Ι., ό.π., (2005), σελ. 111-112, Καλογερόπουλος Δ., ό.π., (2006) σ.93-95, και Χαϊδου Α.,(1996) ό.π., σ. 210-212 και Λαμπροπούλου Ε., ό.π (1994), σ. 99-106.

-Άρνηση ευθύνης: όπου ο ανήλικος αρνείται πως είχε πρόθεση να παραβεί κάποιον κανόνα και αποποιείται της ευθύνης, χρεώνοντας το συμβάν σε απρόβλεπτα γεγονότα και καταστάσεις που δεν μπορούσε να ελέγξει ο ίδιος.

-Άρνηση βλάβης: όπου ο ανήλικος εκλαμβάνει την πράξη του ως κάτι άλλο από αυτό που πραγματικά ήταν, προσπαθώντας να την εκλογικεύσει.

-Αμφισβήτηση του θύματος: όπου ο ανήλικος είτε θεωρεί τον εαυτό του θύμα, είτε θεωρεί ότι άξιζε στο θύμα αυτό που έπαθε.

-Κατηγορία κατά των κατηγορών: όπου ο ανήλικος κατηγορεί τα άτομα που τον ενοχοποιούν, κατηγορεί το σύστημα και τα όργανα του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

-Επίκληση ανώτερων αξιών: όπου ο ανήλικος επικαλείται ότι η παράνομη πράξη έγινε ως υπακοή προς οδηγία κάποιου μέλους της ομάδας του ή επικαλείται αξίες που ενστερνίζεται η ομάδα του.

Πέραν της χρησιμότητας της θεωρίας, υπήρξε αντικειμενική δυσκολία στην επαλήθευση των υποθέσεων της⁵⁹.

Σύμφωνα με τον T.Hirschi⁶⁰, υπάρχουν στοιχεία και παράγοντες που συνδέουν το άτομο (τον ανήλικο εδώ) με την κοινωνία και τους θεσμούς της κι όταν αυτοί οι δεσμοί αδυνατούν ή χάνονται, τότε το άτομο εμφανίζει παραβατική συμπεριφορά. Υποστηρίζει ότι το μόνο που συγκρατεί τα άτομα από την παραβατικότητα, είναι ο φόβος ελέγχου από στενούς κοινωνικούς δεσμούς, όπως είναι η οικογένειά του, οι φίλοι του, οι γείτονες κ.ά. Εάν αυτοί οι κοινωνικοί δεσμοί χαλαρώσουν ή έρθουν σε ρήξη, τότε το άτομο είναι ικανό να αναπτύξει παραβατική συμπεριφορά. Ο T. Hirschi

⁵⁹ Βλ. Λαμπροπούλου Ε., ό.π., (1994), σ. 105-106

⁶⁰ Χαϊδου Α., ό.π., (1996), σ. 212-216 και Λαμπροπούλου Ε., ό.π., (1994), σ.106-110.

κάνει λόγο για τέσσερα βασικά στοιχεία που πρέπει να διακρίνουν τους κοινωνικούς δεσμούς και αυτά είναι: (α) η «προσκόλληση» με αγάπη και ενδιαφέρον σε άτομα μη παραβατικά (γονείς, φίλοι, σχολείο), πράγμα που συμβάλλει στην εσωτερίκευση των κοινωνικών αξιών (για παράδειγμα, η προσκόλληση στους γονείς αποφέρει σωστή κοινωνικοποίηση, εάν δεν αποτελούν βέβαια οι ίδιοι παραβατικά πρότυπα. Το αντίθετο μπορεί να οδηγήσει σε αποξένωση, έλλειψη αυτοπεποίθησης και απόρριψη των ηθικών κανόνων και αξιών), (β) η «δέσμευση» του ατόμου (ανηλίκου) σε έναν κομφορμιστικό τρόπο ζωής (σε κοινωνικά αναγνωρισμένους στόχους), (γ) η εμπλοκή του σε σύννομες δραστηριότητες και (δ) το να πιστεύει πραγματικά και το ίδιο το άτομο στους κοινωνικούς κανόνες τους οποίους πρέπει και να τηρεί και τις κοινωνικές αξίες, ώστε να συμβιώνει αρμονικά με τους γύρω του. Σε έρευνά του επαλήθευσε επιτυχώς την θεωρία του. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, η έρευνα έδειξε ότι οι στενοί δεσμοί με τους γονείς, τους φίλους και η καλή επίδοση στο σχολείο, αποτρέπουν τους ανηλίκους από την παραβατικότητα.

Επίσης, ότι ο παραγωγική διαχείριση του ελεύθερου χρόνου και η ενασχόληση με δραστηριότητες όπως ο αθλητισμός, συνηγορούν σε έναν κομφορμιστικό τρόπο ζωής.

Τέλος, πως όσο περισσότερη πίστη είχαν στην υπακοή των νόμων, τόσο δυσκολότερα τους παραβίαζαν.

Θεωρία πολιτισμικής σύγκρουσης⁶¹

Η θεωρία της πολιτισμικής σύγκρουσης λόγω πολιτισμικής διαφορετικότητας, αναπτύχθηκε από τον T.Sellin και βασίστηκε στα τεκταινόμενα του 1930 στην αμερικάνικη κοινωνία, η οποία κατακλυζόταν από ένα έντονο μεταναστευτικό ρεύμα το οποίο συνέβαλε στην πολιτιστική ανομοιογένεια του τόπου όπου μετοίκησαν. Αντίστοιχο φαινόμενο μετανάστευσης έχει παρατηρηθεί και στην Ελλάδα, το οποίο άρχισε να κάνει την εμφάνισή του από τη δεκαετία του '90 και σταδιακά έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις μέχρι και σήμερα, ειδικά στην πρωτεύουσα και ιδιαίτερα στο κέντρο της, σχήμα που παραλληλίζεται με την θεωρία των Cl.Shaw και H.McKay που αναφέρθηκε παραπάνω. Σύμφωνα με την θεωρία του T.Sellin, οι ανήλικοι αποτελούν προϊόν του περιβάλλοντος στο οποίο μεγάλωσαν και έχουν απορροφήσει όλα εκείνα τα ιδιαίτερα πολιτιστικά στοιχεία του τόπου τους, εσωτερικεύοντάς τα ως στοιχεία της δικής τους προσωπικότητας. Όταν όμως μεταναστεύουν και εγκαθίστανται σε ένα μέρος (σε μια άλλη χώρα ή σε μια άλλη περιοχή στην ίδια χώρα) κι έρθει η ώρα να συμμετάσχουν σε θεσμούς όπως είναι το σχολείο ή και ο χώρος εργασίας, οι ανήλικοι καλούνται να αντιμετωπίσουν δύο διαφορετικούς πολιτισμούς. Αυτόν με τον οποίο μεγάλωσαν και εκείνον ο οποίος αποτελεί τον τρόπο ζωής στο νέο τους περιβάλλον. Τότε, ο ανήλικος αντιμετωπίζεται ως «περιθωριακή προσωπικότητα», ενώ σε περίπτωση που οι δύο πολιτισμοί έρχονται σε σύγκρουση (δηλαδή, ο πολιτισμός στον οποίο γαλουχήθηκε επιτάσσει την τέλεση μιας πράξης, η οποία όμως αποτελεί θεσμοθετημένα παραβατική πράξη στο νέο πολιτιστικό του περιβάλλον), τότε αναγκασμένος να σεβαστεί τον πολιτισμό που έχει εσωτερικεύσει και δεν μπορεί να απορρίψει, παραβατεί. Αυτές οι συγκρούσεις μπορεί

⁶¹ Γεωργούλας Σ., ό.π., (2000), σ.124-126. Επίσης, βλ. σχετικές έρευνες σ. 126-127. Ακόμη, αναλυτικά για την θεωρία του T.Sellin, βλ. Χαΐδου Α., ό.π., (1996), σ.217-232

να είναι αποτέλεσμα σύγκρουσης κανόνων συμπεριφοράς ή κοινωνικών αξιών παλιού με το νέο τρόπο ζωής, ή αποτέλεσμα μετακίνησης από αγροτικό σε αστικό περιβάλλον, ή αποτέλεσμα μετακίνησης από μία καλά οργανωμένη και ομοιογενή κοινωνία σε μία άλλη με τα αντίθετα χαρακτηριστικά. Με βάση αυτή την θεωρία, επιχειρήθηκαν πολλές έρευνες, οι οποίες όμως δεν είναι ικανές να εξηγήσουν το φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας στην ολότητά του. Ωστόσο, πολύ σημαντικό είναι το πόρισμά τους, πως όσα άτομα μετανάστευσαν ως ανήλικοι παρατηρείται, ότι εκδηλώνουν περισσότερες φορές παραβατική συμπεριφορά από ότι ως ενήλικοι και πως η δεύτερη γενιά μεταναστών (τα παιδιά δηλαδή των μεταναστευτικών πληθυσμών) παραβατεί ακόμη πιο συχνά, με παραβατικότητα που μοιάζει σε ποιοτικά χαρακτηριστικά με εκείνη των αυτοχθόνων.

Θεωρία της αλληλεπίδρασης (του στιγματισμού)

Οι θεωρίες αυτές, έχουν ως κυριότερο εκπρόσωπό τους τον S.Becker. Μέχρι εκείνη την εποχή (δεκαετία '60) το ενδιαφέρον ήταν στραμμένο στο άτομο και τον περίγυρό του. Αυτές οι θεωρίες έστρεψαν την προσοχή από το άτομο και την πράξη, στην αντίδραση (θέσπιση κανόνων και εφαρμογή τους). Βάση των θεωριών αυτών, είναι πως οι επικρατούσες κοινωνικές ομάδες είναι αυτές που δημιουργούν την παραβατικότητα, αφενός με το να ωθούν (εφόσον έχουν τη δύναμη ως κρατούσες) στη θέσπιση κανόνων, η παραβίαση των οποίων συνεπάγεται παραβατική συμπεριφορά, αφετέρου με την εφαρμογή των κανόνων αυτών, σε άτομα που χρησιμοποιούνται ως αποδιοπομπαίοι τράγοι⁶². Σύμφωνα με τον F.Tannenbaum, «η διαδικασία εγκληματοποίησης του ατόμου είναι μια διαδικασία τοποθέτησης

⁶² Φαρσεδάκης Ι., ό.π.,(2005), σ. 118 – 119.

ετικέτας, προσδιορισμού, αναγνώρισης, απομόνωσης, περιγραφής, έμφασης, απόκτησης συνείδησης και αυτοσυνείδησης. Το άτομο καταλήγει να γίνει το πράγμα που περιγράφεται ότι είναι.»⁶³. Ο S.Becker, ο οποίος πρώτος διατύπωσε την θεωρία του στιγματισμού, παρατηρεί ότι όσον αφορά την εφαρμογή του νόμου, των κανόνων, η αντίδραση που προκαλείται όταν αυτοί παραβιάζονται διαφέρει ανάλογα με τον κανόνα, τον δράστη (και το κοινωνικο-οικονομικό του προφίλ), το θύμα (και το κοινωνικο-οικονομικό του προφίλ), το χρονικό διάστημα, τον τόπο και τις περιστάσεις που συνέτρεχαν τη στιγμή της παραβίασης. Κατ' αυτόν λοιπόν, «...Η παρέκκλιση δεν είναι ένα χαρακτηριστικό που βρίσκεται στην ίδια τη συμπεριφορά, αλλά στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στο άτομο που διαπράττει μια πράξη και εκείνους που αντιδρούν σε αυτή»⁶⁴. Ο παρεκκλίνων λοιπόν, είναι αυτός στον οποίο έχει εφαρμοστεί με επιτυχία το στίγμα και παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι αυτή που τα άτομα χαρακτηρίζουν ως τέτοια.

Αρχικά, ο ανήλικος διαπράττει μια παραβατική πράξη, η οποία αποτελεί την «πρωτογενή παρέκκλιση» (έτσι την ονομάζει ο E. Lemert⁶⁵). Οι λόγοι για τους οποίους τελείται μπορεί να είναι οποιοδήποτε, κοινωνικοί, ψυχολογικοί, περιστασιακοί. Η κοινωνία τότε, αντιδρά με το να στιγματίσει τον ανήλικο. Τον τιμωρεί και του αποδίδεται η ετικέτα του «κακού», του «παραβατικού». Η συνέπεια αυτής της αντίδρασης, έχει ως αποτέλεσμα ο ανήλικος να έχει προβλήματα στις σχέσεις του με το κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο τον θεωρεί πλέον ως «παρεκκλίνον» και δυσκολεύεται να επανενταχθεί στον κοινωνικό του κύκλο. Οι στιγματιστικές διαδικασίες θέτουν το άτομο σε τέτοιες συνθήκες που το εμποδίζουν να συνεχίσει την συνήθη καθημερινότητά του. Σταδιακά αυτή η κρίση των άλλων

⁶³ Χαϊδου Α., ό.π., (1996), σ. 240.

⁶⁴ Στο ίδιο (1996) σ. 242-243.

⁶⁵ Στο ίδιο (1996), σ. 244 – 245.

εσωτερικεύεται και από τον ίδιο τον ανήλικο και τον οδηγεί στην απομόνωση και στην αναζήτηση ατόμων που είναι «σαν κι εκείνον». Εξαιτίας λοιπόν της κακής του φήμης, η πρόσβασή του σε νόμιμα μέσα περιορίζεται έως εκμηδενίζεται. Προκειμένου να επιβιώσει, περνάει στην «δευτερογενή παρέκκλιση» με το να εκδηλώσει ξανά παραβατική συμπεριφορά, είτε για οικονομικούς λόγους (ώστε να επιβιώσει), είτε γιατί έχει εσωτερικεύσει μέσα του σε τέτοιο βαθμό το στίγμα και η ταυτότητα η οποία του έχει αποδοθεί, που θεωρεί τον εαυτό του πλέον και ο ίδιος ως τέτοιο (παραβατικό ανήλικο). Το τελικό βήμα στην παρεκκλίνουσα σταδιοδρομία του είναι η είσοδος σε μία οργανωμένη ομάδα παραβατικών ατόμων, στους οποίους θα βρει συμπαράσταση και θα εξελίξει ενδεχομένως τις παραβατικές του τεχνικές.

Αυτή η θεωρία έδωσε έμφαση στο πώς η κοινωνική αντίδραση, εάν είναι αρνητική, μπορεί να συμβάλλει στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά (ακόμη κι αν το άτομο δεν είχε κάποια τέτοιου είδους πρόθεση) και την «εγκληματική σταδιοδρομία» ενδεχομένως, κάποιου νέου. Η συμβολή της ιδιαίτερα στο θέμα επιλογής των υπόπτων από τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο υπήρξε μεγάλη. Ωστόσο, δέχθηκε επικρίσεις και η υπόθεση της θεωρίας αυτής που επικρίθηκε κυρίως, ήταν η έννοια της «πρωτογενής» και «δευτερογενής παρέκκλισης», οι οποίες δεν έχουν σαφή προσδιορισμό και υπόσταση (κυρίως η πρωτογενής παρέκκλιση, η πρώτη παραβατική πράξη, καθώς δεν ασχολήθηκε η θεωρία με τις γενεσιουργές αιτίες της παραβατικής συμπεριφοράς).

Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο και έχοντας σκιαγραφήσει μια εικόνα των λόγων για τους οποίους ένας ανήλικος εκδηλώνει παραβατική συμπεριφορά κατά τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν, διαπιστώνεται ότι η Εγκληματολογία εμμένει σε μονόπλευρες θεωρίες εγκληματογόνων παραγόντων, οι οποίοι είναι είτε βιολογικοί, είτε ψυχολογικοί, ή κοινωνικοί. Ωστόσο, αυτό αποτέλεσε και την αδυναμία της,

καθώς δεν είναι δυνατό να επιδρά στον ανήλικο ένας και μόνο παράγοντας, ο οποίος να τον ωθεί σε παραβατική δράση. Οι θεωρίες που προέκυψαν, δε μπορεί παρά μόνο μαζί και αλληλεπικαλυπτόμενες να εξηγήσουν (και πάλι όχι ολοκληρωτικά) τον λόγο γένεσης και εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς σε ορισμένους ανήλικους, ενώ σε άλλους όχι. Αυτός ήταν και ο λόγος που στην Βόρεια Αμερική, μεταξύ 1915 και 1950, κυριάρχησε η πολυπαραγοντική προσέγγιση (αν και με τη μορφή που πήρε δεν κατάφερε να φέρει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα), η οποία δεν αποτέλεσε, ούτε και βασίστηκε σε ένα ολοκληρωμένο θεωρητικό σχήμα, αλλά απλώς «ερμηνεύει εμπειρικά το πώς προκύπτουν συγκεκριμένα συμβάντα έπειτα από διάφορες περιστάσεις, ενώ η ερμηνεία διαφέρει ανάλογα με τον συνδυασμό των συνθηκών που ακολουθείται»⁶⁶. Οι οπαδοί της, χρησιμοποίησαν ιδιαίτερα τους παράγοντες της προσωπικότητας και του περιβάλλοντος του παραβατικού, ώστε να εξηγήσουν την παραβατικότητα, χωρίς ωστόσο να το καταφέρουν, διότι το δείγμα των ερευνών τους περιοριζόταν σε εγκλείστους, αγνόησαν την ύπαρξη σκοτεινού αριθμού εγκληματικότητας και δεν υπολόγισαν την ενδεχόμενη επίδραση άλλων παραμέτρων, πέραν των βιολογικών, ψυχολογικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών των δραστών⁶⁷. Ωστόσο, η ανάγκη για μελλοντικές διεπιστημονικές έρευνες (κοινωνιολόγων, ψυχολόγων, ιατρών, εγκληματολόγων, νομικών κ.ά.) προκειμένου να συναχθούν ουσιαστικά πορίσματα κρίνεται βασική. Μόνο με αυτό τον τρόπο, με μια τέτοια συνεργασία μπορεί να γίνει σφαιρική εξέταση και να υπάρξει εμβάθυνση στο φαινόμενο ταυτόχρονα.

⁶⁶ Χαϊδου Α., ό.π., (1996), σ.252-253

⁶⁷ Αναλυτικά για σχετικές μελέτες στο ίδιο (1996), σ. 253-262.

Κεφάλαιο II: Η παραβατικότητα στο διαδίκτυο

2.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Αναμφισβήτητο γεγονός αποτελεί πλέον η ευρεία χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών σε κάθε έκφανση της ζωής του σύγχρονου ανθρώπου. Η ταχύτατη ανάπτυξη της πληροφορικής, επέφερε κοσμογονικές αλλαγές στην κοινωνία ως σύνολο, ώστε πλέον να γίνεται λόγος για μια δεύτερης γενιάς επανάσταση, την «ψηφιακή επανάσταση» που ουσιαστικά ακολούθησε τη βιομηχανική. Πλέον σχεδόν κανένας τομέας της σύγχρονης ζωής δε μπορεί να λειτουργήσει τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και διαδικτύου, συνεπώς ορθώς μπορούμε να μιλάμε για μια «Κοινωνία της Πληροφορίας»⁶⁸, στην οποία μάλιστα κατά συνταγματική πλέον επιταγή⁶⁹ καθένας έχει δικαίωμα και αξίωση συμμετοχής. Ωστόσο, όπως είναι φυσικό, μαζί με την κοινωνία εξελίσσεται πάντα και το εγκληματικό φαινόμενο, το οποίο λειτουργεί σαν ένας ζωντανός οργανισμός που μεταβάλλεται συνεχώς.

Παράλληλα λοιπόν, με την ανάπτυξη και τη ραγδαία επικράτηση της τεχνολογίας των ηλεκτρονικών υπολογιστών, συντελούνται και οι αλλαγές στο εγκληματικό φαινόμενο με την εμφάνιση σύγχρονων μορφών εγκληματικότητας, που διαφοροποιούνται από τις αντίστοιχές τους στο φυσικό κόσμο, με κυριότερο γνώρισμά τους, το ότι δεν απαιτούν υποχρεωτικά τη φυσική επαφή του δράστη με το αντικείμενο του εγκλήματος. Όπως χαρακτηριστικά μάλιστα αναφέρεται⁷⁰, ο δράστης δε χρειάζεται πια να εισέλθει στην οικία του θύματος, αρκεί να «εισέλθει»

⁶⁸ Καράκωστας Ι., «Δίκαιο και internet», (2003) σ. 41

⁶⁹ Βλ. άρθρο 5Α παρ.2 Σ. σύμφωνα με το οποίο : «Καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους, τηρουμένων πάντοτε των εγγυήσεων των άρθρων 9, 9Α και 19».

⁷⁰ Βλ. Κιούπης Δ., «Αλλοίωση ηλεκτρονικών δεδομένων και αθέμιτη πρόσβαση σε ηλεκτρονικά δεδομένα – Κενά και αδυναμίες της ποινικής νομοθεσίας», Υπεράσπιση, 2000, σ. 961

στο ηλεκτρονικό σύστημά του, δε χρειάζεται να σπάσει ένα τζάμι, αρκεί να «σπάσει» έναν κωδικό ασφαλείας, τέλος, δε χρειάζεται να σκίσει ή να καταστρέψει ένα πολύτιμο στοιχείο, αρκεί να «στείλει» έναν καταστρεπτικό ιό.

Στην «Κοινωνία της Πληροφορίας» λοιπόν, όλα συμβαίνουν χωρίς φυσική ή διαπροσωπική βία. Το χαρακτηριστικό αυτό, όμως, είναι που καθιστά αυτές τις μορφές εγκληματικότητας εξαιρετικά επικίνδυνες, καθώς το θύμα είναι τις περισσότερες φορές ανυποψίαστο και ανυπεράσπιστο απέναντι στην προσβολή των εννόμων αγαθών του, αλλά και εξαιρετικά δύσκολο να εντοπιστούν οι δράστες από τα επίσημα όργανα ελέγχου και καταστολής. Επιπλέον, το διακύβευμα στο χώρο της ηλεκτρονικής εγκληματικότητας είναι ιδιαίτερα υψηλό, καθώς δε μιλάμε μόνο για την οικονομική αξία των ηλεκτρονικών υπολογιστών ως υλικών αγαθών, αλλά φυσικά και για την αξία των δεδομένων που αποθηκεύονται σε αυτούς⁷¹ τα οποία προσβάλλονται με διάφορες τρόπους.

Πέρα λοιπόν, από τα θετικά στοιχεία που μπορεί να προσφέρει η τεχνολογία στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου, έχει και αρκετά αρνητικά. Τα αρνητικά αυτά στοιχεία όπως προαναφέρθηκε, είναι η δυνατότητα που παρέχει για τη διάπραξη μιας σειράς νέων εγκληματικών και παραβατικών δραστηριοτήτων⁷². Ήδη από τη δεκαετία του 1970, το φαινόμενο αυτό είχε κεντρίσει το ενδιαφέρον των επιστημόνων με αποτέλεσμα να ξεκινήσει ένας ευρύτατος διάλογος μεταξύ νομικών, εγκληματολόγων, κοινωνιολόγων, εκπροσώπων διεθνών οργανισμών, κρατών και επιχειρήσεων. Ο διάλογος αυτός αναπτύχθηκε σημαντικά, τόσο σε ένταση όσο και σε έκταση. Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 προσανατολίστηκε γύρω από τρεις βασικούς άξονες. Αρχικά, είχε γίνει η προσπάθεια να οριστεί το «ηλεκτρονικό» ή

⁷¹ Βλ. Κιούπη, (2000), ό.π, σ. 962

⁷² Λάζος Γ., «Πληροφορική και έγκλημα», Νομική Βιβλιοθήκη (2001) σ.25

«πληροφορικό» έγκλημα, όπως επίσης και ο σχεδιασμός «θεωρητικά άρθρων» και «πρακτικά αξιοποιήσιμων» τυπολογιών αυτού του ιδιαίτερης φύσης εγκλήματος. Ο δεύτερος βασικός άξονας πραγματεύτηκε ζητήματα όπως, ο εντοπισμός των πραγματικών διαστάσεων ανάπτυξης του ηλεκτρονικού εγκλήματος. Και τέλος, ο διάλογος στηρίχθηκε στους κοινωνικούς μηχανισμούς άμυνας, πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου, καθώς και στον ποινικό σχεδιασμό του και την προσαρμογή αυτού στο εκάστοτε κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο μιας σύγχρονης κοινωνίας⁷³ με σεβασμό στα ατομικά και ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερίες των μελών της.

2.2 Η δημιουργία και η εξέλιξη του διαδικτύου

Στην ευρεία έννοιά του το διαδίκτυο συνίσταται από ένα δίκτυο ηλεκτρονικών υπολογιστών που (δια)συνδέει άλλα δίκτυα υπολογιστών πάνω σε μία κοινή βάση (νόρμα, κώδικα) μέσω τηλεπικοινωνιακών δικτύων. Ο όρος δια-δίκτυο (inter-net) προκύπτει από τον αγγλικό inter-network⁷⁴. Συνεπώς, αναφέρεται σε ένα παγκόσμιο πλέγμα διασυνδεδεμένων υπολογιστών, καθώς επίσης στις υπηρεσίες και πληροφορίες που παρέχονται στους χρήστες του μέσω αυτής της διασύνδεσης. Το διαδίκτυο είναι απόρροια των εξελίξεων της επιστήμης της πληροφορικής και των δυνατοτήτων επεξεργασίας της πληροφορίας σε συνδυασμό με τις αναπτυσσόμενες τεχνολογίες τηλεπικοινωνιών και ιδίως της τηλεματικής. Η ευρεία διάδοση των ηλεκτρονικών υπολογιστών, αλλά και η δυνατότητα ψηφιοποίησης των δικτύων που

⁷³ Λάζος Γ., ό.π, (2001) σ. 26

⁷⁴ Βλ. Ζάννη Α. Το διαδικτυακό Έγκλημα (2005) Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα σ.23, Βλ. Καϊτατζή-Γουίτλοκ, Σοφία (2003), Η Επικράτεια των Πληροφοριών, Αθήνα: Κριτική σ. 226, Κούρτη, Ε., (2003), Η Επικοινωνία στο Διαδίκτυο. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα σ. 57-58

επέτρεψαν τη γρήγορη, ασφαλή και οικονομικά αποδοτική διασύνδεσή τους αποτέλεσαν την αφετηρία, αλλά προσέφεραν επίσης τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να αλλάξουν ριζικά οι ανάγκες πληροφόρησης και οι δυνατότητες επικοινωνίας των ανθρώπων. Το διαδίκτυο αποτελεί μια «γέφυρα επικοινωνίας» για ανταλλαγή μηνυμάτων, λόγου, εικόνας και ήχου και έχει καταλάβει σημαντική θέση στη διαμόρφωση της καθημερινότητας για περισσότερο από ένα δισεκατομμύριο άτομα στον κόσμο. Δεν είναι τυχαίο που το περιοδικό Time ανακήρυξε ως άνθρωπο της χρονιάς για το 2006 το ένα δισεκατομμύριο ατόμων – χρηστών του διαδικτύου⁷⁵. Το διαδίκτυο αποτελεί βασική αιτία για τις μεγάλες αλλαγές που συντελούνται σήμερα στην παγκόσμια οικονομική, πολιτική και κοινωνική οργάνωση των προηγμένων κρατών και που ως φαινόμενο ονομάστηκε παγκοσμιοποίηση.⁷⁶

Η εξέλιξη του διαδικτύου μπορεί πλέον να διακριθεί σε τρεις διαφορετικές χρονολογικές περιόδους⁷⁷: Η πρώτη, που ξεκινά γύρω στο 1968 και διαρκεί έως περίπου το 1975, αφορά το εντελώς πειραματικό στάδιο και τις πρώτες εφαρμογές για στρατιωτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, επακριβέστερα στη σύλληψη και δημιουργία του πρώτου δικτύου υπολογιστών, του ARPANET, καθώς και των θεμελιωδών μεθόδων διασύνδεσης και επικοινωνίας μεταξύ των κόμβων που το αποτελούσαν. Η δεύτερη, περιλαμβάνει την ανάπτυξη του διαδικτύου και των βασικών λειτουργιών του όσον αφορά τη δικτύωση, τη ροή πληροφοριών, καθώς και τις πρώτες επιχειρηματικές εφαρμογές και διαρκεί από το 1975 έως το 1990. Η τρίτη περίοδος, αρχίζει από το 1991 και διαρκεί έως σήμερα και αφορά την πλέον

⁷⁵ Στο εξώφυλλο του περιοδικού αναφέρεται: «Το πρόσωπο της χρονιάς. ΕΣΥ. Ναι, εσύ. Εσύ, που ελέγχεις την εποχή της Πληροφορίας. Καλωσήρθες στο δικό σου κόσμο». Βλ. Time, December 24, 2006 / January 1, 2007, vol. 168, No. 27/28.

⁷⁶ Castells, M. (2001), The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business and Society. New York: Oxford University Press σ.96

⁷⁷ Καϊτατζή-Γουίτλοκ ό.π 2003 σ.189-195 και Κούρτη ό.π 2003 σ. 60 .

εξελιγμένη φάση του διαδικτύου με την εμφάνιση του Παγκόσμιου Ιστού (World Wide Web) και την καθιέρωσή του ως παγκόσμιου επικοινωνιακού συστήματος.

2.2.1 Οι απαρχές του διαδικτύου

Σύμφωνα με την πιο διαδεδομένη εκδοχή, στις αρχές της δεκαετίας του 1960 η Αμερικανική Στρατιωτική Αεροπορία ανέθεσε στη στρατιωτική εταιρεία Research and Development (RAND) Corporation να σχεδιάσει ένα δίκτυο επικοινωνίας υπολογιστών το οποίο θα ήταν σε θέση να εγγυηθεί την απρόσκοπτη επικοινωνία μεταξύ στρατιωτικών συστημάτων σε περίπτωση αθέμιτων εισβολών ή ακόμα και ενδεχόμενης πυρηνικής επίθεσης προερχόμενη από τη Σοβιετική Ένωση. Το 1969 ο Paul Baran, ερευνητής της παραπάνω εταιρείας, είχε την ιδέα να κατασκευάσει ένα δίκτυο διασύνδεσης υπολογιστών το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και για μη στρατιωτικούς σκοπούς. Ως βασική προτεραιότητα για τη διασύνδεση των υπολογιστών ο Baran τοποθετούσε τη σημασία και τη δυνατότητα επικοινωνίας. Ειδικότερα ανέφερε ότι, «Είναι πλέον καιρός να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε μία νέα τεχνολογία η οποία να αφορά μία νέα και πιθανόν ανυπότακτη μορφή δημόσιας επικοινωνίας».⁷⁸ Σε συνεργασία με τη εταιρεία AT&T η οποία είχε αξιολογήσει σε πρώτη φάση μάλλον ουδέτερα τις προσπάθειες και τις προοπτικές εκμετάλλευσης του σχεδίου του Baran, συμβούλευσε να ιδρυθεί μία εταιρεία που θα ανέπτυξε το όλο σχέδιο. Έτσι ιδρύθηκε η Advanced Research Projects Agency (ARPA) που είχε ως στόχο της να αναπτύξει ένα δίκτυο κεντρικών υπολογιστών (κόμβων), οι οποίοι θα

⁷⁸ Σχετικά με τους σκοπούς, τις ερευνητικές προτεραιότητες και τις δραστηριότητές του ο Baran δημοσίευσε πολλά άρθρα τα οποία έχουν συγκεντρωθεί στο διαδικτυακό τόπο <http://www.rand.org/search.html?query=baran>. Βλ. επίσης Κούρτη Ε., ό.π, 2003 σ.60.

τροφοδοτούσαν με πληροφορίες άλλους υπολογιστές που βρίσκονταν κάτω από τη δική τους διαχείριση. Πρόκειται για ένα μοντέλο επικοινωνίας που αργότερα μετεξελίχθηκε στο γνωστό μας σήμερα σύστημα των εξυπηρετητών (servers). Στην ανάπτυξη του ερευνητικού προγράμματος συμμετείχε το Τεχνολογικό Ινστιτούτο της Μασαχουσέτης (MIT) που ανέλαβε να σχεδιάσει το λογισμικό. Αρχικά η εφαρμογή συμπεριλάμβανε τέσσερις τερματικούς κόμβους. Οι πρώτοι «χρήστες» στη λήψη και μετάδοση πακέτων μηνυμάτων και πληροφοριών ήταν ερευνητές σε διάφορα πανεπιστήμια και Ερευνητικά Κέντρα της Αμερικής. Στα τέλη του 1969 προέκυψε η ανάγκη συντονισμού των διαφόρων επικοινωνιακών δραστηριοτήτων και έτσι δημιουργήθηκε το Advanced Research Projects Agency Network (ARPANET)⁷⁹ το οποίο λειτούργησε πιλοτικά στο Πανεπιστήμιο Καλιφόρνια του Λος Άντζελες (UCLA) και αφορούσε ένα δίκτυο περιορισμένου αριθμού συνδεδεμένων υπολογιστών.⁸⁰ Η ιδιότητα που κατέστησε το ARPANET πραγματικά καινοτόμα προσέγγιση βασίζεται στο ότι το σύστημα δεν χαρακτηριζόταν από κάποιο κεντρικό σημείο διαβίβασης της πληροφορίας, αντίθετα, κάθε κόμβος θα μπορούσε να διατηρήσει την επαφή με το σύνολο του δικτύου ακόμα και σε περίπτωση που τμήμα αυτού θα έβγαινε εκτός λειτουργίας.⁸¹ Η ταχεία ανάπτυξη του αριθμού των

⁷⁹ Καϊτατζή-Γουίτλοκ ό.π, 2003σ. 190

⁸⁰ Η Ζάννη (ό.π 2005 σ. 26) αναφέρει ότι μέχρι το 1972 οι συνδεδεμένοι υπολογιστές ανήλθαν σε 32, ενώ η Καϊτατζή-Γουίτλοκ αναφέρει ότι το 1973 το δίκτυο των συνδεδεμένων υπολογιστών αριθμούσε 25 τερματικά (Καϊτατζή-Γουίτλοκ ό.π 2003 σ. 190). Το 1981 ο αριθμός των υπολογιστών φιλοξενίας (hosts) είχε αυξηθεί σε 213, ενώ κάθε είκοσι ημέρες περίπου προστίθετο και ένας νέος. Σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή, η οποία αναφέρεται στο λήμμα «διαδίκτυο» της Wikipedia, τα θεμέλια του διαδικτύου έθεσε ο Vannevar Bush όταν στο κείμενό του «As We May Think» μίλησε για ένα «γαλαξιακό δίκτυο» συνδεδεμένων υπολογιστών. Εν τέλει, ο πυρήνας του διαδικτύου ξεκίνησε με το δίκτυο ARPANET από την υπηρεσία προηγμένης αμυντικής έρευνας του Υπουργείου Άμυνας των ΗΠΑ (Defense Advanced Research Projects Agency, DARPA). Η αρχική έρευνα περιελάμβανε εργασίες στα αποκεντρωμένα δίκτυα, τα οποία βασίστηκαν στη θεωρία ουρών (queueing theory), και στην ανταλλαγή πακέτων (packet switching).

⁸¹ Οι υπολογιστές – κόμβοι του δικτύου πάνω στους οποίους συνδέονταν οι υπόλοιποι που συμμετείχαν στο δίκτυο αποκαλούνταν IMPs (Interface Message Processors). Κάθε IMP συνδεόταν συγχρόνως για λόγους ασφαλείας με δύο άλλους. Σε περίπτωση που ένα IMP ετίθετο εκτός λειτουργίας, ή κοβόταν η τηλεφωνική γραμμή, οι συνδεδεμένοι με αυτόν IMPs

διασυνδεδεμένων υπολογιστών δημιούργησε ανάγκες για πιο ασφαλή και γρήγορη σύνδεση, έτσι το 1974 δημιουργήθηκε το πρωτόκολλο ελέγχου μετάδοσης επί του πρωτοκόλλου του διαδικτύου (Transmission Control Protocol / Internet Protocol, TCP/IP)⁸² δηλαδή ένα νέο σύστημα αποστολής πληροφοριών. Τα δεδομένα αποστέλλονται τμηματικά σε αριθμημένα πακέτα, τα οποία μπορούν να ακολουθήσουν διαφορετικές διαδρομές μέσα στο διαδίκτυο μέχρι να φτάσουν στον προορισμό τους, όπου ανασυντάσσονται με τη σωστή σειρά. Ο αποδέκτης υπολογιστής ανασυνθέτει τα δεδομένα και διαμορφώνει το αρχικό μήνυμα. Συνεπώς, το πρωτόκολλο TCP ελέγχει και χειρίζεται τη ροή των πακέτων ώστε τα τμήματα να φτάνουν στον αποδέκτη χωρίς λάθη, ενώ το πρωτόκολλο IP αναλαμβάνει τη μεταφορά τους από το ένα σημείο στο άλλο⁸³. Κάθε υπολογιστής διαθέτει μία διεύθυνση που τον διαφοροποιεί από όλους τους άλλους υπολογιστές που συμμετέχουν στο δίκτυο. Με τον τρόπο αυτό συντίθεται ένα δίκτυο επικοινωνίας με αναγνωρίσιμους αποδέκτες που οργανώνονται κάτω από έναν παγκόσμιο κώδικα κατά τα πρότυπα του προϋπάρχοντος τηλεφωνικού δικτύου.

2.2.2 Ανάπτυξη της δικτύωσης και των εφαρμογών

Ύστερα από μερικά χρόνια λειτουργίας του ARPANET και την διαρκώς αυξανόμενη εξάπλωσή του, η ARPA αποφάσισε να αναζητήσει κάποιον άλλο φορέα που θα μπορούσε να αναλάβει τη διαχείριση του δικτύου, δεδομένου ότι ξεπερνούσε τους ερευνητικούς της σκοπούς. Γι' αυτό, τον Ιούλιο του 1975, το δίκτυο

ήταν σε θέση να αποκαταστήσουν αυτόματα τη σύνδεση χρησιμοποιώντας εναλλακτική δρομολόγηση.

⁸² Πρωτόκολλο αποκαλείται το σύνολο αρχών για την επίτευξη της επικοινωνίας ανάμεσα σε δύο προγράμματα ή υπολογιστές

⁸³ Κούρτη, Ε., ό.π, 2003 σ. 63

μεταβιβάστηκε στην Υπηρεσία Αμυντικής Επικοινωνίας (Defense Communication Agency) που ανήκει επίσης στο Υπουργείο Αμύνης. Μέχρι την περίοδο αυτή η χρήση του ARPANET και των συναρτώμενων δικτύων περιοριζόταν αποκλειστικά σε στρατιωτικούς και ερευνητικούς σκοπούς. Δεδομένου ότι η χρηματοδότηση της σχετικής έρευνας ήταν κρατική, σύντομα ενεπλάκη στην προώθηση του ερευνητικού αυτού προγράμματος η κρατική National Science Foundation (NSF) με σκοπό να διευρύνει το υπάρχον δίκτυο και τις εφαρμογές του. Τελικά, το 1984 λειτούργησε το Computer Science Network (CSNET), το πρώτο δίκτυο που κάλυπτε ευρύτερης κλίμακας περιοχές και σχεδιάστηκε για να χρησιμοποιήσει το πρωτόκολλο TCP/IP. Μέσα σε δύο χρόνια το δίκτυο αυτό τελικά συγχωνεύτηκε με το ARPANET και από το 1986 μετονομάστηκε σε National Science Foundation Network (NSFNET), αποτελώντας τη ραχοκοκαλιά του νέου δικτύου που συνέδεε έναν μεγάλο αριθμό επιστημονικών ιδρυμάτων⁸⁴. Ήδη από το 1980 άρχισε να εκδηλώνεται έντονο ενδιαφέρον να συμμετάσχουν στο δίκτυο εκτός από Πανεπιστήμια και ερευνητικοί φορείς και οι επιχειρήσεις, οι οποίες διέβλεπαν στη χρήση του μια νέα δυνατότητα επέκτασης και αναδιοργάνωσης των δραστηριοτήτων τους. Ιδιαίτερα οι διεθνείς οργανισμοί, οι αεροπορικές εταιρείες, οι τράπεζες, κ.ά. εκδήλωσαν άμεσο ενδιαφέρον να ενταχθούν στο δίκτυο⁸⁵. Κατά την περίοδο αυτή αναπτύσσονται τα διάφορα ενδοδίκτυα (intranets) των εταιρειών τα οποία διασυνδέουν τα διάφορα τερματικά μιας εταιρείας ή κοινοπραξίας εταιρειών σε ένα εσωτερικό δίκτυο. Τα δίκτυα αυτά προσφέρουν εκτός από ταχύτητα στην επικοινωνία και ασφάλεια στις συναλλαγές επειδή περιχαράκωνονται και δεν είναι προσβάσιμα από χρήστες που δεν έχουν άδεια να τα χρησιμοποιήσουν. Η λειτουργία τους προϋποθέτει επενδύσεις σε ισχυρούς εξυπηρετητές και αλλαγή της ενδοεπιχειρησιακής οργάνωσης με βάση τη «λογική»

⁸⁴ <http://en.wikipedia.org/wiki/Internet/History>

⁸⁵ Καϊτατζή Γουίτλοκ., ό.π (2003), σελ. 190

των ηλεκτρονικών υπολογιστών⁸⁶. Κατά τη φάση αυτή αναπτύχθηκαν επίσης τα τοπικά δίκτυα (Local Area Networks, LANs). Οι δύο αυτοί τύποι περιορισμένων δικτύων εισήγαγαν κυριολεκτικά νέες μορφές οργάνωσης των κρατικών και ιδιωτικών φορέων και των επιχειρήσεων και αποτελούν μέχρι σήμερα διαδεδομένες πρακτικές ανάπτυξής τους.

2.3 Πληροφορική και έγκλημα

2.3.1 Ορισμοί

Έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες στο πέρασμα των χρόνων ώστε να βρεθεί ένας ορισμός για το ηλεκτρονικό έγκλημα. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν είναι μια απλή διαδικασία, καθώς η ίδια η φύση του αντικειμένου που προσπαθούμε να ορίσουμε, είναι ήδη αρκετά περίπλοκη. Στην παρούσα εργασία θα παρατεθούν κάποιοι από τους επικρατέστερους ορισμούς για το ηλεκτρονικό έγκλημα.

Ένας από αυτούς, είναι ο ορισμός που δόθηκε από τους Morrison και Forester (1994)⁸⁷, που προσδιόρισε το ηλεκτρονικό έγκλημα ως «μια εγκληματική πράξη στην οποία ο ηλεκτρονικός υπολογιστής⁸⁸ χρησιμοποιείται ως το κυριότερο μέσο τέλεσής της».

⁸⁶ Zuboff S. (1988), In the Age of the Smart Machine. The Future of Work and Power, Oxford: Heinemann Professional Publishing. σ. 63, Παναγιωτοπούλου, P., (1997), Η επικοινωνία στις οργανώσεις. Αθήνα, εκδόσεις Κριτική σ.92

⁸⁷ Βλαχόπουλος Κ. «Ηλεκτρονικό Έγκλημα: Μορφές, Πρόληψη, Αντιμετώπιση» (2007) σ. 9

⁸⁸ Οι Forester και Morrison με τον ορισμό αυτόν απέδωσαν τον όρο computer crime, εστιάζοντας στην χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή για διάπραξη εγκλημάτων. Βέβαια, ο όρος computer δεν παραπέμπει αναγκαστικά στους γνωστούς ηλεκτρονικούς υπολογιστές, καθώς μπορεί να περιλαμβάνει οποιαδήποτε άλλη συσκευή που εκτελεί την ίδια ή παρόμοιες εργασίες με έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή, όπως τα κινητά τηλέφωνα, που ενσωματώνουν πολλές από τις λειτουργίες που συναντάμε στους Η/Υ.

Μια άλλη προσέγγιση, αυτή τη φορά από τον Αγγελή (2000)⁸⁹, που δείχνει να επικρατεί μέχρι και σήμερα είναι, μπορούμε να θεωρήσουμε το ηλεκτρονικό έγκλημα ως

- Μια νέα μορφή εγκλήματος, που διαπράττεται με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών
- Μια παραλλαγή των ήδη υπαρχόντων εγκλημάτων, τα οποία διαπράττονται με υπολογιστές
- Μια εγκληματική πράξη στην εκδήλωση της οποίας συμμετέχει καθ' οποιονδήποτε τρόπος ένας υπολογιστής.

Ένας ακόμα ορισμός που διεκδικεί τον τίτλο ενός από τους επικρατέστερους, είναι αυτός του Οργανισμού Οικονομικής συνεργασίας και ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), όπου συστάθηκε ειδική ομάδα το 1986 για λογαριασμό του ΟΟΣΑ προκειμένου να διαμορφώσει τον ορισμό:⁹⁰ «Πληροφορικό έγκλημα συνιστά κάθε παράνομη, ανήθικη ή χωρίς έγκριση συμπεριφορά που περιλαμβάνει την αυτόματη επεξεργασία δεδομένων ή/και μετάδοση δεδομένων.»

Στην έκθεση του ΟΟΣΑ ο ορισμός αυτός ολοκληρώνεται από μian οριοθέτηση πέντε βασικών κατηγοριών του πληροφορικού εγκλήματος. Οι τέσσερις κατηγορίες αφορούν σε συμπεριφορές οι οποίες έχουν τη σκόπιμη τέλεση εγκλήματος ως κοινό σκοπό τους τις ακόλουθες:

- Εισαγωγή ή μετατροπή δεδομένων χωρίς εξουσιοδότηση ή καταστροφή δεδομένων ή/και προγραμμάτων ενός υπολογιστή (ακριβέστερα, ενός συστήματος επεξεργασίας δεδομένων)

⁸⁹ Βλαχόπουλος Κ. ό.π, (2007) σ. 9

⁹⁰ OECD. Computer-related crime: Analysis of Legal policy, Paris: OECD, 1986

- Αλλοίωση ή μείωση της αξιοπιστίας δεδομένων ενός ΣΕΔ (σύστημα επεξεργασίας δεδομένων -data processing system ή DP system)
- Χωρίς άδεια παρείσδυση σε πληροφοριακά συστήματα και αφαίρεση ή αντιγραφή στοιχείων
- Παρεμπόδιση της λειτουργίας πληροφοριακών ή/και τηλεπικοινωνιακών συστημάτων

Επίσης, μια Πέμπτη κατηγορία πληροφορικού εγκλήματος είναι αυτή που αναφέρεται στην παραβίαση των αποκλειστικών δικαιωμάτων του δημιουργού ή του κατόχου οποιουδήποτε είδους (δεδομένα ή και προγράμματα) πληροφορικού υλικού.

Ο ορισμός αυτός χαρακτηρίζεται ως ο πιο ρεαλιστικός και έγκυρος από κάθε άλλον μέχρι στιγμής, όμως κανένας ορισμός δε μπορεί να παγιωθεί στο χρόνο, καθώς η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας πάντα θα φέρνει αλλαγές οι οποίες θα ανατρέπουν τις μέχρι τώρα γνώσεις μας.

2.3.2 Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο (cyber crime)⁹¹

Το έγκλημα στον κυβερνοχώρο είναι γρήγορο, διαπράττεται σε χρόνο δευτερολέπτων και πολλές φορές δε το αντιλαμβάνεται ούτε το ίδιο το θύμα.

1. Είναι εύκολο στη διάπραξή του, φυσικά για όσους το γνωρίζουν.
2. Για την τέλεσή του δεν απαιτούνται άριστες και εξειδικευμένες γνώσεις.
3. Μπορεί να διαπραχθεί χωρίς φυσική μετακίνηση του δράστη, ο οποίος ενεργεί από το γραφείο ή το σπίτι του, πατώντας μόνο ορισμένα πλήκτρα του υπολογιστή του.

⁹¹ Ζάννη Α. ό.π, (2005) σ. 63

4. Δίνει τη δυνατότητα σε άτομα με ορισμένες ιδιαιτερότητες π.χ. σε όσους έχουν ροπή ή τάση στην παιδοφιλία ή τη χρήση υλικού παιδικής πορνογραφίας (child pornography) να επικοινωνούν γρήγορα ή και σε πραγματικό χρόνο, χωρίς μετακίνηση, εύκολα, ανέξοδα, να βρίσκονται πολλοί μαζί στις ίδιες ομάδες συζήτησης (newsgroups) ή μέσα από διαδικτυακά άμεσα αναμεταδιδόμενες συζητήσεις (IRC- Internet Relay Chat).
5. Είναι έγκλημα «χωρίς πατρίδα», παρότι τα αποτελέσματά του μπορεί να γίνονται ταυτόχρονα αισθητά σε πολλούς στόχους.
6. Είναι κατά κανόνα, πολύ δύσκολο να προσδιοριστεί ο (πραγματικός) χρόνος τέλεσής του.
7. Κατά τεκμήριο, για τη διερεύνησή του, απαιτείται συνεργασία δύο τουλάχιστον κρατών (δηλαδή του κράτους στο οποίο γίνεται αντιληπτή η εξωτερίκευση του εγκλήματος και του κράτους όπου βρίσκονται αποθηκευμένα τα αποδεικτικά στοιχεία). Περιπτώσεις που το έγκλημα στον κυβερνοχώρο περιορίζεται στα όρια ενός μόνο κράτους είναι (θεωρητικώς τουλάχιστον) ελάχιστες και σπάνιες.
8. Δεν υπάρχουν επαρκή στατιστικά στοιχεία ακόμη, όχι μόνο στον Ελληνικό, αλλά και στον διεθνή χώρο. Ελάχιστες περιπτώσεις εγκλημάτων του κυβερνοχώρου καταγγέλλονται. Και αυτό για να μην αμφισβητείται η αξιοπιστία των παθόντων, οι οποίοι, κατά κανόνα, είναι εταιρίες. Κατά συνέπεια, ο «σκοτεινός αριθμός» της εγκληματικότητας στο χώρο του διαδικτύου είναι «ακόμα πιο σκοτεινός», από ότι στον «κοινό» εγκληματικό χώρο (θεωρία του παγόβουνου).
9. Η αστυνομική διερεύνησή του είναι πολύ δύσκολη, απαιτεί δε άριστη εκπαίδευση και εξειδικευμένες γνώσεις.

10. Εξειδικευμένες γνώσεις επίσης απαιτούνται και όσους άλλους ασχολούνται με την συγκεκριμένη μορφή εγκλήματος (εισαγγελείς, δικαστές, δικηγόρους).

2.3.3 Μέσα τέλεσης του ηλεκτρονικού εγκλήματος⁹²

Τα εργαλεία αυτά έχουν δημιουργηθεί για να χρησιμοποιούνται από τους διαχειριστές δικτύων, προκειμένου να ελέγχουν την ευπάθεια των συστημάτων. Οι hackers όμως, τα χρησιμοποιούν για τον αντίθετο ακριβώς σκοπό, δηλαδή για να εκμεταλλευτούν τις αδυναμίες των συστημάτων.

Port scanners: Έχουν τη δυνατότητα να ελέγχουν πολλές διευθύνσεις IP και να δίνουν στο χρήστη πληροφορίες για τις διαθέσιμες θύρες, τα υπάρχοντα λειτουργικά συστήματα, εφαρμογές που εκτελούνται και άλλες σημαντικές πληροφορίες για το σύστημα.

Vulnerability Scanners: Τα εργαλεία αυτά ελέγχουν το λογισμικό εφαρμογών ενός Η/Υ, προσπαθώντας να εντοπίσουν κάποια ευπάθεια. Οι επιτιθέμενοι το χρησιμοποιούν για τον αντίθετο σκοπό.

Rootkits: Ο όρος αυτός, χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια σειρά από σενάρια και εκτελέσιμα πακέτα, τα οποία επιτρέπουν στους εισβολείς να κρύψουν οποιαδήποτε πληροφορία προδίδει ότι απέκτησαν πρόσβαση σε ένα δίκτυο ή σύστημα.

Sniffers: Τα προγράμματα αυτά έχουν τη δυνατότητα να ανακτούν ευαίσθητες πληροφορίες όπως ονόματα, κωδικούς πρόσβασης και δεδομένα συναλλαγών που διακινούνται σε ένα δίκτυο μέσω των πρωτοκόλλων επικοινωνίας TCP/IP.

⁹² Βλαχόπουλος Κ., ό.π (2007) σ. 34

Anonymous re-mailers: Ένας ανώνυμος re-mailer είναι ένα πρόγραμμα το οποίο επιτρέπει ε οποιονδήποτε να στείλει ένα μήνυμα χωρίς να γίνει γνωστή η ταυτότητα του αποστολέα.

Password Crackers: Είναι ένα εργαλείο λογισμικού το οποίο χρησιμοποιείται για να ανακτήσει τους κωδικούς πρόσβασης ενός συστήματος.

Spoofers: Πρόκειται για προγράμματα που αλλάζουν τη διεύθυνση IP του H/Y του επιτιθέμενου ώστε να μην ανιχνεύονται οι επιθέσεις του, ή με σκοπό την ενοχοποίηση κάποιου άλλου χρήστη.

2.4 Γνήσια διαδικτυακά εγκλήματα

- **Hacking**

Το hacking είναι πλέον το έγκλημα του 21ου αιώνα και βρίσκεται σε κάθε διαδικτυακό έγκλημα. Οι hackers αποσκοπούν στην πρόσβαση ξένων υπολογιστών ή συστημάτων υπολογιστών με στόχο την διαχείριση αυτών εξ' αποστάσεως. Εισβάλλουν στο διαδίκτυο με πρόσβαση σε συστήματα, αποκτώντας γνώσεις για την ασφάλεια του και τις αδυναμίες του, κάτι το οποίο καθιστά ακόμη πιο εύκολη την επίθεση του στόχου. Ανάλογα με τα δικαιώματα που αποκτά ο εισβολέας στο σύστημα, διακρίνονται δύο κατηγορίες: α) στην πλήρη διείσδυση με δικαιώματα διαχειριστή συστήματος, όπου σε αυτή τη περίπτωση ο επιτιθέμενος μπορεί να παρέμβει κάνοντας σοβαρές αλλαγές, και β) στην διείσδυση με δικαιώματα απλού χρηστή συστήματος⁹³.

⁹³ <https://sites.google.com/site/elektronikoenklema2012/morphes-tou-elektronikou-enklematos/gnesia-elektronika-enklemata>

Βασικές Τεχνικές hacking⁹⁴

Εκμετάλλευση των Cookies

Τα Cookies είναι μικρά αρχεία τα οποία τοποθετούνται σε κάθε ηλεκτρονικό υπολογιστή από διάφορες δικτυακές τοποθεσίες που επισκέπτεται ο χρήστης. Στα αρχεία αυτά περιέχονται πληροφορίες που αφορούν το χρήστη, όπως τα προσωπικά του στοιχεία ή δραστηριότητες του. Ο hacker λοιπόν έχει τη δυνατότητα να ανακτήσει αυτά τα χρήσιμα για το χρήστη δεδομένα (όνομα και κωδικό πρόσβασης), και εντοπίζοντας κάποια ευπάθεια του φυλλομετρητή ή του λειτουργικού συστήματος, εισχωρεί στο σύστημα.

Ανίχνευση δικτυακών υπηρεσιών συστημάτων (probes, scans)

Οι hackers ανακτούν πληροφορίες για το σύστημα το οποίο θέλουν να επιτεθούν με την τεχνική της σάρωσης θυρών (port scanning). Με αυτόν τον τρόπο μπορούν να λάβουν πληροφορίες για τις υπηρεσίες που προσφέρει ένας διακομιστής, αλλά και για το επίπεδο ασφαλείας του. Έτσι ο επιτιθέμενος, εκμεταλλευόμενος και πάλι αδυναμίες του συστήματος, έχει η δυνατότητα να παραβιάσει το σύστημα ασφαλείας ή να αξιοποιήσει λογαριασμούς χρηστών που δεν προστατεύονται από κωδικούς ασφαλείας για να εισχωρήσει εύκολα στο σύστημα.

Ανιχνευτές δικτυακών πακέτων

Η ανίχνευση δικτυακών πακέτων πραγματοποιείται με τις εφαρμογές λογισμικού packet sniffers. Όπως γίνεται αντιληπτό και από το όνομα, ο packet sniffer «συλλαμβάνει» (sniffs δηλαδή μυρίζεται) τα μηνύματα που στέλνονται ή λαμβάνονται από τον υπολογιστή του χρήστη. Εφόσον τα μηνύματα αυτά δεν είναι

⁹⁴ Βλαχόπουλος Κ., ό.π 2007 σ. 40

κρυπτογραφημένα, είναι δυνατή η απόσπαση πληροφοριών όπως για παράδειγμα κωδικοί πρόσβασης πιστωτικών καρτών. Ο packet sniffer επίσης αποθηκεύει και απεικονίζει τα περιεχόμενα διάφορων πεδίων πρωτοκόλλων που περιέχονται στα μηνύματα που συλλαμβάνονται. Ακόμα, ο packet sniffer έχει δυνατότητες λήψης πληροφοριών σχετικά με την τοπολογία ενός δικτύου, του αριθμού των συνδεδεμένων στο δίκτυο υπολογιστών κλπ. Βέβαια οι εφαρμογές λογισμικού packet sniffer χρησιμοποιούνται νόμιμα από διαχειριστές συστημάτων με σκοπό την καταγραφή και τις διορθώσεις στην κίνηση (traffic) του δικτύου.

Πλαστές διευθύνσεις (IP Spoofing)

Σε αυτή την περίπτωση επίθεσης, οι εισβολείς παρεμβαίνουν στις επικεφαλίδες των διαδικτυακών πακέτων, ώστε να φαίνεται στον παραλήπτη πως το μήνυμα προέρχεται από έμπιστη πηγή. Έτσι, επιτυγχάνουν να χρησιμοποιήσουν μια IP διεύθυνση μέσα στο εύρος των διευθύνσεων που εμπιστευόμαστε και να αποκτήσουν πρόσβαση σε δικτυακές υπηρεσίες που προορίζονται για έμπιστους χρήστες του δικτύου. Αυτή η τεχνική χρησιμοποιείται συνήθως σε συνδυασμό με άλλες τεχνικές επιθέσεως.

Επιθέσεις σε επίπεδο εφαρμογής

Σε αυτό το είδος των επιθέσεων, κύριο χαρακτηριστικό είναι οι αδυναμίες του εκάστοτε συστήματος σε θέματα ασφαλείας, οι οποίες επιτρέπουν στον εισβολέα μια εύκολη πρόσβαση στο σύστημα.

- **Διασπορά κακόβουλου λογισμικού(malware)**

Ο όρος κακόβουλο λογισμικό αναφέρεται σε προγράμματα τα οποία έχουν ως στόχο να παραβιάσουν την ασφάλεια των προσωπικών υπολογιστών για να προκαλέσουν ζημιά ή για να υποκλέψουν προσωπικά στοιχεία. Η λέξη «malware» είναι σύντμηση των λέξεων malicious και software. Η ανάπτυξη κακόβουλου λογισμικού, ξεκίνησε ταυτόχρονα σχεδόν με την εξάπλωση του διαδικτύου. Οι πιο γνωστοί τρόποι διαδικτυακής παραβατικότητας μέσω δημιουργίας και διασποράς κακόβουλου λογισμικού είναι οι ηλεκτρονικοί ιοί (viruses), τα ηλεκτρονικά σκουλήκια (worms) καθώς και οι δούρειοι ίπποι (Trojan horses).

Ιοί (Viruses)

Ο ιός είναι ένας βλαβερός εκτελέσιμος κώδικας , ο οποίος επιζεί με το να «κολλάει» ή να περιέχεται μέσα σε ένα άλλο πρόγραμμα ή σε ένα αρχείο. Οι ιοί ουσιαστικά και αυτοί ένα λογισμικό- πρόγραμμα, το οποίο όμως δεν μπορεί να υπάρξει αυτόνομα σαν ξεχωριστό πρόγραμμα. Έχουν παρασιτική συμπεριφορά, καθώς επιζούν με το να «μολύνουν» άλλα αρχεία, ακολουθώντας έτσι πιστά την ανάλογη συμπεριφορά (ο τρόπος που ζουν και πολλαπλασιάζονται) των οργανικών ιών. Ο ιός έχει τη δυνατότητα να αναπαράγει τον εαυτό του και να μεταφέρει αντίγραφα του σε άλλους υπολογιστές. Μετά την επιβίωση, ο σκοπός του ηλεκτρονικού ιού είναι ανάλογα με τον τρόπο που είναι προγραμματισμένος, να προκαλέσει καταστροφή (μεγάλη ή μικρή) σε αρχεία ή σε λογισμικό πρόγραμμα. Σήμερα ο συνηθέστερος τρόπος μετάδοσης των ιών είναι η διανομή τους μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail).

Έτσι, ενώ παλαιότερα ήταν αρκετό για έναν χρήστη Η/Υ να ελέγχει τις δισκέτες που τοποθετούσε στο μηχάνημά του, στις μέρες μας, κάθε μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου είναι ικανό να του κολλήσει έναν ιό. Δεν ξεκίνησαν ως εργαλεία ψηφιακών εγκλημάτων αλλά σαν πνευματικά παιχνίδια των ερευνητών σε επιστημονικά εργαστήρια αμερικανικών πανεπιστημίων όπως του Μ.Ι.Τ. ή εταιριών προϊόντων υψηλής τεχνολογίας όπως XEROX, BELL κλπ. Στην πλειοψηφία τους οι ιοί έχουν σαν στόχο τους προγράμματα (software) των υπολογιστών. Ένας ιός μπορεί να πάρει διάφορες μορφές μετά τις παρεμβάσεις του ψηφιακού εγκληματία στη δομή του και για αυτό το λόγο είναι σχετικά δύσκολη η κατηγοριοποίηση των ιών.

Οι κυριότερες μορφές ιών είναι⁹⁵:

- File-infectors ή parasitic viruses
- Boot sector Virus
- Multi-partite viruses
- Companion Viruses
- Ιοί Link και Flash Bios
- Macro Viruses

Δούρειοι ίπποι (Trojan Horses)

Ένας δούρειος ίππος είναι φαινομενικά «αθώο» πρόγραμμα. Τα προγράμματα μέσω των οποίων μεταφέρονται οι δούρειοι ίπποι στον ηλεκτρονικό υπολογιστή λέγονται droppers. Οι δούρειοι ίπποι επικοινωνούν με τον client μέσω διαφόρων θυρών (ports) του υπολογιστή τις οποίες μπορούμε να απενεργοποιήσουμε με τη χρήση κάποιου

⁹⁵ Βλαχόπουλος Κ., ό.π 2007 σ. 48

τοίχους προστασίας (firewall). Οι δούρειοι ίπποι είναι προγράμματα που βρίσκονται κρυμμένα μέσα σε άλλα χρήσιμα και «διάσημα» προγράμματα -τον «ξενιστή»- και στις κατάλληλες συνθήκες εκτελούν μια εκ πρώτης όψεως αφανή λειτουργία με ζημιογόνα ή καταστροφικά αποτελέσματα. Ενεργοποιούνται από το χρήστη όταν για παράδειγμα ανοίγει ένα μολυσμένο επισυναπτόμενο αρχείο ή κατεβάζει κάποιο πρόγραμμα από το διαδίκτυο. Συχνά, μέσω του δούρειου ίππου επιδιώκονται καταστροφικοί σκοποί όπως, η διαγραφή αρχείων ή προγραμμάτων που είναι αποθηκευμένα στο σκληρό δίσκο. Στις περισσότερες των περιπτώσεων, ένας δούρειος ίππος δημιουργεί μια κερκόπορτα (trapdoor) στο σύστημα, την οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει ο επιτιθέμενος για να συνδεθεί σε αυτό. Κερκόπορτα (trapdoor) είναι ένα μυστικό σημείο εισόδου σ' ένα πρόγραμμα, που επιτρέπει σε κάποιον που τη γνωρίζει να αποκτήσει δικαιώματα προσπέλασης στο σύστημα, παρακάμπτοντας τις συνήθεις διαδικασίες ελέγχου προσπέλασης.

Σκουλήκια (worms)

Τα σκουλήκια είναι παρόμοια με τους ιούς. Ο όρος σκουλήκι δηλώνει ότι το κακόβουλο πρόγραμμα αυτοδιαδίδεται διαμέσου ενός δικτύου με συνεχείς ελιγμούς από υπολογιστή σε υπολογιστή ώσπου να εξαπλωθεί σε όλα τα συνδεδεμένα συστήματα. Τα σκουλήκια δεν προσκολλώνται σε κάποιο άλλο αρχείο, όπως επίσης δεν πολλαπλασιάζονται με τη συνηθισμένη τεχνική των ιών (με εισαγωγή στους ξενιστές). Έτσι η εξάπλωση τους γίνεται γρηγορότερα από τους ιούς. Μπορούν να μολύνουν χιλιάδες ηλεκτρονικά συστήματα μέσα σε λίγα λεπτά. Ένα από τα πιο γνωστά σκουλήκια είναι το ILOVEYOU. Το πιο ενδιαφέρον χαρακτηριστικό του είναι ότι ο κατασκευαστής του συμπεριέλαβε στο σχεδιασμό του και στοιχεία αντίληψης των κοινωνικών χαρακτηριστικών και της ψυχολογίας του μέσου χρήστη. Φτάνει στον υπολογιστή του χρήστη με μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, με

θέμα ILOVEYOU και ένα συννημένο αρχείο LOVE-LETTER-FORYOU.TXT.VPS. Από μόνο του το e-mail είναι αθώο, όταν όμως ο χρήστης ανοίξει το συννημένο αρχείο ενεργοποιείται το σκουλήκι που έχει καταστροφικά αποτελέσματα για τα αρχεία του υπολογιστή του χρήστη.

Άλλα είδη κακόβουλου λογισμικού

Dialers

Η εισβολή των λεγόμενων dialers αποτελεί έναν μεγάλο κίνδυνο για τους χρήστες του διαδικτύου, καθώς ενεργοποιούνται χωρίς καμία συγκατάθεση. Οι dialers είναι μια υποκατηγορία των κακόβουλων προγραμμάτων spyware που είναι σχεδιασμένα με σκοπό να υποκλέπτουν σημαντικές πληροφορίες (κωδικοί πρόσβασης, αριθμοί πιστωτικών καρτών, στοιχεία λογαριασμών κλπ) για τον χρήστη, χωρίς τη γνώση και έγκρισή του. Σκοπός των δημιουργών προγραμμάτων spyware είναι η προσκόμιση πολλών χρημάτων εύκολα και γρήγορα. Οι dialers αλλάζουν τις ρυθμίσεις του δικτύου μέσω τηλεφώνου (dial up networking) ώστε να υποχρεώσουν το χρήστη να καλεί έναν συγκεκριμένο άγνωστο σε αυτόν αριθμό που είθισται να είναι διεθνής κλήση με υψηλό κόστος. Στη συνέχεια προχωρούν στη διαγραφή του αριθμού του παρόχου υπηρεσιών διαδικτύου (ISP) που χρησιμοποιεί ο χρήστης και τον αντικαθιστούν με τον δικό τους πάροχο. Με αυτόν τον τρόπο κάθε φορά που ο χρήστης συνδέεται στο διαδίκτυο χρησιμοποιεί τον αριθμό του dialer και όχι τον αριθμό του δικού του παρόχου υπηρεσιών διαδικτύου.

Λογική βόμβα

Οι λογικές βόμβες είναι μικρά προγράμματα που προστίθενται σε κάποιο υπάρχον πρόγραμμα ή τροποποιούν κάποιον υπάρχοντα κώδικα. Ονομάζονται έτσι λόγω του

γεγονότος ότι είναι προγραμματισμένες να «εκραγούν» ηλεκτρονικά κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις. Η λογική βόμβα προστίθεται στο πρόγραμμα από χρήστη ο οποίος έχει πρόσβαση στο σύστημα και φυσικά την απαιτούμενη γνώση για την εγκατάσταση της. Είναι περισσότερο επικίνδυνες από τα σκουλήκια και τους δούρειους ίππους γιατί κατασκευάζονται ευκολότερα και έχουν δυνατότητα να προκαλέσουν σοβαρές ζημιές ακόμα και καταστροφές σε σωσμένα αρχεία αλλά και σε ολόκληρο το λογισμικό ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή.

- ***Ανεπιθύμητη αλληλογραφία (Spamming)***

Η ανεπιθύμητη αλληλογραφία ή spamming είναι η μαζική αποστολή μεγάλου αριθμού μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που απευθύνονται σε ένα σύνολο παραληπτών του διαδικτύου χωρίς αυτοί να έχουν προκαλέσει συνειδητά την αλληλογραφία με τον εν λόγω αποστολέα. Παρά το γεγονός ότι ο όρος spamming αναφέρεται περισσότερο στην αποστολή μεγάλων ποσοτήτων μηνυμάτων διαφημιστικού ή ενημερωτικού περιεχομένου, χρησιμοποιείται επιπρόσθετα για να καταδείξει την αποστολή οποιουδήποτε μηνύματος που μπορεί να χαρακτηριστεί ως «ενοχλητικό» για αυτόν που το λαμβάνει. Η αλληλογραφία αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «απρόκλητη» καθώς άτομα χωρίς προηγούμενη έμπρακτη εκδήλωση ενδιαφέροντος, γίνονται αποδέκτες διαφημίσεων από εταιρίες που απέκτησαν με νόμιμο ή παράνομο τρόπο τις διευθύνσεις της ηλεκτρονικής τους αλληλογραφίας

Παρακάτω αναφέρονται τα κυριότερα χαρακτηριστικά του spamming :

- Απρόκλητο: Δεν υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ παραλήπτη και αποστολέα η οποία θα δικαιολογούσε ή θα προκαλούσε τη σχέση αυτή.
- Εμπορικό: Το spamming αφορά την αποστολή μηνυμάτων με εμπορικό σκοπό κατά κύριο λόγο, σκοπεύοντας την προβολή και διαφήμιση προϊόντων και υπηρεσιών και εν συνεχεία διεύρυνση πελατολογίου και πραγματοποίηση πωλήσεων.
- Μαζικό: Το spamming συνίσταται στη μαζική αποστολή μεγάλων ποσοτήτων μηνυμάτων από τον αποστολέα σε ένα πλήθος παραληπτών.

Η δυνατότητα που προσφέρει το διαδίκτυο για φθηνή και άμεση αποστολή εκατομμυρίων μηνυμάτων, ωθεί τις ανά τον κόσμο εταιρίες στην επιλογή τέτοιων μεθόδων για την προώθηση των προϊόντων τους. Η διαδικασία συλλογής των ηλεκτρονικών διευθύνσεων πραγματοποιείται με διάφορους τρόπους όπως:

- Από καταλόγους μεγάλων εταιριών παροχής ιντερνέτ (ISP).
- Από καταλόγους εταιριών που διαθέτουν ηλεκτρονικό κατάστημα.
- Από εταιρίες που χρησιμοποιούν λογισμικό harvester το οποίο σαρώνοντας το ιντερνέτ συλλέγει χιλιάδες διευθύνσεις απο καταλόγους newsgroup κλπ.
- Με χρήση ειδικού λογισμικού που παράγει τεράστιες λίστες με τυχαίες διευθύνσεις.

Για να προστατευτεί ο χρήστης που λαμβάνει ανεπιθύμητα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου πρέπει μόλις το εντοπίσει στο φάκελο των εισερχομένων μηνυμάτων του, να το διαγράψει αμέσως χωρίς να προσπαθήσει να το ανοίξει και να το διαβάσει, και αυτό γιατί υπάρχει πιθανότητα να εμπεριέχει απάτη ή να «μολύνει» με κακόβουλο λογισμικό τον ηλεκτρονικό υπολογιστή του. Κρίνεται σκόπιμο κάθε

χρήστης να εγκαταστήσει στον Η/Υ ενημερωμένα φίλτρα κατά των ανεπιθύμητων μηνυμάτων όπως επίσης να αποφεύγει να δίνει την ηλεκτρονική του διεύθυνση σε οποιονδήποτε τη ζητήσει.

- **Πειρατεία ονομάτων χώρου (domain names piracy)**

Πρόκειται για την τακτική, κατά την οποία κάποιοι, εκμεταλλευόμενοι τον ελλιπή έλεγχο κατά τη διαδικασία καταχώρησης ενός domain name, καταχωρούν στο όνομα τους μια ηλεκτρονική διεύθυνση, συνήθως ονόματος επιχείρησης, εταιρίας κλπ με σκοπό να τη μεταπουλήσουν, προφανώς στην επιχείρηση που λειτουργεί υπό το σχετικό διακριτικό γνώρισμα. Η διασπορά του διαδικτύου έχει συνοδευτεί από την ανάλογη διόγκωση του φαινομένου της προσβολής των δικαιωμάτων βιομηχανικής ιδιοκτησίας και κυρίως των σημάτων φήμης. Για τη δραστηριοποίηση μιας επιχείρησης ή ενός οργανισμού, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση η απόκτηση μιας ηλεκτρονικής διεύθυνσης, η οποία καθορίζει τη σχέση του σχετικού ιστοχώρου στον Παγκόσμιο Ιστό (World Wide Web). Αυτή η διεύθυνση αποτελεί την ταυτότητα ενός Η/Υ στο διαδίκτυο. Κάθε Η/Υ που βρίσκεται στο Διαδίκτυο (μόνιμη ή περιστασιακή σύνδεση) έχει ένα χαρακτηριστικό αριθμό που ονομάζεται IP διεύθυνση. Πρόκειται για 4 οκτάδες από 0 και 1 (σύνολο 32bits), οι οποίες στο δεκαδικό σύστημα αρίθμησης έχουν τη μορφή xxx.xxx.xxx.xxx.

Η κάθε οκτάδα παίρνει τιμές από 0 έως 255. Η δημιουργία του Domain Name System (DNS), οφείλετε σε λόγους πρακτικούς καθώς δεν θα ήταν καθόλου εύκολο να απομνημονεύει κανείς ατελείωτες σειρές αριθμών προκειμένου να συνδεθεί σε άλλον Η/Υ. Έτσι το domain name είναι η διαδικτυακή δήλωση-πιστοποίηση της ταυτότητας του χρήστη ή αλλιώς το πρωτόκολλο ανοίγματος της ηλεκτρονικής σελίδας στον

κυβερνοχώρο. Εφόσον παρέχεται η δυνατότητα περιορισμένου αριθμού domain names για κάθε χρήστη, αλλά και για την επιβαλλόμενη συντομία αυτού του είδους επικοινωνίας, συνήθως το ίδιο το Domain Name είναι η «εμπορική επωνυμία» αλλά και το «εμπορικό σήμα» του χρήστη μέσα στο Διαδίκτυο.

Όταν πρόκειται για εμπορική επωνυμία (όνομα με το οποίο ο έμπορος διεξάγει τις συναλλαγές του) μαζί με την προστασία του άρθρου 58 του ΑΚ, παρέχεται και η προστασία του άρθρου 13 του νόμου 146/1914 (εφαρμόζεται και όταν ένα domain name αποτελεί εικονικό κατάστημα που είναι γνωστό και επικρατεί στις ηλεκτρονικές συναλλαγές). Προστασία παρέχεται και με τα άρθρα 4, 18 και 26 του νόμου 2239/1994 περί σημάτων στην περίπτωση που η ηλεκτρονική διεύθυνση ταυτίζεται με το σήμα και υπάρχει έτσι κίνδυνος σύγχυσης στις συναλλαγές. Το ζήτημα της πειρατείας ονομάτων χώρου (ή κυβερνοσφετερισμού) ανέκυψε στην ελληνική νομολογία με την υπόθεση Amazon. Ακολούθησε και η υπόθεση του «Αθήνα 2004». Όταν το γνωστό αμερικανικό βιβλιοπωλείο επιχείρησε να κατοχυρώσει στην Ελλάδα την ηλεκτρονική διεύθυνση www.amazon.gr διαπίστωσε ότι το σχετικό όνομα πεδίου είχε καταχωρηθεί από ελληνική επιχείρηση βιβλιοπωλείου σε κάποιο νησί. Η σχετική υπόθεση εκδικάστηκε από το Μονομελές Πρωτοδικείο Σύρου, το οποίο με την υπ' αριθ. 637/1999 απόφαση ασφαλιστικών μέτρων δικάωσε την αμερικανική εταιρία και απαγόρευσε την αντίδικο ελληνική εταιρία την χρήση του ονόματος πεδίου amazon.gr. Την έννομη προστασία ζήτησε και ο Οργανισμός «Αθήνα 2004», όταν διαπίστωσε ότι ελληνική εταιρία παροχής τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών είχε κατοχυρώσει υπέρ αυτής το domain name «www.olympicgames2004.gr». Η ενέργεια αυτή κρίθηκε προσβλητική δικαιώματος στο σήμα καθ' όσον με τον Ν. 2598/1998 προστατεύτηκαν ως σήματα υπέρ του Οργανισμού «Αθήνα 2004», εκτός των άλλων, και οι όροι «Ολυμπιακός»,

«Ολυμπιάδα», «Ολυμπιακοί Αγώνες 2004», «Ολυμπιακοί Αγώνες – Ελλάδα», η επωνυμία και ο διακριτικός της τίτλος «Αθήνα 2004» και κάθε άλλος συναφής όρος στα Ελληνικά ή σε οποιαδήποτε ξένη γλώσσα. Με την υπ' αριθ. 9485/2000 απόφασή του το Μον. Πρωτ. Αθηνών δικαίωσε τον αιτούντα Οργανισμό και απαγόρευσε στην εταιρία την χρήση του συγκεκριμένου ονόματος χώρου στο διαδίκτυο, υποχρέωσε το Ι.Τ.Ε. να διακόψει τη σύνδεση της καθ' ης εταιρίας στο διαδίκτυο με domain name «Olympicgames2004» και να προβεί επιπλέον σε ακύρωση της καταχώρησης του εν λόγω domain name. Διέταξε δημοσίευση περιλήψεως της αποφάσεως αυτής και του διατακτικού της σε δύο ημερήσιες εφημερίδες και απείλησε χρηματική ποινή σε περίπτωση εκ νέου παραβίασης του δικαιώματος του αιτούντος.

- **Ηλεκτρονικό «Ψάρεμα» (phishing - pharming)**

Phising και Pharming (τρόπος δράσης: το υποψήφιο θύμα δέχεται ένα e-mail π.χ από την υπηρεσία ηλεκτρονικής τραπεζικής της τράπεζας που χρησιμοποιεί, που τον πληροφορεί ότι είναι σε εξέλιξη κάποιες εργασίες συντήρησης του συστήματος και τον προτρέπει να επισκεφτεί την υπηρεσία ηλεκτρονικής τραπεζικής επιλέγοντας τον σύνδεσμο, που έχει επισυναφθεί στο μήνυμα και να επιβεβαιώσει τους κωδικούς πρόσβασης της υπηρεσίας. Το ανυποψίαστο θύμα θα επιλέξει ο σύνδεσμο που θα τον οδηγήσει σε μια τοποθεσία-αντίγραφο της πραγματικής. Όταν πληκτρολογήσει τα προσωπικά του στοιχεία, αυτά θα υποκλαπούν από τον επιτιθέμενο.

Απάτη με τη Νιγηριανή Επιστολή

Η Νιγηριανή απάτη είναι μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) που περιέχουν πλασματικές ιστορίες μέσω των οποίων οι δράστες προσπαθούν να

αποσπάσουν μεγάλα χρηματικά ποσά από ανυποψίαστους χρήστες, δελεάζοντας τους με τεράστια κέρδη. Ο αποστολέας-απατεώνας συστήνεται ως ένα σημαντικό πρόσωπο του καθεστώτος της Νιγηρίας (συνήθως ως κάποιος υψηλόβαθμος αξιωματούχος ή στέλεχος κρατικής εταιρίας). Επικαλούμενος κυρίως λόγους πολιτικής φύσεως, ο δράστης ζητάει τη βοήθεια του θύματος/παραλήπτη της επιστολής, προκειμένου να διοχετεύσει εκτός χώρας (Νιγηρίας) κάποιο τεράστιο χρηματικό ποσό. Με άλλα λόγια το ανυποψίαστο θύμα καλείται να διευκολύνει το δράστη λειτουργώντας ως αποδέκτης του ποσού έτσι ώστε να γίνει δεκτή από την κυβέρνηση η διοχέτευση των χρημάτων εκτός Νιγηρίας. Για τη βοήθεια που θα προσφέρει θα ανταμειφτεί με προμήθεια ένα σημαντικό χρηματικό ποσό. Όταν το σύνολο του ποσού θα έχει μεταφερθεί στον τραπεζικό λογαριασμό του υποψήφιου θύματος τότε υποτίθεται ότι έναντι μιας υψηλής προμήθειας θα πρέπει να το παραδώσει στον αποστολέα του e-mail. Αρχικά αυτό που ζητείται είναι η συγκατάθεση του παραλήπτη του e-mail και η παροχή πληροφοριών σχετικών με τους τραπεζικούς λογαριασμούς του και άλλων στοιχείων που θα βοηθούσαν στην πραγματοποίηση της συναλλαγής. Η επόμενη φάση της απάτης ξεκινάει από τη στιγμή που κάποιος αποφασίζει να απαντήσει στην αρχική προσφορά και έτσι να την αποδεχτεί. Ξεκινάει λοιπόν, μια διαδικασία ανταλλαγής επιστολών και υπογραφή κάποιου συμφωνητικού μέσω fax ή ταχυδρομείου. Το θύμα έχει αρχίσει να πιστεύει ότι βρίσκεται πολύ κοντά στην απόκτηση του χρηματικού ποσού. Στην πορεία και μετά την αποστολή των χρημάτων από την πλευρά του θύματος, θα διακοπεί η επικοινωνία με το δράστη. Υπάρχει επίσης και η περίπτωση που ο δράστης γνωρίζοντας τα στοιχεία της ταυτότητας του θύματος να χρεώνει τον τραπεζικό του λογαριασμό με υπέρογκα ποσά. Τα Νιγηριανά e-mail ονομάζονται επίσης «419», από το άρθρο του Νιγηριανού Ποινικού Κώδικα που παραβιάζουν

- **Επιθέσεις Άρνησης Εξυπηρέτησης (DoS, Denial of Service)**

Οι επιθέσεις άρνησης εξυπηρέτησης (DoS), είναι ηλεκτρονικές επιθέσεις ενός εισβολέα ο οποίος προσπαθεί να υπερφορτώσει ή να σταματήσει τη λειτουργία μιας υπηρεσίας δικτύου, για παράδειγμα ενός διακομιστή ιστοσελίδας(web server) ή ενός διακομιστή αρχείων(file server). Ο υπολογιστής- θύμα για ένα χρονικό διάστημα, δεν είναι σε θέση να εξυπηρετήσει αιτήσεις από άλλους χρήστες, λόγω του τεράστιου πλήθους των «ψεύτικων» αιτήσεων που δέχεται από τον επιτιθέμενο. Οι επιθέσεις άρνησης εξυπηρέτησης επηρεάζουν άμεσα τις επιδόσεις του δικτύου (κάνοντας τις σαφώς χαμηλότερες έως και μηδενικές) καθώς επίσης την ακεραιότητα των δεδομένων και τη γενικότερη λειτουργία του συστήματος. Οι βασικότεροι στόχοι που επιτυγχάνονται με τις επιθέσεις άρνησης εξυπηρέτησης είναι:

- Η παρεμπόδιση της μετάδοσης δεδομένων στο δίκτυο.
- Η αδυναμία σύνδεσης μεταξύ δύο σημείων, με άμεση συνέπεια τη μη πρόσβαση σε συγκεκριμένες υπηρεσίες.
- Υποβάθμιση της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών στους χρήστες.

Ωστόσο, οι επιθέσεις αυτού του τύπου δεν χρειάζονται κάποιον εξειδικευμένο εξοπλισμό για να πραγματοποιηθούν. Ακόμα και μια απλή σύνδεση dial up και ένας παλιός υπολογιστής μπορεί να επιτεθεί εναντίον μεγάλων συστημάτων υπολογιστών και δικτύων, προκαλώντας την κατάρευσή τους. Αυτός ο τύπος επίθεσης χαρακτηρίζεται ως ασύμμετρη επίθεση (asymmetrical attack).

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα επίθεσης άρνησης εξυπηρέτησης, είναι η υπόθεση “Mafia boy”⁹⁶ όπου κατά το έτος 2000, έλαβαν χώρα μια σειρά από επιθέσεις

⁹⁶ Βλαχόπουλος Κ., ό.π, 2007 σ. 46

άρνησης εξυπηρέτησης σε δικτυακούς τόπους σημαντικών εταιριών, που δραστηριοποιούνται στο χώρο του διαδικτύου. Ανάμεσα στα θύματα ήταν οι πολύ γνωστές διαδικτυακές σελίδες: Yahoo, Amazon.com, buy.com, cnn.com, ebay.com κ.ά. Για τις επιθέσεις αυτές χρησιμοποίησε υπολογιστές των πανεπιστημίων του Stanford και της California. Η αποκάλυψη του δράστη έγινε έπειτα από συντονισμένες ενέργειες της αστυνομίας, όπου ανακάλυψαν πως ο επιτιθέμενος είναι ένας 15χρονος μαθητής από το Montreal του Καναδά, ο οποίος εμφανιζόταν στο διαδίκτυο με το ψευδώνυμο MafiaBoy. Ο νεαρός αντιμετωπίστηκε με το ειδικό πλαίσιο ανηλίκων και αφέθηκε ελεύθερος με κάποιους περιοριστικούς όρους μεταξύ των οποίων:

- Μπορούσε να χρησιμοποιήσει ηλεκτρονικό υπολογιστή μόνο με την επίβλεψη του καθηγητή του - Του απαγορεύτηκε να συνδέεται στο διαδίκτυο - Του απαγορεύτηκε να εισέρχεται σε εταιρίες και καταστήματα που δραστηριοποιούνταν στο χώρο της πληροφορικής - Του απαγορεύτηκε η επικοινωνία με τρεις από τους στενούς του φίλους.

- **Πορνογραφία**

Η παιδική πορνογραφία ορίζεται διαφορετικά από τη νομοθεσία της κάθε χώρας. Ο κοινός παρανομαστής είναι οι αναπαραστάσεις ανηλίκων που συμμετέχουν σε σεξουαλικές πράξεις ή καταστάσεις που υποδηλώνουν σεξουαλικές δραστηριότητες. Μερικές φορές ο ορισμός περιλαμβάνει εικόνες που έχουν υποστεί επεξεργασία από ηλεκτρονικό υπολογιστή ή και καρτούν. Είναι ευρέως γνωστό ότι η παιδική πορνογραφία είναι παράνομη και υπόκειται σε ποινικές κυρώσεις. Επιπλέον υπάρχουν σημαντικές διαφορές στην αντιμετώπιση της παιδικής πορνογραφίας από

χώρα σε χώρα. Σε ορισμένες χώρες για παράδειγμα, ακόμη και η εν γνώσει κατοχή παιδικής πορνογραφίας είναι έγκλημα (όπως στην Ισπανία).

Σύμφωνα με τη Σύμβαση για τα Διαδικτυακά Εγκλήματα του Συμβουλίου της Ευρώπης η παιδική πορνογραφία έχει τις εξής μορφές:

Ένας ανήλικος που συμμετέχει σε σεξουαλική δραστηριότητα. Ένα άτομο που συμμετέχει σε σεξουαλική δραστηριότητα προσποιούμενο ότι είναι ανήλικο. Ρεαλιστικές εικόνες που αναπαριστούν ένα ανήλικο να συμμετέχει σε σεξουαλικές δραστηριότητες.

Αποτελεί αδιαμφισβήτητα μια ειδική εγκληματική δραστηριότητα, η οποία τα τελευταία χρόνια λαμβάνει έντονη δραστηριότητα και στη χώρα μας εντείνοντας την προσπάθεια των δικτυακών αρχών για τον περιορισμό του φαινομένου.

Το υλικό πορνογραφίας ανηλίκων, που διακινείται μέσω του Διαδικτύου, μπορεί να είναι σε μορφή φωτογραφιών, βίντεο ή και οποιασδήποτε άλλης μορφής πολυμέσων.

Οι πιο διαδεδομένοι τρόποι προμήθειας - διακίνησης του συγκεκριμένου υλικού είναι οι εξής⁹⁷:

- α) Με την χρήση ειδικών Peer-to-Peer (P2P) προγραμμάτων τα οποία καθιστούν δυνατή την ανταλλαγή αρχείων μέσω διαδικτύου.
- β) Αποστολή σεσημασμένου υλικού πορνογραφίας ανηλίκων μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (email), ως επισυναπτόμενα αρχεία.
- γ) Τέτοιου είδους υλικό φιλοξενείται και σε διάφορους δικτυακούς ιστοτόπους (forum) περιορισμένης πρόσβασης καθόσον απαιτείται συνήθως από τον εκάστοτε χρήστη η δημιουργία λογαριασμού για να εισέλθει.

⁹⁷ <https://www.e-nomothesia.gr/nomikes-plirofories/n44112016-kyrosi-tis-symvasis-gia-to-egklima-ston-yvernochoro.html>

δ) Με την χρήση ειδικών πλατφόρμων που εξυπηρετούν τον διαμοιρασμό αρχείων, μεταξύ υπολογιστών.

Κάθε χρήστης διαδικτύου κατά την προμήθεια - διακίνηση υλικού πορνογραφίας ανηλίκων μέσω διαδικτύου, αφήνει το ψηφιακό του στίγμα με την μορφή της IP διεύθυνσης, προσδιορίζοντας έτσι μοναδικά την ταυτότητα του, ενώ τελευταίο διάστημα παρατηρούνται φαινόμενα τεχνικής απόκρυψης της ψηφιακής ταυτότητας των χρηστών με την χρήση εξειδικευμένων προγραμμάτων.

Στην ελληνική έννομη τάξη, ως υλικό πορνογραφίας ανηλίκων νοείται η αναπαράσταση ή η πραγματική ή εικονική αποτύπωση, σε ηλεκτρονικό ή άλλο υλικό φορέα, κατά τρόπο που προδήλως προκαλεί γενετήσια διέγερση, καθώς και της πραγματικής ή εικονικής ασελγούς πράξης που διενεργείται από ή με ανήλικο.

Σε βάρος των δραστών της συγκεκριμένης παραβατικής συμπεριφοράς στη Χώρα μας, τυγχάνουν εφαρμογής οι γενικές διατάξεις του Π.Κ., ήτοι τα άρθρα 337 «Προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας», 339 «Αποπλάνηση παιδιών», 342 «Κατάχρηση ανηλίκων σε ασέλγεια», 348Α «Πορνογραφία ανηλίκων», 348Β «Προσέλκυση παιδιών για γενετήσιους λόγους», 348Γ «Πορνογραφικές παραστάσεις ανηλίκων» και 351Α Π.Κ. «Ασέλγεια με ανήλικο έναντι αμοιβής» στα πλαίσια της αντιμετώπισης της εν γένει εγκληματικότητας. Ειδικότερα: Το άρθρο 348Α Π.Κ. ορίζει ότι:

1) Όποιος με πρόθεση παράγει, διανέμει, δημοσιεύει, επιδεικνύει, εισάγει στην Επικράτεια ή εξάγει από αυτήν, μεταφέρει, προσφέρει, πωλεί ή με άλλον τρόπο διαθέτει, αγοράζει, προμηθεύεται, αποκτά ή κατέχει υλικό παιδικής πορνογραφίας ή διαδίδει ή μεταδίδει πληροφορίες σχετικά με την τέλεση των παραπάνω πράξεων, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή δέκα χιλιάδων έως εκατό χιλιάδων ευρώ

2) Όποιος με πρόθεση παράγει, προσφέρει, πωλεί ή με οποιονδήποτε τρόπο διαθέτει, διανέμει, διαβιβάζει, αγοράζει, προμηθεύεται ή κατέχει υλικό παιδικής πορνογραφίας ή διαδίδει πληροφορίες σχετικά με την τέλεση των παραπάνω πράξεων δια συστήματος ηλεκτρονικού υπολογιστή ή με τη χρήση διαδικτύου, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών και χρηματική ποινή πενήντα χιλιάδων έως τριακοσίων χιλιάδων ευρώ.

3) Οι πράξεις της πρώτης και δεύτερης παραγράφου τιμωρούνται με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών και χρηματική ποινή πενήντα χιλιάδων έως εκατό χιλιάδων ευρώ:

α. αν τελέσθηκαν κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια

β. αν η παραγωγή του υλικού της παιδικής πορνογραφίας συνδέεται με την εκμετάλλευση της ανάγκης, της ψυχικής ή της διανοητικής ασθένειας ή σωματικής δυσλειτουργίας λόγω οργανικής νόσου ανηλίκου ή με την άσκηση ή απειλή χρήσης βίας ανηλίκου ή με τη χρησιμοποίηση ανηλίκου που δεν έχει συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος». Αν η πράξη της περίπτωσης β' είχε ως αποτέλεσμα τη βαριά σωματική βλάβη του παθόντος, επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών και χρηματική ποινή εκατό χιλιάδων έως πεντακοσίων χιλιάδων ευρώ αν δε αυτή είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο, επιβάλλεται ισόβια κάθειρξη.».

Επιπροσθέτως, ποινικοποιήθηκε και η ζωντανή θέαση σε πραγματικό χρόνο υλικού πορνογραφίας ανηλίκων, μέσω της τεχνολογίας των πληροφοριών και επικοινωνιών, Στο άρθρο 348B Π.Κ., τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών και χρηματική ποινή 50.000 €-200.000 €, όποιος με πρόθεση, μέσω της τεχνολογίας πληροφόρησης και επικοινωνίας, προτείνει σε ενήλικο να συναντήσει ανήλικο, που δεν συμπλήρωσε τα δεκαπέντε έτη, με σκοπό τη διάπραξη σε βάρος του των αδικημάτων των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 339 και 348Α, όταν η πρόταση αυτή ακολουθείται από περαιτέρω πράξεις που οδηγούν στη διάπραξη των αδικημάτων αυτών. Στο

άρθρο 348 Γ Π.Κ. , τιμωρείται η εξώθηση ή παράσυρση ανηλίκου, προκειμένου να συμμετάσχει σε πορνογραφικές παραστάσεις ή η διοργάνωση αυτών. Ως πορνογραφική παράσταση νοείται η οργανωμένη απευθείας έκθεση, που προορίζεται για θέαση ή ακρόαση, μεταξύ άλλων και με χρήση της τεχνολογίας των πληροφοριών και επικοινωνιών α) ανηλίκου που επιδίδεται σε πραγματική ή εικονική πράξη γενετήσιου χαρακτήρα και β) των γεννητικών οργάνων ή του σώματος εν γένει, κατά τρόπο που προδήλως προκαλεί γενετήσια διέγερση.

Επισημαίνεται δε ότι, τα αδικήματα που προβλέπονται στο άρθρο 348Α «Πορνογραφία ανηλίκων», 348Β «Προσέλκυση παιδιών για γενετήσιους λόγους», 348Γ «Πορνογραφικές παραστάσεις ανηλίκων», 339 «Αποπλάνηση παιδιών» παρ.1α,1β, και 342 «Κατάχρηση ανηλίκων σε ασέλγεια» παρ.1,2 έχουν συμπεριληφθεί στον κατάλογο των αδικημάτων για τα οποία επιτρέπεται η άρση του απορρήτου (άρθρο 4 του Ν. 2225/1994).

Grooming

Το grooming είναι η διαδικασία κατά την οποία, παιδόφιλοι, προσποιούμενοι ότι είναι έφηβοι, χρησιμοποιούν τα chat rooms για να προσελκύσουν παιδιά με σκοπό να τα κακοποιήσουν. Τα chat rooms φιλοξενούνται στο Διαδίκτυο και σε αυτά μπορεί να έχει πρόσβαση οποιοσδήποτε από οποιοδήποτε σημείο στον κόσμο. Συχνά θεωρούνται από τα παιδιά ασφαλείς τόποι συνομιλίας στο Διαδίκτυο, τόσο εξαιτίας της δημόσιας φύσης της συζήτησης αλλά και της λανθασμένης εκτίμησης των παιδιών ότι διατηρείται η ανωνυμία τους. Οι παιδόφιλοι ξεκινούν συζητήσεις με τα πιθανά θύματα με σκοπό να αναπτύξουν φιλική σχέση με αυτά και να αποσπάσουν

όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον τόπο διαμονής τους, τα ενδιαφέροντα, τα χόμπι και τις σεξουαλικές τους εμπειρίες.

Μέσα από την σχέση αυτή προκαλούν σιγά σιγά συζητήσεις σεξουαλικής φύσεως και πολλές φορές οι παιδόφιλοι στέλνουν στα υποψήφια θύματα φωτογραφίες παιδικής πορνογραφίας αλλά και πορνογραφίας ενηλίκων για να δώσουν την αίσθηση ότι αυτό είναι κάτι το αποδεκτό και φυσιολογικό. Η τακτική αυτή χρησιμοποιείται για να υπονομεύσει την απροθυμία των παιδιών στο να λάβουν μέρος σε σεξουαλική επαφή.

Χρησιμοποιείται επίσης για να αποτρέψει το θύμα από το να ζητήσει προστασία από τους γονείς και τους δασκάλους του, αφού καταλήγει να νιώθει ένοχο που έχει ανταλλάξει τέτοιου είδους φωτογραφίες.

Διαδικτυακός εκφοβισμός (Cyberbullying)

«Ο όρος Διαδικτυακός εκφοβισμός (Cyberbullying) αφορά τον εκφοβισμό, την απειλή, την ταπείνωση ή την παρενόχληση παιδιών, προεφήβων και εφήβων που δέχονται μέσω της χρήσης του διαδικτύου, κινητών τηλεφώνων είτε άλλων ψηφιακών τεχνολογιών από ομηλικούς τους». Στον Διαδικτυακό εκφοβισμό παρατηρείται η συμμετοχή συνομήλικων και από τις δυο πλευρές, ή τουλάχιστον η συμμετοχή ενός ενήλικα υποκινούμενη από κάποιον ανήλικο εναντίον άλλου ανηλίκου. Στην περίπτωση που παρατηρηθεί εμπλοκή ενήλικου χρησιμοποιούνται οι οροί Διαδικτυακή παρενόχληση (Cyber-Harassment) είτε η Διαδικτυακή παρακολούθηση (Cyber-Stalking). Ο όρος Διαδικτυακός εκφοβισμός, εν αντιθέσει με την σεξουαλική παρενόχληση, δεν χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις, κατά τις οποίες ένας ενήλικας προσπαθεί να οδηγήσει ανηλικούς σε μη διαδικτυακές συναντήσεις δελεάζοντάς

τους. Ωστόσο, συχνά παρατηρείται στον Διαδικτυακό εκφοβισμό η ανάμειξη ενός ή περισσότερων ενηλίκων, οι οποίοι ικανοποιούνται μέσα από την διαδικτυακή σεξουαλική παρενόχληση των ανήλικων θυμάτων.

Μορφές Διαδικτυακού εκφοβισμού

Επαναλαμβανόμενη αποστολή ηλεκτρονικών ή τηλεφωνικών μηνυμάτων
Παρέμβαση και παρενόχληση οποιασδήποτε διαδικτυακής δραστηριότητας του ατόμου

Δημιουργία ψεύτικων διαδικτυακών προφίλ Είσοδος σε προσωπικούς διαδικτυακούς λογαριασμούς του ατόμου Αποστολή φωτογραφιών του ατόμου ή αλλού είδους μαγνητοσκοπημένου υλικού Αποστολή προσωπικών πληροφοριών του ατόμου σε πολλαπλούς παραλήπτες Αποστολή απειλητικών μηνυμάτων σε αλλά άτομα υποκρινόμενοι το άτομο που εκφοβίζεται Υποκίνηση τρίτων για διαδικτυακή παρακολούθηση και παρενόχληση του ατόμου

2.5 Προφίλ ηλεκτρονικού εγκληματία

Κατηγοριοποίηση σύμφωνα με τους Anderson (2001) και Μάγκος (2004)⁹⁸

Ερασιτέχνες: Πρόκειται για ανθρώπους χωρίς ιδιαίτερες δεξιότητες στους η/υ, που προσπαθούν να εντοπίσουν μια ευπάθεια σε ένα υπολογιστικό σύστημα και στη συνέχεια να την εκμεταλλευτούν. Τα κίνητρά τους είναι η περιέργεια και η απόκτηση γνώσης, χωρίς όμως να αποκλείεται η πιθανότητα να αποσκοπούν σε κάποιο όφελος υλικό ή μη.

⁹⁸ Βλαχόπουλος Κ., ό.π 2007 σ. 24

Hackers: Είναι άριστοι γνώστες προγραμματισμού, δικτύων Η/Υ και ίντερνετ. Σκοπός των επιθέσεών τους είναι η ικανοποίηση της περιέργειάς τους και η επιβεβαίωση της ικανότητάς τους για εισβολή σε ένα σύστημα.

Crackers: Οι crackers προέρχονται από τους hackers. Σκοπό τους είναι η πρόκληση ζημιάς ή η αποκόμιση οφέλους από τα συστήματα στα οποία επιτίθενται.

Επαγγελματίες εισβολείς: Έχουν το επίπεδο γνώσης των hackers, αλλά οι επιθέσεις τους σχετίζονται με πιο σοβαρά εγκλήματα του κυβερνοχώρου, όπως η βιομηχανική κατασκοπεία. Κερδίζουν μέρος ή το σύνολο του εισοδήματός τους από επιθέσεις.

Κεφάλαιο 3

Ο ρόλος της ελληνικής Αστυνομίας

3.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η νεανική παραβατικότητα είναι ένα φαινόμενο που δεν έχει απασχολήσει αποκλειστικά και μόνο την επιστημονική κοινότητα. Είναι ένα σημαντικό ζήτημα το οποίο προβληματίζει την κοινωνία εν γένει, άρα και την ελληνική αστυνομία. Λειτουργούν λοιπόν, εξειδικευμένες υπηρεσίες ανηλίκων οι οποίες έχουν ως κύριο στόχο να προλαμβάνουν και να απομακρύνουν τα παιδιά και τους νέους από το έγκλημα. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο έχουν σχεδιαστεί και πραγματοποιούνται προγράμματα συνεργασίας με σχολεία, συλλόγους γονέων και κηδεμόνων και άλλους φορείς και συλλόγους οι οποίοι δραστηριοποιούνται με νέους και παιδιά, όπως για παράδειγμα το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού. Επίσης, για θέματα προστασίας ανηλίκων έχει μόνιμη συνεργασία με την INTERPOL και έχει σα στόχο την υπέρ-εδαφική αντιμετώπιση υποθέσεων και την απόκτηση σημαντικής εμπειρίας από τις πρακτικές των άλλων χωρών. Ωστόσο, για να στεφθούν με επιτυχία τέτοια εγχειρήματα, είναι σαφές ότι επιβάλλεται η συνεργασία μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών και των φορέων προστασίας ανηλίκων και της ελληνικής αστυνομίας. Στην παρούσα εργασία θα αναφερθούμε στις δράσεις πρόληψης και αντιμετώπισης της Δίωξης ηλεκτρονικού εγκλήματος η οποία εξειδικεύεται στην παραβατικότητα στο διαδίκτυο.

3.2 Δίωξη ηλεκτρονικού εγκλήματος

Με το Π.Δ. 178/2014 προβλέφθηκε η ίδρυση και η διάρθρωση της Διεύθυνσης Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος με έδρα την Αθήνα και η ίδρυση και διάρθρωση Υποδιεύθυνσης Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος με έδρα τη Θεσσαλονίκη (Η δράση της έχει ξεκινήσει από το 1995 ως Μονάδα Δράσης και έπειτα ως Διεύθυνση).

Η αποστολή της Διεύθυνσης Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος συμπεριλαμβάνει την πρόληψη, την έρευνα και την καταστολή εγκλημάτων ή αντικοινωνικών συμπεριφορών, που διαπράττονται μέσω του διαδικτύου ή άλλων μέσων ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Η Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος είναι αυτοτελής κεντρική Υπηρεσία και υπάγεται απευθείας στον κ. Αρχηγό της Ελληνικής Αστυνομίας.

Η Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος, στην εσωτερική της δομή, αποτελείται από πέντε τμήματα που συμπληρώνουν όλο το φάσμα προστασίας του χρήστη και ασφάλειας του Κυβερνοχώρου. Έτσι, στη νέα αναβαθμισμένη δομή της αποτελείται από⁹⁹:

- α. Τμήμα Διοικητικής Υποστήριξης και Διαχείρισης Πληροφοριών,
- β. Τμήμα Καινοτόμων Δράσεων και Στρατηγικής,
- γ. Τμήμα Ασφάλειας Ηλεκτρονικών και Τηλεφωνικών Επικοινωνιών και Προστασίας Λογισμικού και Πνευματικών Δικαιωμάτων,

⁹⁹ Για αναλυτικές αρμοδιότητες των υπηρεσιών βλ.

http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=53864&Itemid=378&lang=

- δ. Τμήμα Διαδικτυακής Προστασίας Ανηλίκων και Ψηφιακής Διερεύνησης και
- ε. Τμήμα Ειδικών Υποθέσεων και Δίωξης Διαδικτυακών Οικονομικών Εγκλημάτων.

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία τα οποία παραθέτει η ΕΛ.ΑΣ στη διαδικτυακή της σελίδα www.astynomia.gr οι δράσεις πρόληψης και ενημέρωσης οι οποίες γίνονται από την ελληνική αστυνομία είναι αρχικά, η δημιουργία της ιστοσελίδας www.cyberkid.gov.gr, μέσα από την οποία γίνεται προσπάθεια ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των παιδιών από 6 έως 18 ετών σχετικά με το διαδίκτυο και τις δυνατότητές του, τόσο από θετικής πλευράς όσο και από πιθανούς κινδύνους. Η σελίδα αυτή απευθύνεται φυσικά και στους γονείς με σκοπό την προστασία των παιδιών τους και μάλιστα έχει δημιουργηθεί και ειδική εφαρμογή app κινητά και tablets.

Επίσης στα πλαίσια της ασφαλούς πλοήγησης πραγματοποιούνται ημερίδες σε όλη την Ελληνική Επικράτεια από τους αξιωματικούς της υπηρεσίας, έχοντας ως στόχο την ενημέρωση μαθητών, γονέων και εκπαιδευτικών για τα φαινόμενα διαδικτυακής βίας, τους κινδύνους που ελλοχεύουν στις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης και γενικά την πρόληψη και την αντιμετώπιση των κινδύνων που σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες.

Ακόμα, διοργανώνει συνέδρια σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Συγκεκριμένα, κατά τα έτη 2012 έως και 2016, με αφορμή τον εορτασμό της Παγκόσμιας Ημέρας Ασφαλούς Πλοήγησης στο Διαδίκτυο, πραγματοποιήθηκαν από τη ΔΙ.Δ.Η.Ε. πέντε συνέδρια σχετικά με Ασφαλή Πλοήγηση στο Διαδίκτυο τα οποία περιελάμβαναν παρουσιάσεις από διακεκριμένους και εξειδικευμένους σε θέματα που αφορούν στην Ασφαλή Πλοήγηση στο Διαδίκτυο, επιστήμονες της Ελλάδας και του εξωτερικού. Στα

συνέδρια αυτά αναπτύχθηκαν θεματολογίες σχετικά με τις μελλοντικές εξελίξεις σε θέματα του διαδικτύου, όπως και σχετικές με τη νομοθεσία που εφαρμόζεται στο χώρο του κυβερνοεγκλήματος.

Τα συνέδρια ήταν ανοιχτής δομής και επικοινωνίας, δεδομένου ότι μεταδίδονταν μέσω διαδικτύου, με εφαρμογές live – streaming, από την ιστοσελίδα της Ελληνικής Αστυνομίας. Μετά την ολοκλήρωση των Συνεδρίων η Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος προχώρησε στην έκδοση των πρακτικών των συνεδρίων σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή, μέσα από τα οποία δίνεται η δυνατότητα στους πολίτες να ενημερωθούν αναλυτικά για τις εισηγήσεις που πραγματοποιήθηκαν στα συνέδρια¹⁰⁰.

Πραγματοποιούνται, ενημερώσεις σε σχολεία ανά την επικράτεια, μέσω της υιοθέτησης της τεχνολογίας των τηλεδιασκέψεων με παράλληλη σύνδεση σε πολλαπλά σημεία. Η τηλεδιάσκεψη γίνεται σε πραγματικό χρόνο και επιτρέπει να πραγματοποιηθεί παρουσίαση, συνομιλία, ερωτήσεις και απαντήσεις μεταξύ ομιλητών και ακροατών που βρίσκονται σε απόσταση.

Η Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος προχώρησε στην παραγωγή και προβολή μέσω ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών πανελλαδικής εμβέλειας, τηλεοπτικών «σποτ» στο πλαίσιο εκστρατειών πληροφόρησης ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων για την προστασία τους από τις παγίδες του διαδικτύου.

Το πρώτο αφορά τους αόρατους κινδύνους του διαδικτύου και παρουσιάστηκε το 2010. Σκοπός είναι η αφύπνιση τόσο των παιδιών όσο και των γονιών, καθώς οι τελευταίοι αποτελούν το μοναδικό «τείχος» προστασίας των παιδιών απέναντι στα

¹⁰⁰ Για τα πρακτικά των συνεδρίων βλ.

http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=8194

αρπακτικά. Οι γονείς πρέπει να βρίσκονται κοντά στα παιδιά τους και να συζητούν μαζί τους. Μόνο τότε το παιδί θα μπορέσει να μιλήσει για απειλές που το προσεγγίζουν. Το δεύτερο αφορά το cyberbullying και παρουσιάστηκε το 2014. Το τρίτο αφορά τους κινδύνους που κρύβουν οι επαφές με αγνώστους και παρουσιάστηκε το 2014. Στόχος είναι να προστατευτούν τα παιδιά από τα λεγόμενα αρπακτικά που παραμονεύουν στο διαδίκτυο με το μανδύα του «φίλου» ή του «συνομήλικου» που τους πιάνει τη κουβέντα για θέματα τα αφορούν ώστε να κερδίσουν την εμπιστοσύνη τους και στη συνέχεια να τα αποπλανήσουν.

Συγγραφή και διαμοιρασμός ενημερωτικών φυλλαδίων

Στο πλαίσιο της συνεχούς ενημέρωσης και ανάπτυξης του ιστοτόπου www.cyberkid.gr δημιουργήθηκε πρόσφατα η ενότητα «Ψηφιακή Αλάνα», όπου τα παιδιά μπορούν να παίζουν τα αγαπημένα τους ηλεκτρονικά παιχνίδια με απόλυτη προστασία από τους κινδύνους που παραμονεύουν στο διαδίκτυο. Τα παιχνίδια, 31 στο σύνολό τους, έχουν σύγχρονα γραφικά και γρήγορη εξέλιξη ώστε να διατηρούν το ενδιαφέρον των παιδιών αμείωτο μέσα στην Ψηφιακή Αλάνα.

Εκπαιδευτικές Επισκέψεις

Καθημερινά η ΔΙ.Δ.Η.Ε. γίνεται αποδέκτης πολλών αιτημάτων σχολείων και διάφορων φορέων που θέλουν να επισκεφτούν τις εγκαταστάσεις της και να ενημερωθούν σε θέματα που αφορούν την ασφάλεια στο διαδίκτυο. Μέχρι σήμερα, έχουν πραγματοποιηθεί δεκάδες ενημερωτικές επισκέψεις.

Συμμετοχή στο Πληροφοριακό Κέντρο της ΕΛ.ΑΣ. στη 79η ΔΕΘ

Περισσότεροι από 50.000 πολίτες έχουν επισκεφτεί το περίπτερο της Ελληνικής Αστυνομίας κατά τη 79η και 80η Δ.Ε.Θ και ενημερώθηκαν σχετικά με την "Ασφαλή Διαδικτυακή Πλοήγηση", με αποτέλεσμα το περίπτερο να αποτελέσει σημαντικό πόλο έλξης.

Σελίδα Cyberkid στο Facebook // www.facebook.com/cyberkid.gov.gr

Η Σελίδα του Cyberkid στο Facebook δημιουργήθηκε τον Μάιο του 2014 με σκοπό να ενισχύσει την προβολή της ιστοσελίδας www.cyberkid.gr στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Παρουσιάζει ιδιαίτερη απήχηση καθώς περισσότεροι από 5.960 χρήστες του Facebook έχουν ήδη δηλώσει ότι τους «αρέσει» (like) και «ακολουθούν» τη δραστηριότητα της Σελίδας. Ακόμη πολλές φορές προβαίνουν σε κοινοποιήσεις των αναρτήσεών της, μέσω της πλατφόρμας του Facebook.

Λογαριασμός Twitter @cyberalertGR

Μέσω του λογαριασμού αυτού δίνεται η δυνατότητα στους πολίτες να ενημερωθούν άμεσα από τη ΔΙ.Δ.Η.Ε σχετικά με τις τρέχουσες υποθέσεις, απάτες, παγίδες στο διαδίκτυο, επιστημονικά νέα, πρακτικές συμβουλές προστασίας ασφάλειας και ιδιωτικότητας, βασικές ενέργειες προστασίας λογαριασμών κοινωνικών δικτύων καθώς και των μελλοντικών τάσεων του διαδικτύου. Τέλος οι πολίτες θα ενημερώνονται για υποθέσεις που έφερε εις πέρας η Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος αλλά και μελλοντικές δράσεις και παρουσιάσεις που μπορούν να παρευρεθούν και να παρακολουθήσουν, ενώ θα λαμβάνουν χρήσιμες

ενημερώσεις για τους τρόπους αντιμετώπισης των προκλήσεων του ψηφιακού κόσμου και την προσαρμογή στα νέα δεδομένα.

Ιστότοπος FeelSafe - www.cyberalert.gr/feelsafe/

Με την αυξανόμενη χρήση του διαδικτύου στις καθημερινές αγορές και τις εμπορικές συναλλαγές, κρίνεται επιβεβλημένη η διεύρυνση της ενημέρωσης ασφαλούς χρήσης του διαδικτύου και η περαιτέρω ενημέρωση μεταξύ άλλων και του εμπορικού κόσμου. Στο πλαίσιο αυτό, το Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης σε συνεργασία με την Ελληνική Αστυνομία και τη Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος και η Εθνική Συνομοσπονδία Ελληνικού Εμπορίου (Ε.Σ.Ε.Ε.), προχώρησαν στην υλοποίηση πλατφόρμας καινοτόμων δράσεων με την ονομασία «FeelSafe». Στόχος είναι η από κοινού συστηματική και επιστημονική μελέτη των θεμάτων και προβλημάτων που προκύπτουν για το εμπόριο και τους καταναλωτές από τις ηλεκτρονικές συναλλαγές, με σκοπό την ενημέρωση εμπόρων και καταναλωτών για τους διαδικτυακούς κινδύνους και την ασφαλή χρήση του διαδικτύου στις εμπορικές συναλλαγές και τις διαδικτυακές αγορές. Στο πλαίσιο αυτό, υλοποιήθηκε η ιστοσελίδα <http://cyberalert.gr/feelsafe/> αλλά και η πρωτοποριακή εφαρμογή (application) για iOS & Android “FeelSafe” οι οποίες αποτελούν βασικό βήμα ενημέρωσης των καταναλωτών αλλά και των μελών της Ε.Σ.Ε.Ε., μιας και το μεγαλύτερο μέρος των χρηστών, χρησιμοποιεί «έξυπνα» κινητά στην καθημερινότητά του. Στην πλατφόρμα αυτή παρουσιάζονται με άμεσο τρόπο οδηγίες για την αποφυγή ηλεκτρονικών απατών ανά κατηγορία. Ο συνδυασμός αυτών των πληροφοριών με online γραμμή καταγγελιών (SOS) και η καθημερινή ενημέρωση από εξειδικευμένους αξιωματικούς της ΔΙ.Δ.Η.Ε. για τις τρέχουσες

παγίδες – απάτες κρίνεται ως καθοριστική στην έγκυρη και έγκαιρη ενημέρωση των πολιτών.

3.3 Δυσχέρειες

Βλέπουμε λοιπόν, πως οι προσπάθειες οι οποίες γίνονται από την ελληνική αστυνομία είναι αρκετές και θα λέγαμε σημαντικής συμβολής στην καταπάτηση του ηλεκτρονικού εγκλήματος. Όμως, όπως οι περισσότερες δράσεις από άλλους φορείς έτσι και της αστυνομίας προσανατολίζονται κυρίως στην πρόληψη της θυματοποίησης και όχι στην πρόληψη της παραβατικότητας.

Τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό εκλείπουν έρευνες οι οποίες σχετίζονται με την παραβατικότητα των ανηλίκων συγκεκριμένα στο διαδίκτυο. Ειδικότερα, στο τμήμα της δίωξης ηλεκτρονικού εγκλήματος δεν τηρούνται στατιστικά με τις ηλικίες ή άλλα χαρακτηριστικά των δραστών τέτοιων εγκλημάτων (π.χ οικογενειακό υπόβαθρο) σε όσες περιπτώσεις καταφέρνουν να τις εξιχνιάσουν, αλλά η στατιστική αφορά μόνο τις κατηγορίες των αδικημάτων. Βέβαια, όπως προαναφέρθηκε ο σκοτεινός αριθμός σε τέτοιας μορφής εγκλήματα είναι μεγάλος και δύσκολα μπορεί να αποτυπωθεί η πραγματικότητα σε στατιστικά στοιχεία και αριθμούς. Άρα, καταλήγουμε στο ότι δε μπορεί να επιβεβαιωθεί σε ερευνητικό επίπεδο η συσχέτιση της νεαρής ηλικίας με την παραβατική συμπεριφορά στο διαδίκτυο για τα ελληνικά δεδομένα. Σαφώς, στα δελτία τύπου που ανακοινώνει η ΕΛ.ΑΣ συναντά κανείς συχνά νεαρές ηλικίες στο ρόλο του δράστη, όμως και πάλι θα ήταν επιστημονικά αυθαίρετο και εσφαλμένη γενίκευση να διεξαχθεί ένα θετικής συσχέτισης συμπέρασμα ως προς τη θεωρητική υπόθεση της παρούσας εργασίας.

Η μοναδική έρευνα¹⁰¹ η οποία συμπεριέλαβε ως μεταβλητή την παραβατική συμπεριφορά και αφορά τα ελληνικά δεδομένα, είναι η απογραφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Κω, το πρώτο τρίμηνο του 2008 και παρουσιάστηκε στο 1ο πανελλήνιο διεπιστημονικό συνέδριο για τους κινδύνους από τη χρήση του διαδικτύου (27 - 29 Νοεμβρίου στην Λάρισα) με κύριο θέμα τον εθισμό των νέων στο διαδίκτυο, όπου κατέγραψε ότι μέχρι και το 11,3% των εφήβων χρηστών του Ιντερνετ αντιμετωπίζει πρόβλημα εθισμού. Από τους ίδιους ερευνητές είχε διεξαχθεί επίσης έρευνα εθισμού στο διαδίκτυο στη Θεσσαλία το 2006, όπου και στις δύο περιπτώσεις υπήρξε σύνδεση μεταξύ εθισμού και εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ελληνική ομάδα hackers με το όνομα “Greek electronic army”, οι οποίοι συνελήφθησαν από την ελληνική αστυνομία στις 11 Ιουνίου του 2015. Ανάμεσα στα μέλη της ομάδας βρίσκονταν και τρεις ανήλικοι, οι δύο 17 ετών και ο τρίτος μόλις 16 ετών. Όπως ανέφεραν οι ίδιοι σε συνέντευξη τους στην εφημερίδα «Καθημερινή» θέλουν να σπουδάσουν Πληροφορική και να ασχοληθούν έπειτα επαγγελματικά με την ασφάλεια δικτύων. Αποτελεί σύνηθες φαινόμενο, όπως εμπειρικά μας εμπιστεύθηκε αξιωματικός της υπηρεσίας, τα παιδιά αυτά να ακολουθούν μία εξαιρετική επαγγελματική καριέρα στην πληροφορική και μάλιστα νόμιμη.

¹⁰¹ <http://www.kathimerini.gr/377858/article/epikairothta/ellada/e8ismenoi-efhvoi-omhroi-toy-internet>

Συμπεράσματα- Προτάσεις

Είναι σαφές πως η εξέλιξη της τεχνολογίας είναι ραγδαία, επισύροντας μαζί της και αρνητικές συνέπειες για την κοινωνία, την αξιοπρέπεια, τα ανθρώπινα δικαιώματα ακόμα και την ανθρώπινη ζωή. Με την τεχνολογία εμφανίστηκαν νέες μορφές εγκλημάτων, οι οποίες δυσκολεύουν την πρόληψη, την αντιμετώπιση και την καταστολή τους από τον κοινωνικό έλεγχο και τις διωκτικές αρχές. Το ηλεκτρονικό έγκλημα παρ' όλα αυτά, δε μπορούμε να πούμε πως είναι συλλήβδην διαφορετικό από το παραδοσιακό. Σαφώς, το γεγονός πως μπορείς να χτυπήσεις στόχους από απόσταση και μάλιστα ακόμα και πολλαπλούς στόχους ταυτόχρονα, είναι πολύ μεγάλη εξέλιξη του εγκληματικού φαινομένου. Ωστόσο θεωρώ πως τα αποτελέσματά τους, τόσο του παραδοσιακού όσο και του ηλεκτρονικού εγκλήματος συνεχίζουν να πλήττουν με τις συνέπειές τους την ανθρώπινη ύπαρξη και τα έννομα δικαιώματά της. Πρέπει να δοθεί, όσο αυτό είναι εφικτό, βάση στην πρόληψη και όχι τόσο στην καταστολή του εγκλήματος. Είναι πάρα πολύ βασικό να προστατευθούν με κάθε μέσο οι ανήλικοι οι οποίοι εν αγνοία τους είναι καθημερινά εκτεθειμένοι στον αόρατο κίνδυνο. Όσο ο κόσμος αυτός θα εξελίσσεται, το έγκλημα θα βρίσκει πάντοτε τρόπο να υπάρχει και να συνυπάρχει με την ανθρωπότητα, καθώς είναι κάτι το φυσιολογικό μέσα σε μια κοινωνία σύμφωνα με τον Emile Durkheim.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ελληνική Νομοθεσία

Νόμοι

- Ν.2225/1994 « Προστασία της ελευθερίας της ανταπόκρισης και επικοινωνίας»
- Ν. 2246/1994 «Οργάνωση και λειτουργία του τομέα τηλεπικοινωνιών»
- Ν.2472/1997 «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα»
- Ν. 2672/1998 «Διακίνηση εγγράφων με ηλεκτρονικά μέσα»
- Ν.2774/1999 «Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τηλεπικοινωνιακό τομέα»
- Ν.2867/2000 «Οργάνωση και λειτουργία των τηλεπικοινωνιών»
- Ν.3115/2003 «Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών»
- Ν.3431/2006 ««Περί ηλεκτρονικών επικοινωνιών»
- Ν. 3471/2006 «Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα»

Προεδρικά διατάγματα

- Π.Δ. 150/2001 «Προσαρμογή στην Οδηγία 99/93/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με το κοινοτικό πλαίσιο για ηλεκτρονικές υπογραφές».
- Π.Δ. 342/2002 «Διακίνηση εγγράφων με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο»

-Π.Δ. 131/2003 «Προσαρμογή στην Οδηγία 2000/31 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά.»

- ΠΔ.47/2005 «Διαδικασίες για την Άρση του Απορρήτου των Επικοινωνιών»

Άρθρα Ποινικού Κώδικα Σχετικά με το Ηλεκτρονικό Έγκλημα

Άρθρο 13 γ' ΠΚ

Πλαστογραφία σε ηλεκτρονικό έγγραφο

Έγγραφο είναι κάθε γραπτό που προορίζεται ή είναι πρόσφορο να αποδείξει γεγονός που έχει έννομη σημασία όπως και κάθε σημείο που προορίζεται να αποδείξει ένα τέτοιο γεγονός. "Έγγραφο είναι και κάθε μέσο στο οποίο χρησιμοποιείται από υπολογιστή ή περιφερειακή μνήμη υπολογιστή, με ηλεκτρονικό, μαγνητικό ή άλλο τρόπο, για εγγραφή, αποθήκευση, παραγωγή ή αναπαραγωγή στοιχείων, που δεν μπορούν να διαβαστούν άμεσα, όπως επίσης και κάθε μαγνητικό, ηλεκτρονικό ή άλλο υλικό στο οποίο εγγράφεται οποιαδήποτε πληροφορία, εικόνα, σύμβολο ή ήχος, αυτοτελώς ή σε συνδυασμό, εφ' όσον τα μέσα και τα υλικά αυτά προορίζονται ή είναι πρόσφορα να αποδείξουν γεγονότα που έχουν έννομη σημασία".

Άρθρο 348Α ΠΚ

Πορνογραφία ανηλίκων

Σύμφωνα με το άρθρο 348 Α ΠΚ, το οποίο θεσπίστηκε με το Ν. 3064/2002,

«1. Όποιος από κερδοσκοπία παρασκευάζει, κατέχει, προμηθεύεται, αγοράζει, μεταφέρει, διακινεί, διαθέτει, πωλεί ή θέτει με οποιονδήποτε τρόπο σε κυκλοφορία πορνογραφικό υλικό τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή δέκα χιλιάδων έως εκατό χιλιάδων ευρώ.

2. Πορνογραφικό υλικό κατά την έννοια της προηγούμενης παραγράφου συνιστά κάθε περιγραφή ή πραγματική ή εικονική αποτύπωση, σε οποιονδήποτε υλικό φορέα, του σώματος ανηλίκου που αποσκοπεί στη γενετήσια διέγερση, καθώς και η καταγραφή ή αποτύπωση, σε οποιονδήποτε υλικό φορέα, πραγματικής, προσποιητής ή εικονικής ασελγούς πράξης που ενεργείται για τον ίδιο σκοπό από ή με ανήλικο.

3. Αν κάποια από τις πράξεις της πρώτης παραγράφου αφορά πορνογραφικό υλικό που συνδέεται με την εκμετάλλευση της ανάγκης, της πνευματικής αδυναμίας, της κουφότητας ή της απειρίας ανηλίκου ή με την άσκηση σωματικής βίας κατ' αυτού, επιβάλλεται κάθειρξη μέχρι δέκα ετών και χρηματική ποινή πενήντα χιλιάδων έως εκατό χιλιάδων ευρώ και αν η πράξη είχε ως αποτέλεσμα τη βαριά σωματική βλάβη του παθόντος, επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών και χρηματική ποινή εκατό χιλιάδων έως πεντακοσίων χιλιάδων ευρώ.»

Άρθρο 370Α

Παραβίαση του απορρήτου των τηλεφωνημάτων και της προφορικής συνομιλίας

1. Όποιος αθέμιτα παγιδεύει ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο παρεμβαίνει σε τηλεφωνική σύνδεση ή συσκευή με σκοπό να πληροφορηθεί ή να μαγνητοφωνήσει το περιεχόμενο τηλεφωνικής συνδιάλεξης μεταξύ τρίτων τιμωρείται με φυλάκιση. Η

χρησιμοποίηση από το δράστη των πληροφοριών ή μαγνητοταινιών που αποκτήθηκε με αυτόν τον τρόπο θεωρείται επιβαρυντική περίπτωση.

2. Όποιος αθέμιτα παρακολουθεί με ειδικά τεχνητά μέσα ή μαγνητοφωνεί προφορική συνομιλία μεταξύ τρίτων που δεν διεξάγεται δημόσια ή μαγνητοσκοπεί μη δημόσιες πράξεις τρίτων, τιμωρείται με φυλάκιση. Με την ίδια ποινή τιμωρείται και όποιος μαγνητοφωνεί ιδιωτική συνομιλία μεταξύ αυτού και τρίτου χωρίς τη συναίνεση του τελευταίου. Το δεύτερο εδάφιο της παραγρ. 1 αυτού του άρθρου εφαρμόζεται και σ' αυτή την περίπτωση.

3. Με φυλάκιση τιμωρείται όποιος κάνει χρήση των πληροφοριών ή των μαγνητοταινιών ή των μαγνητοσκοπήσεων που αποκτήθηκαν με τους τρόπους που προβλέπονται στις παραγράφους 1 και 2 αυτού του άρθρου.

4. Η πράξη της παραγρ.3 δεν είναι άδικη αν η χρήση έγινε ενώπιον οποιουδήποτε δικαστηρίου, ανακριτικής ή άλλης δημόσιας αρχής για τη διαφύλαξη δικαιολογημένου συμφέροντος που δε μπορούσε να διαφυλαχθεί διαφορετικά και ιδίως σε ποινικό δικαστήριο για την υπεράσπιση του κατηγορουμένου και γενικά αν η χρήση έγινε για την εκπλήρωση καθήκοντος του κατηγορουμένου ή για τη διαφύλαξη έννομου ή άλλου δικαιολογημένου ουσιώδους δημοσίου συμφέροντος.

5. Η ποινική δίωξη της πράξης της παραγράφου 3 γίνεται μόνο με έγκληση.

6. Αν ο δράστης των πράξεων των παραγράφων 1, 2 και 3 αυτού του άρθρου είναι ιδιωτικός αστυνομικός ή τελεί τις πράξεις αυτές κατ' επάγγελμα ή απέβλεπε στην είσπραξη αμοιβής επιβάλλεται φυλάκιση τουλάχιστον ενός (1) έτους και χρηματική ποινή.

7. Όποιος διαθέτει στο εμπόριο ή μ' άλλο τρόπο προσφέρει για εγκατάσταση τεχνικά μέσα ειδικά μόνο για την τέλεση των πράξεων των παραγράφων 1 και 2 αυτού του άρθρου ή δημόσια διαφημίζει ή προσφέρει τις υπηρεσίες του για την τέλεσή τους, τιμωρείται με φυλάκιση και με χρηματική ποινή.

Άρθρο 370 Β

Παραβίαση στοιχείων ή προγραμμάτων υπολογιστών που θεωρούνται

απόρρητα

1. Όποιος αθέμιτα αντιγράφει, αποτυπώνει, χρησιμοποιεί, αποκαλύπτει σε τρίτον ή οπωσδήποτε παραβιάζει στοιχεία ή προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών, τα οποία συνιστούν κρατικά, επιστημονικά ή επαγγελματικά απόρρητα ή απόρρητα επιχείρησης του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών. Ως απόρρητα θεωρούνται και εκείνα που ο νόμιμος κάτοχός τους από δικαιολογημένο ενδιαφέρον τα μεταχειρίζεται ως απόρρητα, ιδίως όταν έχει λάβει μέτρα για να παρεμποδίζονται τρίτοι να λάβουν γνώση τους.

2. Αν ο δράστης είναι στην υπηρεσία του κατόχου των στοιχείων, καθώς και αν το απόρρητο είναι ιδιαίτερα μεγάλης οικονομικής σημασίας, επιβάλλεται φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους.

3. Αν πρόκειται για στρατιωτικό ή διπλωματικό απόρρητο ή για απόρρητο που αναφέρεται στην ασφάλεια του κράτους, η κατά τα ανωτέρω πράξη τιμωρείται κατά τα άρθρα 146 και 147.

4. Οι πράξεις που προβλέπονται στις παραγράφους 1 και 2 διώκονται ύστερα από έγκληση.

Άρθρο 370Γ

Παράνομη αντιγραφή ή χρήση προγραμμάτων υπολογιστών και

παράνομη πρόσβαση σε δεδομένα υπολογιστών

1. Όποιος χωρίς δικαίωμα αντιγράφει ή χρησιμοποιεί προγράμματα υπολογιστών, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι έξι μήνες και με χρηματική ποινή διακοσίων ενενήντα (290) ευρώ έως πέντε χιλιάδων εννιακοσίων (5.900) ευρώ.

2. Όποιος αποκτά πρόσβαση σε στοιχεία που έχουν εισαχθεί σε υπολογιστή ή σε περιφερειακή μνήμη υπολογιστή ή μεταδίδονται με συστήματα τηλεπικοινωνιών, εφόσον οι πράξεις αυτές έγιναν χωρίς δικαίωμα ιδίως με παραβίαση απαγορεύσεων ή μέτρων ασφαλείας που είχε λάβει ο νόμιμος κάτοχός τους, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τρεις μήνες ή με χρηματική ποινή τουλάχιστον είκοσι εννέα ευρώ. Αν η πράξη αναφέρεται στις διεθνείς σχέσεις ή την ασφάλεια του κράτους, τιμωρείται κατά το άρθρο 148.

3. Αν ο δράστης είναι στην υπηρεσία του νόμιμου κατόχου των στοιχείων, η πράξη της προηγούμενης παραγράφου τιμωρείται μόνο αν απαγορεύεται ρητά από εσωτερικό κανονισμό ή από έγγραφη απόφαση του κατόχου ή αρμοδίου υπαλλήλου του.

4. Οι πράξεις των παρ. 1 έως 3 διώκονται ύστερα από έγκληση.

Άρθρο 386Α

Απάτη με υπολογιστή

Όποιος, με σκοπό να προσπορίσει στον εαυτό του ή σε άλλο παράνομο περιουσιακό όφελος, βλάπτει ξένη περιουσία, επηρεάζοντας τα στοιχεία υπολογιστή είτε με μη ορθή διαμόρφωση του προγράμματος είτε με επέμβαση κατά την εφαρμογή του είτε με χρησιμοποίηση μη ορθών ή ελλιπών στοιχείων είτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, τιμωρείται με τις ποινές του προηγούμενου άρθρου. Περιουσιακή βλάβη υφίσταται και αν τα πρόσωπα που την υπέστησαν είναι άδηλα. Για την εκτίμηση του ύψους της ζημιάς είναι αδιάφορο αν παθόντες είναι ένα ή περισσότερα πρόσωπα.

Οι τροποποιήσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στην παραπάνω νομοθεσία:

Πληροφοριακά συστήματα και ψηφιακά δεδομένα

Στο άρθρο δεύτερο παρατίθενται οι διατάξεις ουσιαστικού ποινικού δικαίου, οι οποίες είναι απαραίτητες για την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Σύμβαση και την εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με την Ευρωπαϊκή Οδηγία. Ειδικότερα, στο άρθρο 13 του Π.Κ., με στοιχεία η' και θ', εισάγονται, δύο (2) πρόσθετοι ορισμοί, του πληροφοριακού συστήματος και των ψηφιακών δεδομένων, οι οποίοι περιέχονται στην Σύμβαση και την Οδηγία και είναι απαραίτητοι για την ερμηνεία τόσο των νέων διατάξεων που εισάγονται στον Ποινικό Κώδικα, όσο και εκείνων που τροποποιούνται με τον παρόντα νόμο.

Νόμος 4411/2016 - ΦΕΚ 142/Α/3-8-2016 - Άρθρο Δεύτερο

1. Στο άρθρο 13 του Ποινικού Κώδικα προστίθενται περιπτώσεις η' και θ' ως εξής:

«η) Πληροφοριακό σύστημα είναι συσκευή ή ομάδα διασυνδεδεμένων ή σχετικών μεταξύ τους συσκευών, εκ των οποίων μία ή περισσότερες εκτελούν, σύμφωνα με ένα πρόγραμμα, αυτόματη επεξεργασία ψηφιακών δεδομένων, καθώς και τα ψηφιακά δεδομένα που αποθηκεύονται, αποτελούν αντικείμενο επεξεργασίας, ανακτώνται ή διαβιβάζονται από την εν λόγω συσκευή ή την ομάδα συσκευών με σκοπό τη λειτουργία, τη χρήση, την προστασία και τη συντήρηση των συσκευών αυτών.

θ) Ψηφιακά δεδομένα είναι η παρουσίαση γεγονότων, πληροφοριών ή εννοιών σε μορφή κατάλληλη προς επεξεργασία από πληροφοριακό σύστημα, συμπεριλαμβανομένου προγράμματος που παρέχει τη δυνατότητα στο πληροφοριακό σύστημα να εκτελέσει μια λειτουργία».

Εγκλήματα σε Σχέση με Εργαλεία για την Τέλεση Κυβερνοεγκλημάτων

Παρακώλυση λειτουργίας πληροφοριακών συστημάτων

Μετά το άρθρο 292Α του Ποινικού Κώδικα προστίθεται νέο άρθρο 292Β για την Παρακώλυση λειτουργίας πληροφοριακών συστημάτων με το οποίο προσαρμόζεται η ποινική προστασία λαμβάνοντας κατ' αρχήν υπόψη την αντίστοιχη ποινική πρόβλεψη για τις επιθέσεις που εκδηλώνονται κατά συστημάτων τηλεφωνικών επικοινωνιών (άρθρο 292Α Π.Κ.), στα πλαίσια όμως των ποινών που η Οδηγία προβλέπει και με γνώμονα την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας ανάλογα με το είδος και την ένταση της προσβολής που οι πράξεις αυτές επιφέρουν. Σύμφωνα με τα οριζόμενα στην Οδηγία προβλέπεται αυστηρότερο πλαίσιο ποινής στις περιπτώσεις, όπου η αξιόποινη συμπεριφορά προκαλεί ζημία σε σημαντικό αριθμό πληροφοριακών συστημάτων μέσω της χρήσης εργαλείων που έχουν σχεδιαστεί κυρίως για τον σκοπό αυτόν, τελείται στο πλαίσιο δράσης εγκληματικής οργάνωσης, σε αντιστοιχία με τον ορισμό αυτής στο άρθρο 187 Π.Κ., προκαλεί ιδιαίτερα μεγάλη ζημία ή πλήττει

πληροφοριακά συστήματα τα οποία αποτελούν μέρος υποδομής που παρέχει ζωτικής σημασίας αγαθά ή υπηρεσίες για την κοινωνία και το κράτος.

Νόμος 4411/2016 - ΦΕΚ 142/Α/3-8-2016 - Άρθρο Δεύτερο

Μετά το άρθρο 292Α του Ποινικού Κώδικα προστίθεται άρθρο 292Β ως εξής:

« Άρθρο 292Β Παρακώλυση λειτουργίας πληροφοριακών συστημάτων

1.Όποιος χωρίς δικαίωμα παρεμποδίζει σοβαρά ή διακόπτει τη λειτουργία συστήματος πληροφοριών με την εισαγωγή, διαβίβαση, διαγραφή, καταστροφή, αλλοίωση ψηφιακών δεδομένων ή με αποκλεισμό της πρόσβασης στα δεδομένα αυτά, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τριών (3) ετών.

2.Η πράξη της πρώτης παραγράφου τιμωρείται:

α) με φυλάκιση από ένα (1) έως τρία (3) έτη, αν τελέστηκε με τη χρήση εργαλείου που έχει σχεδιαστεί κατά κύριο λόγο για πραγματοποίηση επιθέσεων που επηρεάζουν μεγάλο αριθμό συστημάτων πληροφοριών ή επιθέσεων που προκαλούν σοβαρές ζημιές και ιδίως επιθέσεων που προκαλούν μεγάλης έκτασης ή για μεγάλο χρονικό διάστημα διατάραξη των υπηρεσιών των συστημάτων πληροφοριών, οικονομική ζημιά ιδιαίτερα μεγάλης αξίας ή σημαντική απώλεια δεδομένων, β) με φυλάκιση τουλάχιστον ενός (1) έτους, αν προκάλεσε σοβαρές ζημιές και ιδίως μεγάλης έκτασης ή για μεγάλο χρονικό διάστημα διατάραξη των υπηρεσιών των συστημάτων πληροφοριών, οικονομική ζημιά ιδιαίτερα μεγάλης αξίας ή σημαντική απώλεια δεδομένων και γ) με φυλάκιση τουλάχιστον ενός (1) έτους, αν τελέστηκε κατά συστημάτων πληροφοριών που αποτελούν μέρος υποδομής για την προμήθεια του πληθυσμού με ζωτικής σημασίας αγαθά ή υπηρεσίες. Ως ζωτικής σημασίας αγαθά ή υπηρεσίες νοούνται ιδίως η εθνική άμυνα, η υγεία, οι συγκοινωνίες, οι μεταφορές και η ενέργεια.

3.Αν οι πράξεις των προηγούμενων παραγράφων τελέστηκαν στο πλαίσιο δομημένης

και με διαρκή δράση ομάδας τριών ή περισσότερων προσώπων, που επιδιώκει την τέλεση περισσότερων εγκλημάτων του παρόντος άρθρου, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο (2) ετών.

4.Γ ια την ποινική δίωξη της πράξης της παραγράφου 1 απαιτείται έγκληση».

Ποινικοποίηση αυτοτελών συμπεριφορών

Μετά το άρθρο 292B του Ποινικού Κώδικα προστίθεται νέο άρθρο 292Γ σύμφωνα και με το άρθρο 7 της Οδηγίας, ποινικοποιούνται αυτοτελώς συμπεριφορές που κατατείνουν στην τέλεση των εγκλημάτων του άρθρου 292B Π.Κ. και ειδικότερα παραγωγή, πώληση, διανομή, εισαγωγή, κατοχή κ.λπ. προγραμμάτων ή συσκευών σχεδιασμένων ή προσαρμοσμένων για την τέλεση των πράξεων του άρθρου αυτού.

Νόμος 4411/2016 - ΦΕΚ 142/Α/3-8-2016 - Άρθρο Δεύτερο

Μετά το άρθρο 292B του Ποινικού Κώδικα προστίθεται άρθρο 292Γ ως εξής:

« Άρθρο 292Γ Με φυλάκιση μέχρι δύο (2) ετών τιμωρείται όποιος χωρίς δικαίωμα και με σκοπό τη διάπραξη των εγκλημάτων του άρθρου 292B παράγει, πωλεί, προμηθεύεται προς χρήση, εισάγει, κατέχει, διανέμει ή με άλλο τρόπο διακινεί: α) συσκευές ή προγράμματα υπολογιστή, σχεδιασμένα ή προσαρμοσμένα κυρίως για το σκοπό της διάπραξης των εγκλημάτων του άρθρου 292B, β) συνθηματικά ή κωδικούς πρόσβασης ή άλλα παρεμφερή δεδομένα με τη χρήση των οποίων είναι δυνατόν να αποκτηθεί πρόσβαση στο σύνολο ή μέρος ενός πληροφοριακού συστήματος».

Οι παράγραφοι 2 και 5 του άρθρου 348Α του Ποινικού Κώδικα αντικαθίστανται ως εξής:

«2. Όποιος με πρόθεση παράγει, προσφέρει, πωλεί ή με οποιονδήποτε τρόπο διαθέτει, διανέμει, διαβιβάζει, αγοράζει, προμηθεύεται ή κατέχει υλικό παιδικής πορνογραφίας ή διαδίδει πληροφορίες σχετικά με την τέλεση των παραπάνω πράξεων, μέσω πληροφοριακών συστημάτων, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο (2) ετών και χρηματική ποινή πενήντα χιλιάδων έως τριακοσίων χιλιάδων ευρώ.

5. Όποιος εν γνώσει αποκτά πρόσβαση σε υλικό παιδικής πορνογραφίας μέσω πληροφοριακών συστημάτων, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός (1) έτους».

Πορνογραφία ανηλίκων

Το άρθρο 348B του Ποινικού Κώδικα «Προσέλκυση παιδιών για γενετήσιους λόγους» τροποποιήθηκε και πάλι (έχει ήδη τροποποιηθεί από τον Έλληνα Νομοθέτη, την τελευταία φορά με το ν. 4267/2014, που εναρμόνισε την ελληνική νομοθεσία με την Οδηγία 2011/93/ΕΕ.) και την παρούσα τροποποίηση εισάγεται στις παραγράφους 2 και 5 ο όρος του πληροφοριακού συστήματος, όπως ορίζεται στο άρθρο 13 Π.Κ. προκειμένου να αποφευχθεί η ορολογική ανομοιογένεια στις διάφορες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα.

Για τους ίδιους λόγους τροποποιείται και το άρθρο 348B Π.Κ. με την εισαγωγή του όρου «πληροφοριακά συστήματα».

Νόμος 4411/2016 - ΦΕΚ 142/Α/3-8-2016 - Άρθρο Δεύτερο

Το άρθρο 348B του Ποινικού Κώδικα αντικαθίσταται ως εξής:

«Άρθρο 348B Προσέλκυση παιδιών για γενετήσιους λόγους

Όποιος με πρόθεση, μέσω πληροφοριακών συστημάτων, προτείνει σε ανήλικο που δεν συμπλήρωσε τα δεκαπέντε έτη, να συναντήσει τον ίδιο ή τρίτο, με σκοπό τη διάπραξη σε βάρος του ανηλίκου των αδικημάτων των άρθρων 339 παράγραφοι 1 και

2 ή 348Α, όταν η πρόταση αυτή ακολουθείται από περαιτέρω πράξεις που οδηγούν σε μία τέτοια συνάντηση, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο (2) ετών και χρηματική ποινή πενήντα χιλιάδων έως διακοσίων χιλιάδων ευρώ».

Παράνομη πρόσβαση σε πληροφοριακό σύστημα

Τροποποιείται το άρθρο 370Γ Π.Κ. και με τη νέα διατύπωση της διάταξης στην δεύτερη παράγραφο τιμωρείται και η χωρίς δικαίωμα πρόσβαση στο σύνολο ή σε τμήμα ενός πληροφοριακού συστήματος, δηλαδή το αποκαλούμενο στην γλώσσα των δραστών hacking.

Νόμος 4411/2016 - ΦΕΚ 142/Α/3-8-2016 - Άρθρο Δεύτερο

Το άρθρο 370Γ του Ποινικού Κώδικα αντικαθίσταται ως εξής:

«Άρθρο 370Γ Παράνομη πρόσβαση σε πληροφοριακό σύστημα

1.Όποιος χωρίς δικαίωμα αντιγράφει ή χρησιμοποιεί προγράμματα υπολογιστών, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι έξι (6) μήνες και με χρηματική ποινή διακοσίων ενενήντα (290) ευρώ έως πέντε χιλιάδων εννιακοσίων (5.900) ευρώ.

2.Όποιος χωρίς δικαίωμα αποκτά πρόσβαση στο σύνολο ή τμήμα πληροφοριακού συστήματος ή σε στοιχεία που μεταδίδονται με συστήματα τηλεπικοινωνιών, παραβιάζοντας απαγορεύσεις ή μέτρα ασφαλείας που έχει λάβει ο νόμιμος κάτοχός του, τιμωρείται με φυλάκιση. Αν η πράξη αναφέρεται στις διεθνείς σχέσεις ή την ασφάλεια του κράτους, τιμωρείται κατά το άρθρο 148.

3.Αν ο δράστης είναι στην υπηρεσία του νόμιμου κατόχου του πληροφοριακού συστήματος ή των στοιχείων, η πράξη της προηγούμενης παραγράφου τιμωρείται μόνο αν απαγορεύεται ρητά από εσωτερικό κανονισμό ή από έγγραφη απόφαση του

κατόχου ή αρμόδιου υπαλλήλου του.

4.Οι πράξεις των παραγράφων 1 έως 3 διώκονται ύστερα από έγκληση».

Παραβίαση του απορρήτου των επικοινωνιών μέσω πληροφοριακών συστημάτων
Με τη νέα διάταξη του άρθρου 370Δ Π.Κ. τιμωρείται αυτοτελώς η παραβίαση του απορρήτου των επικοινωνιών μέσω πληροφοριακών συστημάτων και η χρήση των πληροφοριών με ποινές αντίστοιχες της παραβίασης του απορρήτου των τηλεφωνικών επικοινωνιών που προβλέπονται στη διάταξη του άρθρου 370Α Π.Κ. (κάθειρξη μέχρι δέκα ετών). Αν οι πράξεις αυτές συνεπάγονται παραβίαση στρατιωτικού ή διπλωματικού απορρήτου ή αφορούν απόρρητο που αναφέρεται στην ασφάλεια του κράτους σε καιρό πολέμου τιμωρούνται κατά το άρθρο 146 Π.Κ..

Νόμος 4411/2016 - ΦΕΚ 142/Α/3-8-2016 - Άρθρο Δεύτερο

Μετά το άρθρο 370Γ του Ποινικού Κώδικα προστίθεται άρθρο 370Δ ως εξής:

«Άρθρο 370Δ

1.Όποιος, αθέμιτα, με τη χρήση τεχνικών μέσων, παρακολουθεί ή αποτυπώνει σε υλικό φορέα μη δημόσιες διαβιβάσεις δεδομένων ή ηλεκτρομαγνητικές εκπομπές από, προς ή εντός πληροφοριακού συστήματος ή παρεμβαίνει σε αυτές με σκοπό ο ίδιος ή άλλος να πληροφορηθεί το περιεχόμενό τους, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα (10) ετών.

2.Με την ποινή της παραγράφου 1 τιμωρείται όποιος κάνει χρήση της πληροφορίας ή του υλικού φορέα επί του οποίου αυτή έχει αποτυπωθεί με τους τρόπους που προβλέπεται στην παράγραφο 1.

3.Αν οι πράξεις των παραγράφων 1 και 2 συνεπάγονται παραβίαση στρατιωτικού ή

διπλωματικού απορρήτου ή αφορούν απόρρητο που αναφέρεται στην ασφάλεια του Κράτους σε καιρό πολέμου τιμωρούνται κατά το άρθρο 146».

Παρεμβολές σε δεδομένα - Παράνομη Υποκλοπή Ψηφιακών Δεδομένων

Με τη νέα διάταξη του άρθρου 370Ε Π.Κ. τιμωρείται αυτοτελώς η εισαγωγή, διανομή κατοχή και διάθεση προγραμμάτων, συσκευών ή τεχνικών μέσων, με τα οποία θα ήταν δυνατή η πρόσβαση σε πληροφοριακό σύστημα, προκειμένου να διαπραχθούν τα εγκλήματα που αναφέρονται στα άρθρα 370Α μέχρι 370Δ Π.Κ. Με το νέο άρθρο 38ΙΑ Π.Κ. εναρμονίζεται η ελληνική νομοθεσία με τα άρθρο 4 της Σύμβασης και το άρθρο 5 της Οδηγίας. Με τη νέα διάταξη αυτή καλύπτεται ένα κενό της ελληνικής νομοθεσίας και προστατεύονται πλέον αυτοτελώς τα ψηφιακά δεδομένα από πράξεις καταστροφής, διαγραφής αλλοίωσής τους κ.λπ. Έτσι αποφεύγεται το άτοπο τα ψηφιακά δεδομένα να προστατεύονται αντανεκλαστικά μόνο στον βαθμό και την έκταση που πλήττεται ο υλικός τους φορέας (σκληρός δίσκος, φορητή μνήμη κ.λπ.) Στις παραγράφους 2 και 3 προβλέπονται διακεκριμένες παραλλαγές σύμφωνα με τις ρυθμίσεις της Οδηγίας, ενώ στην παρ. 4 προβλέπεται ότι το βασικό έγκλημα της παρ. 1 διώκεται κατ' έγκληση.

Νόμος 4411/2016 - ΦΕΚ 142/Α/3-8-2016 - Άρθρο Δεύτερο

Μετά το άρθρο 370Δ του Ποινικού Κώδικα προστίθεται άρθρο 370Ε ως εξής:

«Άρθρο 370Ε

Με φυλάκιση μέχρι δύο (2) ετών τιμωρείται όποιος χωρίς δικαίωμα και με σκοπό τη διάπραξη κάποιου από τα εγκλήματα των άρθρων 370Β, 370Γ παράγραφοι 2 και 3 και 370Δ παράγει, πωλεί, προμηθεύεται προς χρήση, εισάγει, κατέχει, διανέμει ή με άλλο τρόπο διακινεί: α) συσκευές ή προγράμματα υπολογιστή, σχεδιασμένα ή προσαρμοσμένα κυρίως για το σκοπό της διάπραξης κάποιου από τα εγκλήματα των

άρθρων 370Β, 370Γ και 370Δ, β) συνθηματικά ή κωδικούς πρόσβασης ή άλλα παρεμφερή δεδομένα με τη χρήση των οποίων είναι δυνατόν να αποκτηθεί πρόσβαση στο σύνολο ή μέρος ενός πληροφοριακού συστήματος».

Παράνομη Παρεμβολή σε Ψηφιακά Δεδομένα -Φθορά ηλεκτρονικών δεδομένων

Μετά το άρθρο 381 του Ποινικού Κώδικα προστίθεται νέο άρθρο 381Α Φθορά ηλεκτρονικών δεδομένων με το οποίο η ελληνική νομοθεσία εναρμονίζεται με το άρθρο 7 της Οδηγίας, που προβλέπει την ποινική ευθύνη προσώπων για πράξεις αγοράς, πώλησης, προμήθειας, κατοχής κ.λπ. προγραμμάτων ή κωδικών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την τέλεση διάφορων αξιόποινων πράξεων μεταξύ των οποίων και οι προβλεπόμενες πλέον στο άρθρο 381Α Π.Κ..

Νόμος 4411/2016 - ΦΕΚ 142/Α/3-8-2016 - Άρθρο Δεύτερο

Μετά το άρθρο 381 του Ποινικού Κώδικα προστίθεται άρθρο 381Α ως εξής:

«Άρθρο 381Α

Φθορά ηλεκτρονικών δεδομένων

- 1.Όποιος χωρίς δικαίωμα διαγράφει, καταστρέφει, αλλοιώνει ή αποκρύπτει ψηφιακά δεδομένα ενός συστήματος πληροφοριών, καθιστά ανέφικτη τη χρήση τους ή με οποιονδήποτε τρόπο αποκλείει την πρόσβαση στα δεδομένα αυτά, τιμωρείται με φυλάκιση έως τρία (3) έτη. Σε ιδιαίτερα ελαφρές περιπτώσεις, το δικαστήριο μπορεί, εκτιμώντας τις περιστάσεις τέλεσης, να κρίνει την πράξη ατιμώρητη.
- 2.Η πράξη της πρώτης παραγράφου τιμωρείται: α) με φυλάκιση από ένα (1) έως τρία (3) έτη, αν τελέστηκε με τη χρήση εργαλείου που έχει σχεδιαστεί κατά κύριο λόγο για πραγματοποίηση επιθέσεων που επηρεάζουν μεγάλο αριθμό συστημάτων πληροφοριών ή επιθέσεων που προκαλούν σοβαρές ζημιές και ιδίως επιθέσεων που

προκαλούν μεγάλης έκτασης ή για μεγάλο χρονικό διάστημα διατάραξη των υπηρεσιών των συστημάτων πληροφοριών, οικονομική ζημία ιδιαίτερα μεγάλης αξίας ή σημαντική απώλεια δεδομένων, β) με φυλάκιση τουλάχιστον ενός (1) έτους, αν προκάλεσε σοβαρές ζημιές και ιδίως μεγάλης έκτασης ή για μεγάλο χρονικό διάστημα διατάραξη των υπηρεσιών των συστημάτων πληροφοριών, οικονομική ζημία ιδιαίτερα μεγάλης αξίας ή σημαντική απώλεια δεδομένων και γ) με φυλάκιση τουλάχιστον ενός (1) έτους, αν τελέστηκε κατά συστημάτων πληροφοριών που αποτελούν μέρος υποδομής για την προμήθεια του πληθυσμού με ζωτικής σημασίας αγαθά ή υπηρεσίες. Ως ζωτικής σημασίας αγαθά ή υπηρεσίες νοούνται ιδίως η εθνική άμυνα, η υγεία, οι συγκοινωνίες, οι μεταφορές και η ενέργεια.

3. Αν οι πράξεις των προηγούμενων παραγράφων τελέστηκαν στο πλαίσιο δομημένης και με διαρκή δράση ομάδας τριών ή περισσότερων προσώπων, που επιδιώκει την τέλεση περισσότερων εγκλημάτων του παρόντος άρθρου, ο υπαίτιος τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο (2) ετών.

4. Για την ποινική δίωξη της πράξης της παραγράφου 1 απαιτείται έγκληση».

Απάτη σχετική με υπολογιστές

Τροποποιείται το άρθρο 386Α Π.Κ. (απάτη υπολογιστή) κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 8 της Σύμβασης. Σύμφωνα με τη νέα διάταξη περιλαμβάνεται πλέον ρητά στις περιπτώσεις απάτης με υπολογιστή και η χρήση (ορθών) δεδομένων που γίνεται χωρίς δικαίωμα, όπως π.χ. στην περίπτωση του δράστη που έχει αποκτήσει παράνομα το όνομα χρήστη και τον κωδικό χρήσης του δικαιούχου.

Νόμος 4411/2016 - ΦΕΚ 142/Α/3-8-2016 - Άρθρο Δεύτερο

Το άρθρο 386Α του Ποινικού Κώδικα αντικαθίσταται ως εξής:

«Άρθρο 386Α

Απάτη με υπολογιστή

Όποιος, με σκοπό να προσπορίσει στον εαυτό του ή σε άλλον παράνομο περιουσιακό όφελος, βλάπτει ξένη περιουσία, επηρεάζοντας το αποτέλεσμα της διαδικασίας επεξεργασίας ψηφιακών δεδομένων είτε με τη μη ορθή διαμόρφωση προγράμματος υπολογιστή είτε με χρησιμοποίηση μη ορθών ή ελλιπών στοιχείων είτε με τη χωρίς δικαίωμα χρήση δεδομένων είτε με τη χωρίς δικαίωμα παρέμβαση σε πληροφοριακό σύστημα, τιμωρείται με τις ποινές του προηγούμενου άρθρου. Περιουσιακή βλάβη υφίσταται και αν τα πρόσωπα που την υπέστησαν είναι άδηλα. Για την εκτίμηση του ύψους της ζημίας είναι αδιάφορο αν οι παθόντες είναι ένα ή περισσότερα άτομα».

Άρση του απορρήτου

Με το άρθρο τρίτο επέρχονται τροποποιήσεις στο ν. 2225/1994 και ειδικότερα, επικαιροποιείται η παρ. 1 του άρθρου 4 του νόμου αυτού που αναφέρεται στις περιπτώσεις στις οποίες συντρέχει λόγος άρσης του απορρήτου με την προσθήκη στον σχετικό κατάλογο των άρθρων του Π.Κ. που εισάγονται με το νόμο, καθώς τα εγκλήματα αυτά λόγω της φύσης τους και του τρόπου τέλεσής τους είναι εξαιρετικά δυσχερές να εξιχνιασθούν χωρίς την άρση του απορρήτου της επικοινωνίας. Επίσης λόγω της συνάφειας που εμφανίζουν με τα νεοεισαχθέντα εγκλήματα, πρέπει να προστεθούν στον κατάλογο του άρθρου 4 ν. 2225/1994, τα αδικήματα των άρθρων 370Α ΠΚ, 292Α ΠΚ, 11 Ν. 3917/11, 15 Ν. 3471/2006 και 10 Ν. 3115/2003.

Νόμος 4411/2016 - ΦΕΚ 142/Α/3-8-2016 - Άρθρο τρίτο

Τροποποιήσεις του Ν. 2225/1994

Η παρ. 1 του άρθρου 4 του Ν. 2225/1994 αντικαθίσταται ως εξής:

«1. Η άρση του απορρήτου είναι επιτρεπτή για τη διακρίβωση των κακουργημάτων

που προβλέπονται από: α) τα άρθρα 134, 135 παράγραφοι 1, 2, 135Α, 137Α, 137Β, 138, 139, 140, 143, 144, 146, 148 παρ. 2, 150, 151, 157 παρ. 1, 159, 159Α, 168 παρ. 1, 187 παράγραφοι 1, 2, 187Α παράγραφοι 1 και 4, 207, 208 παρ. 1, 235 παρ. 2, 236 παρ. 2, 237 παράγραφοι 2 και 3β', 264 περιπτώσεις β' και γ', 270, 272, 275 περίπτωση β', 291 παρ. 1 περιπτώσεις β' και γ', 292Α παρ. 4 εδάφιο β' και παρ. 5, 299, 322, 323Α παράγραφοι 1, 2, 4, 5 και 6, 324 παράγραφοι 2 και 3, 336 σε βάρος ανηλίκου, 338 παρ. 1 σε βάρος ανηλίκου, 339 παράγραφοι 1 περιπτώσεις α' και β', 342 παράγραφοι 1 και 2, 348Α παρ. 4, 348Γ παρ. 1 περιπτώσεις α' και β', 349 παρ. 1 και 2, 351 παράγραφοι 1, 2, 4 και 5, 351Α παράγραφοι 1 περιπτώσεις α' και β' και 3, 370Α, 370Δ, 374, 380, 385 παρ. 1 περιπτώσεις α' και β' του Ποινικού Κώδικα, β) τα άρθρα 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 46, 47, 59, 140 και 144 του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα,

γ) το άρθρο 15 παρ. 1 του Ν. 2168/1993,

δ) τα άρθρα 20, 22 και 23 του Ν. 4139/2013,

ε) το άρθρο 157 παρ. 1γ του Ν. 2960/2001,

στ) το άρθρο 3 περίπτωση ιε' του Ν. 3691/2008, σε συνδυασμό με το άρθρο δεύτερο του Ν. 2656/1998,

ζ) το άρθρο 3 παρ. 2 του Ν. 2803/2000,

η) το άρθρο 45 παρ. 1 περιπτώσεις α', β' και γ' του Ν. 3691/2008,

θ) το άρθρο 28 του Ν. 1650/1986.

Επίσης, επιτρέπεται η άρση του απορρήτου για τη διακρίβωση των προπαρασκευαστικών πράξεων για το έγκλημα της παραχάραξης νομίσματος κατά το άρθρο 211 του Ποινικού Κώδικα, καθώς επίσης και για τα εγκλήματα των παραγράφων 1, 2, 3, 4 εδάφιο α' και 6 του άρθρου 292Α, του άρθρου 292Β, του άρθρου 292Γ, των παραγράφων 1 περίπτωση γ' και 4 του άρθρου 339, της παρ. 3 του

άρθρου 342, του άρθρου 348, των παραγράφων 1, 2 και 5 του άρθρου 348Α, του άρθρου 348Β, της παρ. 1 περιπτώσεις γ' και δ' του άρθρου 348Γ και της παρ. 1 περίπτωση γ' του άρθρου 351Α, των άρθρων 370Γ και 370Ε, του άρθρου 381Α, του άρθρου 381Β και του άρθρου 386Α του Ποινικού Κώδικα.

Επιπλέον, η άρση του απορρήτου είναι επιτρεπτή για τη διακρίβωση των εγκλημάτων που προβλέπονται από το άρθρο 11 του Ν. 3917/2011, το άρθρο 15 του Ν. 3471/2006 και το άρθρο 10 του Ν. 3115/2003».

2. Στο τέλος της παρ. 11 του άρθρου 5 του Ν. 2225/1994 προστίθεται εδάφιο ως εξής: «Με την ίδια ποινή τιμωρείται αν ανακοινώνει σε τρίτους ή γνωστοποιεί οπωσδήποτε το γεγονός της άρσης του απορρήτου, καθώς και αν παραβιάσει την υποχρέωση εχεμύθειάς του κατά τη διαδικασία άρσης του απορρήτου που προβλέπεται από το άρθρο 8 του π.δ. 47/2005 (Α' 64)».

Ευθύνη νομικών προσώπων

Με το άρθρο τέταρτο ρυθμίζεται το ζήτημα των διοικητικών κυρώσεων κατά νομικών προσώπων σύμφωνα με το άρθρο 12 της Σύμβασης και το άρθρο 10 της Οδηγίας. Η υιοθέτηση του συστήματος διοικητικών κυρώσεων ακολουθεί το πρότυπο αντίστοιχων ρυθμίσεων κατά την εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με άλλες οδηγίες.

Νόμος 4411/2016 - ΦΕΚ 142/Α/3-8-2016 - Άρθρο τέταρτο

Ευθύνη νομικών προσώπων

(Άρθρο 11 της Οδηγίας)

1. Αν κάποια από τις πράξεις των άρθρων 292Β, 370Γ, 370Δ, 370Ε, 381Α και 386Α του Ποινικού Κώδικα τελέστηκε, προς όφελος ή για λογαριασμό νομικού προσώπου

ή ένωσης προσώπων, από φυσικό πρόσωπο που ενεργεί είτε ατομικά είτε ως μέλος οργάνου του νομικού προσώπου ή της ένωσης προσώπων και έχει εξουσία εκπροσώπησής τους ή εξουσιοδότηση για τη λήψη αποφάσεων για λογαριασμό τους ή για την άσκηση ελέγχου εντός αυτών, επιβάλλονται στο νομικό πρόσωπο ή στην ένωση προσώπων με ειδικά αιτιολογημένη απόφαση της Αρχής Διασφάλισης του Απόρρητου των Επικοινωνιών, κατά περίπτωση, σωρευτικά ή διαζευκτικά, οι ακόλουθες κυρώσεις,

- α) σύσταση για συμμόρφωση μέσα στα χρονικά όρια τασσόμενης προθεσμίας με προειδοποίηση επιβολής προστίμου σε περίπτωση παράλειψης συμμόρφωσης,
- β) διοικητικό πρόστιμο από 20.000 έως 1.000.000 ευρώ,
- γ) ανάκληση ή αναστολή της άδειας λειτουργίας τους για χρονικό διάστημα από ένα (1) μήνα έως δύο (2) έτη ή απαγόρευση άσκησης της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας για το ίδιο χρονικό διάστημα,
- δ) αποκλεισμός από δημόσιες παροχές, ενισχύσεις, επιδοτήσεις, αναθέσεις έργων και υπηρεσιών, προμήθειες, διαφημίσεις και διαγωνισμούς του Δημοσίου ή των νομικών προσώπων του δημόσιου τομέα για το ίδιο διάστημα.

Σε περίπτωση υποτροπής οι κυρώσεις των περιπτώσεων γ' και δ' μπορεί να έχουν οριστικό χαρακτήρα και εφόσον πρόκειται περί σωματείων ή ενώσεων προσώπων, η υποτροπή μπορεί να έχει ως συνέπεια τη διάλυσή τους, σύμφωνα με τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις.

2.Όταν η έλλειψη εποπτείας ή ελέγχου από φυσικό πρόσωπο που αναφέρεται στην παράγραφο 1, κατέστησε δυνατή την τέλεση από πρόσωπο που τελεί υπό την εξουσία του κάποιας από τις αξιόποινες πράξεις που αναφέρονται στην ίδια ως άνω παράγραφο, προς όφελος ή για λογαριασμό νομικού προσώπου ή ένωσης προσώπων, επιβάλλονται στο νομικό πρόσωπο, σωρευτικά ή διαζευκτικά, οι ακόλουθες

κυρώσεις:

- α) σύσταση για συμμόρφωση μέσα στα χρονικά όρια τασσόμενης προθεσμίας με προειδοποίηση επιβολής προστίμου σε περίπτωση παράλειψης συμμόρφωσης,
- β) διοικητικό πρόστιμο από 10.000 έως 1.000.000 ευρώ,
- γ) οι προβλεπόμενες στις περιπτώσεις γ' και δ' της προηγούμενης παραγράφου κυρώσεις για χρονικό διάστημα από δέκα (10) ημέρες έως έξι (6) μήνες.

3. Για τη σωρευτική ή διαζευκτική επιβολή των κυρώσεων που προβλέπονται στις προηγούμενες παραγράφους και για την επιμέτρηση των κυρώσεων αυτών λαμβάνονται υπόψη ιδίως η βαρύτητα της παράβασης, ο βαθμός της υπαιτιότητας, η οικονομική επιφάνεια του νομικού προσώπου ή της ένωσης προσώπων και η τυχόν υποτροπή τους.

4. Η εφαρμογή των διατάξεων των προηγούμενων παραγράφων είναι ανεξάρτητη από την αστική, πειθαρχική ή ποινική ευθύνη των αναφερόμενων σε αυτές φυσικών προσώπων. Καμιά κύρωση δεν επιβάλλεται χωρίς προηγούμενη κλήτευση των νόμιμων εκπροσώπων του νομικού προσώπου ή της ένωσης προσώπων προς παροχή εξηγήσεων. Η κλήση κοινοποιείται τουλάχιστον δέκα (10) ημέρες πριν από την ημέρα της ακρόασης. Κατά τα λοιπά, εφαρμόζονται οι διατάξεις των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 6 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας. Σε περίπτωση άσκησης ποινικής δίωξης για κάποια από τις προβλεπόμενες στην παράγραφο 1 αξιόποινες πράξεις που τελέστηκε από πρόσωπο αναφερόμενο στις παραγράφους 1 και 2 και προκειμένου να εφαρμοστεί η προβλεπόμενη στο άρθρο αυτό διαδικασία επιβολής διοικητικών κυρώσεων, οι εισαγγελικές αρχές ενημερώνουν αμέσως τον Υπουργό Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και αποστέλλουν σε αυτόν αντίγραφα της δικογραφίας.

5. Σε περίπτωση αμετάκλητης απαλλαγής του παραπεφθέντος οι κατά τα ανωτέρω

αποφάσεις επιβολής διοικητικών κυρώσεων ανακαλούνται.

6.Οι διατάξεις των προηγούμενων παραγράφων δεν εφαρμόζονται στο κράτος, στους φορείς δημόσιας εξουσίας και στους διεθνείς οργανισμούς δημοσίου δικαίου, χωρίς αυτό να επηρεάζει την εφαρμογή των ισχυουσών κάθε φορά διατάξεων περί αστικής, πειθαρχικής ή ποινικής ευθύνης.

Έκδοση και αμοιβαία δικαστική συνδρομή

Με το άρθρο πέμπτο ορίζεται, σε σχέση με τις προβλεπόμενες από την Σύμβαση διατάξεις περί έκδοσης και αμοιβαίας δικαστικής συνδρομής, ως αρμόδια αρχή το Υπουργείο Δικαιοσύνης, ενώ με το άρθρο έκτο ορίζεται ως σημείο επαφής για την εκπλήρωση των σκοπών του άρθρου 35 της Σύμβασης («Δίκτυο 24/7») η Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος της Ελληνικής Αστυνομίας υπό την εποπτεία Εισαγγελέα Εφετών.

Ευρωπαϊκή Νομοθεσία (Οδηγίες Ε.Ε.)

- Οδηγία 87/102/ΕΟΚ για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που διέπουν την καταναλωτική πίστη (τροποποιείται με την Οδηγία 90/88/ΕΟΚ).
- Οδηγία 90/387/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 28ης Ιουνίου 1990 για τη δημιουργία της εσωτερικής αγοράς στον τομέα των τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών μέσω της εφαρμογής της παροχής ανοικτού δικτύου (Open Network Provision – ONP).
- Οδηγία 91/250/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 14ης Μαΐου 1991 για τη νομική προστασία των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών.

- Οδηγία 96/9/ΕΟΚ της 11ης Μαρτίου 1996, σχετικά με τη νομική προστασία των βάσεων δεδομένων.
- Οδηγία 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Μαΐου 1997 για την προστασία των καταναλωτών κατά τις εξ αποστάσεως συμβάσεις.
- Οδηγία 1999/93/ΕΚ, της 13ης Δεκεμβρίου 1999, σχετικά με το κοινοτικό πλαίσιο για ηλεκτρονικές υπογραφές.
- Οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 8ης Ιουνίου 2000 για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά (οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο).
- Οδηγία 2002/19/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Μαρτίου 2002, σχετικά με την πρόσβαση σε δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών και συναφείς ευκολίες, καθώς και με τη διασύνδεσή τους (οδηγία για την πρόσβαση).
- Οδηγία 2002/20/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Μαρτίου 2002, για την αδειοδότηση δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την αδειοδότηση).
- Οδηγία 2002/21/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Μαρτίου 2002, σχετικά με κοινό κανονιστικό πλαίσιο για δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία πλαίσιο).
- Οδηγία 2002/22/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Μαρτίου 2002, για την καθολική υπηρεσία και τα δικαιώματα των χρηστών όσον

αφορά δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία καθολικής υπηρεσίας).

- Οδηγία 2002/58/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Ιουλίου 2002, σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την προστασία ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες).

-Οδηγία 2002/77/EK της Επιτροπής, της 16ης Σεπτεμβρίου 2002, σχετικά με τον ανταγωνισμό στις αγορές δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

Βιβλιογραφία

- Βλαχόπουλος Κ., «Ηλεκτρονικό Έγκλημα: Μορφές, Πρόληψη, Αντιμετώπιση», Αθήνα, 2007, Νομική Βιβλιοθήκη
- Γαρδίκας, Κ. Οι ανήλικοι Εγκληματίαι. Ποιν. Χρ Α” (1951).
- Γεωργούλας Σ., Ανήλικοι Παραβάτες στην Ελλάδα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000
- Ζάννη Α. «Το διαδικτυακό Έγκλημα», 2005, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα
- Ζαραφωνίτου Χ., Εμπειρική Εγκληματολογία, β’ έκδοση, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2004
- Ιντζεσίλογλου Ν., «Κοινωνικοποίηση των νέων και παραβατικότητα». Στα Πρακτικά Ημερίδας: Σ. Βαϊραμίδου (Επιμ.), Παραβατικότητα και Σχολείο, Αδελφοί Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη, 2007
- Καϊτατζή-Γουίτλοκ, Σοφία (2003), Η Επικράτεια των Πληροφοριών, Αθήνα: Κριτική
- Καλογερόπουλος Δ., Επιστημολογία στην Εγκληματολογία και Κοινωνικός Δεσμός, πακέτο πανεπιστημιακών σημειώσεων, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2006
- Καρακώστας Ι. «Δίκαιο και Internet- Νομικά ζητήματα του διαδικτύου, 2003, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα
- Κατσιγαράκη Ε., Οικογένεια και Παραβατικότητα, Αθήνα – Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλα, (2004),
- Κιούπης Δ., «Αλλοίωση ηλεκτρονικών δεδομένων και αθέμιτη πρόσβαση σε ηλεκτρονικά δεδομένα – Κενά και αδυναμίες της ποινικής νομοθεσίας», Υπεράσπιση, 2000

- Κούρτη, Ε., (2003), Η Επικοινωνία στο Διαδίκτυο. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Λάζος Γ., «Πληροφορική και Έγκλημα», Αθήνα, 2001, Νομική Βιβλιοθήκη
- Λαμπροπούλου Ε., Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, (1994),
- Λαμπροπούλου, Ε., «Η Σχολή του Σικάγου και η νεανική παραβατικότητα». Στο: Ν. Τάτσης & Μ. Θανοπούλου (Επιμ.), Η Κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2009
- Νόβα-Καλτσούνη, Χ.,. «Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία, ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου», Αθήνα, (2001) εκδόσεις Gutenberg
- Παναγιωτοπούλου, Ρόη (1997), Η επικοινωνία στις οργανώσεις, Αθήνα, εκδόσεις Κριτική
- Παπαδόπουλος Ν., «Επιθετικότητα: κλασσικές θεωρίες και πειραματικές διαπιστώσεις», στο: Νέστορος Ν. (επιμ.), Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία, δ' έκδοση, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1999
- Σπινέλλη, Κ. Ανήλικοι Εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες; Το πρόβλημα υπό το πρίσμα της «Θεωρίας της ετικέτας». ΠoinΧρ ΚΣΤ', 1976
- Τρωϊάννου-Λουλά, Α., «Ο ανήλικος παραβάτης και η δίκη του», 1982
- Τρωϊάννου-Λουλά, Α., «Θρησκεία και εγκληματικότητα», Εκκλησιαστικό Επιστημονικό και Μορφωτικό ίδρυμα Ιωάννου και Εριέττας Γρηγοριάδου, Αθήνα, 1985
- Τσαούση, «Η Κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου: Τα Μεταπολεμικά Χρόνια». Στο: Ν. Τάτσης & Μ. Θανοπούλου (Επιμ.), Η Κοινωνιολογία της

Σχολής του Σικάγου: Οι Απαρχές Μιας Ερευνητικής Παράδοσης, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2008

- Φαρσεδάκης Ι., Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1985
- Φαρσεδάκης Ι., Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, τεύχος Α', Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1990
- Φαρσεδάκης, Ι. Δίκαιο Ανηλίκων, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005
- Φαρσεδάκης, Ι., Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2005
- Φραντζεσκάκη Ι., Αντικοινωνική Συμπεριφορά των νέων, Χουλιγκανισμός, Αναρχισμός, Τρομοκρατία, Ναρκωτικά και λοιπές σύγχρονες μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1987
- Χάιδου, Α. (1996), Θετικιστική Εγκληματολογία: Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Χωραφάς, Ν. (1978). Ποινικόν Δίκαιον. (Τ.Α.). (9η Έκδοση). Επιμέλεια: Κ. Ε., Σταμάτης. Αθήνα: Αφοί Σάκκουλα
- Castells, M. (2001), The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business and Society. New York: Oxford University Press
- Cesare Beccaria, Περί εγκλημάτων και ποινών (DEI DELITTI E DELLE PENE), Μετάφραση Χριστίνας Ακριβοπούλου, Αθηνάς Σιμόγλου, Εκδόσεις Σαββάλα, Αθήνα, 2009
- Cohen A., Delinquent Boys: The Culture of the Gang, Free Press, New York, 1955
- Gullotta Th, Adams Gerald R and Montemayor R: Delinquent Violent Youth :Theory and Interventions ,Sage Publications ,USA, 1998
- OECD. Computer-related crime: Analysis of Legal policy, Paris: OECD, 1986
- Patterson G.R., Dishion R., Antisocial Boys: A Social Approach, Eugene OR: Castalia, vol. 5
- Roucek, Joseph S. (Joseph Slabey), «Juvenile delinquency» 1902-1984, (ed.) Freeport, N.Y. : Books for Libraries Press, [1970, c1958]

- Shoemaker D.: Juvenile Delinquency , Rowman & Littlefield Publishers, U.K, 2009
- Zuboff S. (1988), In the Age of the Smart Machine. The Future of Work and Power, Oxford: Heinemann Professional Publishing.
- <http://www.rand.org/search.html?query=baran>
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Internet/History>
- <https://sites.google.com/site/elektronikoenklema2012/morphes-tou-elektronikou-enklematos/gnesia-elektronika-enklemata>
- <https://www.e-nomothesia.gr/nomikes-plirofories/n44112016-kyrosi-tis-symvasis-gia-to-egklima-ston-yvernochoro.html>
- http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=53864&Itemid=378&lang=
- http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=8194
- <http://www.kathimerini.gr/377858/article/epikairothta/ellada/e8ismenoi-efhvoi-omhroi-toy-internet>